

**Saksankielisen kirjallisuuden uudelleen-
suomennokset ja niitä edeltäneet ensikäännökset
kirja-arvosteluissa**

Käännösten näkyvyys ja vastaanotto

Tampereen yliopisto
Kieli- käännös- ja
kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (saksa)
Pro gradu -tutkielma
Meri Korhonen
Toukokuu 2011

Tampereen yliopisto
Kieli- käännös ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (saksa)

KORHONEN, MERI: Saksankielisen kirjallisuuden uudelleensuomennokset ja niitä edeltäneet ensisuomennokset kirja-arvosteluissa. Käännösten näkyvyys ja arvosteluvastaaanotto

Pro gradu -tutkielma, 78 sivua + liitteet 7 sivua + saksankielinen lyhennelmä 14 sivua

Toukokuu 2011

Tutkielman tavoitteena on kartoittaa, mitä kaunokirjallisia teoksia saksan kielestä on suomennettu useampaan kertaan ja analysoida niiden vastaanottoa kirjallisuusarvosteluissa. Analyysissä tutkitaan ensisijaisesti kääntäjän ja käännöksen näkyvyyttä sekä sitä, miten teoksen luonne käännöksenä tulee arvosteluissa esiin.

Uudelleenkäännökset ja niitä edeltäneet ensikäännökset poimittiin Suomen kansallisbibliografian FENNICA-tietokannasta, jonka jälkeen hakutuloksia täydennettiin tutkimuskirjallisuuden avulla. Syntyneitä ensi- ja uudelleenkäännösten luettelo taustoitettiin kuvaamalla saksasta suomennetun kirjallisuuden historiaa ja osuutta koko suomennostoiminnasta 1800-luvulta 1990-luvun lopulle.

Teoreettisena taustoituksena toimii ensinnäkin uudelleenkääntämisen tutkimushistorian esittely. Pääpaino on uudelleensuomennoksia tutkineiden Paloposken ja Koskisen (2003, 2010a) artikkeleissa. Niin tutkielman tulokset kuin uusimmat tutkimuksetkin osoittavat, etteivät uudelleenkäännökset ole lainkaan niin selväpiirteinen ja -rajainen ilmiö, kuin usein esitetään. Tutkielmassa pohditaan myös vastaanoton eri muotoja, kuvataan kirjallisuus- ja käännöskritiikin piirteitä sekä esitellään Gullinin (2002) käännöskritiikin luokittelumalli, jota sovelletaan kirjallisuusarvostelujen analyysissa.

Tutkielman aineisto koostuu kokoamani ensi- ja uudelleensuomennoslistan teosten arvosteluista. Se käsittää seitsemän sanomalehden ja kolmen kirjallisuuslehden arvostelut, joista 16 on kirjoitettu uudelleenkäännöksestä ja 14 ensikäännöksestä. Aineistosta kävi ilmi, että uudelleenkäännösten arvosteluissa kääntäjä ja käännös ovat näkyvämmiin esillä, käännöskritiikki on niissä laajempaa ja konkreettisempaa ja myös teoksen luonne uudelleenkäännöksenä otetaan yleensä huomioon. Ensikäännösten arvosteluissa taas teoksen sisältö ja tulkinta ovat tärkeimpiä osa-alueita ja käännöksen arvioiminen kuitaankin parilla sanalla. Arvostelujen vertailu osoitti myös sen, ettei kirjallisuuslehtien käännöskritiikki ole aina perusteellisempaa ja syvällisempää kuin sanomalehdissä harjoitettu kritiikki.

Avainsanat: uudelleenkääntäminen, uudelleenkäännös, vastaanotto, käännöskritiikki, suomennoshistoria

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 SUOMENNOSKIRJALLISUUDEN HISTORIAA	4
2.1 Suomenkielisen kirjallisuuden ja suomennosten alkutaival.....	4
2.2 1900-luvun alkupuolen suomennokset.....	6
2.3 Maailmansotien välisen ajan ja sodanjälkeisten vuosikymmenten suomennokset.....	8
2.4 Suomennokset 1980-luvulta nykypäivään	11
3 UUELLEENKÄÄNNÖSTEN TUTKIMUKSESTA	13
3.1 Mitä uudelleenkäännökset ovat?	13
3.2 Tutkimuksen ensiaskleet	14
3.3 Tutkimuksen vaiheita 1990- ja 2000-luvuilla	16
3.3.1 Perusteluja uudelleenkääntämiselle	17
3.3.2 Tietokirjallisuuden uudelleenkääntämisestä	19
3.3.3 Tieteenalojen välistä yhteistyötä.....	20
3.3.4 Tutkimusta uudelleensuomennosten parissa.....	21
4 KIRJALLISUUDEN JA KÄÄNNÖSKIRJALLISUUDEN ARVIOIMINEN	25
4.1 Vastaanoton tutkimisesta	25
4.2 Kirjallisuuskritiikistä.....	25
4.2.1 Kritiikin merkitys ja osa-alueet	25
4.2.2 Kirjallisuuskritiikin nykytila.....	27
4.3 Käännöskritiikistä	28
4.3.1 Näkemyksiä käännöskritiikistä.....	28
4.3.2 Tutkimusta ja keskustelua.....	31
5 SAKSASTA SUOMEEN TEHTYJEN UUELLEENKÄÄNNÖSTEN HAKU KANSALLISBIBLIOGRAFIAN TIETOKANNASTA.....	36
5.1 Hakumenetelmä.....	36
5.2 Haun tulokset	37
5.3 Haun ongelmat	39
6 ENSI- JA UUELLEENKÄÄNNÖSTEN VASTAANOTTO KIRJALLISUUSARVOSTELUISSA	43
6.1 Kirjallisuusarvostelut	43
6.1.1 Arvostelujen lähteet	43
6.1.2 Arvosteluaineiston kattavuus	44
6.1.3 Arvostelujen yleiskuvaus	46
6.2. Käännösten vastaanotto ja kritiikki.....	46

6.2.1 Kääntäjän ja käännöksen näkyvyys	46
6.2.2 Kääntäjän suorituksen arvioiminen	49
6.2.3 Kritiikkiä kustantamoille	52
6.2.4 Käännöksen kielen kuvaaminen	53
6.2.5 Teoksen luonne uudelleenkäännöksenä	55
6.2.6 Lehtityypin ja arvostelun ajankohdan vaikutus käännöskritiikkiin	59
6.3 Yhteenveto	63
6.3.1 Analyysin keskeiset tulokset.....	63
6.3.2 Uudelleensuomennosten ajallinen esiintyminen.....	65
7 LOPUKSI.....	68
AINEISTO.....	72
LÄHTEET	74
LIITTEET.....	79
DEUTSCHE KURZFASSUNG	

1 JOHDANTO

Tätä uudelleensuomennosta on kaivattu jo pitkään. Edellisellä J. A. Hollon toimittamalla käännöksellä (1961) oli omat ansionsa, mutta se oli lopulta vain sadan vuoden takaisen Aarni Koudan & O. Mannisen käännöksen (1907) päivitys. Kokonaan uudessa Jari Tammen suomennoksessa (2008) on panostettu sujuvuuteen, termien ajanmukaisuuteen ja tarkkuuteen; samalla aiemmat virheet on korjattu. Ensimmäistä kertaa teos on saanut mukaansa myös valaisevan, paljon kiitetyn esipuheen. Vaikeaselkoisena pidetty mestariteos avautuu nyt kirkaana ja lennokkaana mielen ja kielen ilotulituksena, joka tuo esiin Nietzschen koko kielivirtuositeetin ja antaa samalla mainion näytön hänen huumorintajustaan ja ilkkurisuudestaan – kaikessa röyhkeydessään ja hävyttömyydessään! (Pikku-idis 2011.)

Näinkin kääntäjälähtöisesti suomennosta voi markkinoida. Katkelma on otettu filosofi Nietzschen *Näin puhui Zarathustra* -kirjan uudelleensuomennoksen (2008) esittelytekstistä kustantamo Pikku-idiksen verkkosivuilta. Kirja on yksi kuudestatoista teoksesta, joka on suomennettu saksan kielestä useaan kertaan.

Kiinnostus uudelleenkääntämistä kohtaan on herännyt käännöstieteessä 1990-luvun alussa ja tutkimus on saanut uusia piirteitä ja näkökulmia viimeisen kymmenen vuoden aikana. Aiheeseen ovat kiinnittäneet huomioita muutkin kuin kääntämisen asiantuntijat, kuten jo yllä olevasta sitaatista käy ilmi. Erityisen hyödyllisiksi uudelleenkäännökset ovat osoittautuneet case-tutkimusten aineistona, joissa selvitetään esimerkiksi kielen tai kääntämisen käytäntöjen muuttumista ajan kuluessa. Vähemmälle huomiolle on jäänyt tutkimus, joka pyrkii hahmottamaan ilmiön taustoja, piirteitä ja esiintymisympäristöjä. Tämä työ keskittyy uudelleenkäännösten vastaanoton tutkimiseen, jota on jo muutaman kerran sivuttu muissa tutkimuksissa mutta ei vielä käsitelty omana kokonaisuutenaan.

Tutkielman tarkoituksena on kartoittaa, mitä kaunokirjallisuutta saksan kielestä on suomennettu useammin kuin kerran ja tutkia löytyneiden ensi- ja uudelleenkäännösten vastaanottoa kirjallisuuskritiikeissä. Analyysin pääpaino on uudelleenkäännöksissä. Niiden uskoisi olevan hedelmällistä maaperää, sillä aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet niiden saavan enemmän huomiota arvosteluissa kuin ensikäännösten ja uusintapainosten (vrt. esim. Shepherd 2009 ja Paloposki & Koskinen 2003). Vastaavanlaista kartoitusta ei ole tietääkseni saksan kielestä tehty enkä ole tietoinen muidenkaan kielten osalta tehdyistä tutkimuksista. Myöskään samalla tavoin kohdennettua käännöskritiikin

analyysiä ei ole aiemmin tehty, sillä aineisto pohjautuu pääasiassa laatimaani ensi- ja uudelleenkäännösten luetteloon.

Ensimmäisessä teorialuvussa luodaan katsaus suomennoskirjallisuuden historiaan. Luvussa käydään läpi sen vaiheita varhaisista 1800-luvun suomennoksista 1990-luvun lopulle. Painopisteenä on saksankielisen kirjallisuuden käännökset. Pääasiallisina lähteinä käytetään Erkki Seväsen (2007) ja Pertti Lassilan (2007) artikkeleita suomennosten määrällisestä kehityksestä ja saksankielisen kirjallisuuden suomennoksista sekä Urpo Kovalan (1999) artikkelia käännöskirjallisuuden tehtävistä. Tarkoituksena on selvittää saksankielisen kirjallisuuden osuutta ja painoarvoa eri aikoina. Taustalla on ajatus, että suomennosten määrällä saattaa olla yhteys myös uudelleensuomennosten määriin.

Luvussa kolme esitellään tähänastista uudelleenkäännösten tutkimusta. Alaluvuissa pohditaan uudelleenkääntämisen luonnetta ja sitä, miten häilyvä käsite se todellisuudessa on. Luvun painopiste on Paloposken ja Koskisen (2003, 2004, ja 2010a) artikkeleissa, sillä monet niiden näkökulmista sivuavat vahvasti tämän tutkielman lähestymistapaa.

Luku neljä käsittelee vastaanoton tutkimusta, kirjallisuuskritiikkiä ja käännöskritiikkiä sekä edellisen osana että itsenäisenä kokonaisuutena. Käännöskritiikkiä käsitellään ensin tutkijoiden ja sitten kritiikin lukijan näkökulmasta. Luvussa pyritään osoittamaan, millainen kuilu tieteenalalla vallitsevien käsitysten ja sanomalehdissä harjoitetun käännöskirjallisuuden kritiikin välillä on. Luvussa esitellään myös Christina Gullinin (2002) laatima luokittelu, joka mittaa kääntäjän ja käännöksen näkyvyyttä arvosteluissa.

Viidennessä luvussa kuvataan hakuprosessia, jonka tuloksena syntyi saksan kielestä suomennettujen ensi- ja uudelleenkäännösten lista (ks. liite 1). Haun pääasiallinen lähde oli Suomen kansallisbibliografian tietokanta FENNICA, josta saatuja tietoja tarkistettiin ja täydennettiin muun muassa Assmann, Hallikainen, & Piipposen (1991) teoksesta, johon on koottu saksankielisen kirjallisuuden suomennoksia vuosilta 1834–1990. Haku rajattiin saksankieliseen aikuisille suunnattuun proosaan, joten tutkimuksen ulkopuolelle jäivät esimerkiksi näytelmät ja sadut. Saduista on toki tehty uudelleenkäännöksiä ja mukaelmia, mutta vanhojen satujen tekijät ja kääntäjät ovat FENNICA-tietokannasta tekemieni havaintojeni mukaan usein anonyymejä, joten satujen käännohistorian selvittäminen olisi ollut monessa tapauksessa lähes mahdotonta. Uudelleenkäännöksiä löytyi

yhteensä kuusitoista kappaletta (useampiosaiset teokset on laskettu yhdeksi teosnimekkeeksi), ja ne ovat ilmestyneet vuosien 1898 ja 2010 välillä. Luvun lopussa käydään läpi uudelleenkäännösten poimimiseen liittyviä ongelmia ja epävarmuustekijöitä ja verrataan niitä Paloposken ja Koskisen (2010a) vastaavanlaisessa tutkimuksessa tekemiin havaintoihin.

Luvussa kuusi paneudutaan kootun käännöslistan teosten arvosteluvastaanottoon. Yhteensä 30 arvostelua käsittävä aineisto koostuu seitsemän päivälehdien ja kolmen kirjallisuuslehden arvosteluista. Ensikäännösten arvosteluja on neljätoista ja uudelleenkäännösten kuusitoista. Ensin analysoidaan kääntäjän ja käännöksen näkyvyyttä arvosteluissa luvussa neljä esitellyn Gullinin (2002) luokituksen pohjalta. Sitten annetaan esimerkkejä kustantamoille annetusta palautteesta sekä käännöksen kielen kuvaamisesta arvosteluissa. Alaluvussa 6.2.5 eritellään sitä, millä tavoin teoksen luonne uudelleenkäännöksenä on otettu arvosteluissa huomioon. Lopuksi tutkitaan sitä, onko sanoma- ja kirjallisuuslehtien harjoittamassa käännöskritiikissä eroja ja vaikuttaako arvostelun kirjoitusajankohta kritiikin laatuun.

Yhteenvedossa esitellään analyysin keskeiset tulokset. Lisäksi siinä tuodaan uudelleenkääntämistä ja suomennoshistoriaa eri näkökulmista käsittelevien lukujen väliset yhteydet esille ja pyritään johtamaan niiden pohjalta uutta tietoa uudelleensuomennosten historiasta. Lopuksi arvioidaan tutkielmaa kokonaisuutena ja pohditaan, millaiselle jatkotutkimukselle se antaa eväitä.

2 SUOMENNOSKIRJALLISUUDEN HISTORIAA

2.1 Suomenkielisen kirjallisuuden ja suomennosten alkutaival

1800-luvun alkupuolella suomenkielistä kirjallisuutta ei vielä juurikaan ollut, sillä säätyläiset lukivat teokset ruotsiksi tai niiden alkukielellä ja suomea puhuvan rahvaan lukutaito oli heikko (Sevänen 2007, 12). Vuosisadan puoliväliin asti suomeksi ilmestyi lähinnä uskonnollista kirjallisuutta ja valistavaa tietokirjallisuutta (Tommila 1980, 264). Tsaarinvalta ei halunnut rahvaan lukevan kaunokirjallisuutta, sillä se pelkäsi poliittisesti liberaalien länsieurooppalaisten aatteiden leviämistä. Krimin sodan jälkeen sensuurin ote höltyi ja alettiin perustaa kustantamoita sekä sanoma- ja aikakauslehtiä. Rahvaan elintason koheneminen, koululaitoksen kehitys, sitä kautta lukutaidon yleistyminen sekä kirjojen välitysverkon kehitys vaikuttivat siihen, että kirjat ja lehdet alkoivat tavoittaa yhä suuremman osan väestöstä. (Sevänen 2007, 12–13.)

1800-luvun lopulla julkaistiin jo enemmän kirjanimekkeitä suomeksi kuin ruotsiksi. Niistä suurin osa oli käännettyä proosaa, sillä omakielinen kirjallisuus kehittyi myöhemmin. (Sevänen 2007, 13.) Ensimmäiset käännökset tehtiin läheisten kulttuurisuhteiden ja kielitaidon rajoitusten vuoksi ruotsin ja saksan kielistä. Myös muiden kielialueiden klassikot käännettiin yleensä näiden välikielten kautta. (Paloposki 2000, 25.) Saksa oli teosnimekkeissä mitattuna johtava suomennosten lähdekieli 1800-luvulla, vaikka käännösten määrä suhteessa muihin lähdekieliin alkoikin laskea lähestyttäessä vuosisadan loppua (ks. Taulukko 1).

Seuraava taulukko kuvaa suomennetun kirjallisuuden alkuperää 1800-luvun puolivälistä vuosisadan loppuun asti.

Vuosi	Skandinaaviset kielet %	Saksan kieli %	Ranskan kieli %	Englannin kieli %	Muu kieli/tuntematon alkuperä %	Yht.
–1849	22,9	36,1	0,0	9,8	31,2	61
1850–1859	11,3	43,4	3,8	15,1	26,4	53
1860–1869	31,1	36,7	3,3	11,1	17,8	90
1870–1879	20,8	26,0	12,1	18,2	22,9	231
1880–1889	25,7	20,3	8,8	14,5	30,7	356
1890–1899	21,3	21,4	9,2	21,1	27,0	545

Taulukko 1. Suomennetun kaunokirjallisuuden alkuperä vuoteen 1899 asti¹

Kansallisuusaatteen heräämisellä oli osansa suomennostoiminnan alkumetreillä. 1800-luvun puolivälistä lähtien voimistuneen kansallisuusliikkeen jäsenet pyrkivät edistämään suomalaisuutta ja suomen kielen asemaa ja pitivät suomennoskirjallisuutta tärkeänä osana pyrkimyksiään. Fennomaanien mukaan käännösten avulla Suomi liitettiin osaksi länsimaista kulttuuripiiriä, sillä käännettäväksi valittiin ajan kulttuurillisten keskusten tuotantoa. Ajateltiin, että suomennokset tutustuttavat orastavat kirjailijat länsimaisen kirjallisuuden laji-, muoto- ja ilmaisuperinteisiin, jotta kirjailijat voisivat sitten siirtää perinteet kotimaiseen kirjallisuuteen. Samoin käännösten tehtävä oli kehittää suomen kieltä korkeakulttuurin käyttöön soveltuvaksi ja kohentaa kansan sivistystasoa. (Sevänen 2007, 13.) Näin ollen suomentaminen nähtiin sivistyneistön kansalaisvelvollisuutena ja työhön pestattiin tutkijoita, opettajia ja kirjailijoita. Erityisesti Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS) tuki suomennostoimintaa muun muassa ehdottamalla teoksia käännettäväksi, jakamalla palkintoja etevistä käännöksistä ja myös kustantamalla itse. (Mts. 13–14.) Vuonna 1908 perustettiin Suomalaisen kirjallisuuden

---

¹ Sevänen 2007, 19. Sevänen on laskenut taulukon arvot Kovalan (1992, 193–194) kirjallisuudenlajeittain jaotelluista taulukoista. Taulukon laskentayksikkönä on käytetty teosnimekettä ja mukaan on otettu myös pienpainatteet. Tarkkaa kuvaa suomennoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä ja sisäisestä jakautumisesta on vaikea saada, sillä bibliografioihin (esim. *Suomalainen kirjallisuus* ja *Suomen kirjallisuus* -sarjat) kerätyt aineistot eivät ole täysin johdonmukaisia ja yhteneväisiä. Suurimman ongelman muodostavat pienpainatteet, eli Unescon määritelmän mukaan alle 49-sivuiset kirjaset ja lehtiset. Osassa tilastoista pienpainatteet ovat mukana, osassa eivät. (Sevänen 2007, 15.)

edistämisrahasto, joka tuki kanonisoidun maailmankirjallisuuden käännöksiä ja myöhemmin myös suomenkielisen kirjallisuuden kääntämistä muille kielille (Kovala 1999, 301).

Enemmistö varhaisista saksankielisen kirjallisuuden käännöksistä oli joko hengellisiä tai valistavia. Myös opettavaista lastenkirjallisuutta suomennettiin. Ensimmäinen kaukokirjallisuuden käännös oli SKS:n kustantama Heinrich Zschokken kyläkuvaus *Kultala* (*Das Goldmachedorff* 1823), joka julkaistiin C. N. Keckmanin käännöksenä 1834. (Lassila 2007, 91.) 1800-luvun proosatuotannosta suomennettiin vuosisadan loppupuolella myös muun muassa Berthold Auerbachia, Fritz Reuteria ja Paul Heysea ja lasten- ja nuorten romaaneja kirjoittanutta Christoph von Schmidtiä (mts. 95).

1800-luvun suomennosten pääpaino oli teatteriteksteissä, joista suurin osa oli painamaton draama. Merkittävin ja suosituin näytelmäkirjailija ja runoilija oli Friedrich Schiller, jonka ajatuksia sovellettiin suomalaisuusliikkeen tarpeisiin. (Lassila 2007, 93–94.) Muulla Euroopassa suosittu Goethe ei menestynyt Suomessa aivan yhtä hyvin, mahdollisesti koska Goethen individualistinen ihmiskäsitys ei ollut johtavan fennomaanin J. V. Snellmanin mieleen (Lassila 2010, 18). Suomalainen Teatteri perustettiin vuonna 1872. Ensimmäisten reilun 30 vuoden aikana sen ohjelmistosta oli 70 prosenttia ulkomaista draamaa, joista 29 prosenttia saksalaisia näytelmiä. Esityskerroissa mitattuna saksalainen näytelmäkirjallisuus oli selvästi suosituinta. (Schmeidler 1956, 36.)

2.2 1900-luvun alkupuolen suomennokset

Vuosisadan vaihteessa käännösten määrä ja valikoima kasvoivat (Paloposki 2000, 27). Kulttuuritoiminta vilkastui kokonaisuudessaan vuoden 1905 suurlakon jälkeen, sillä silloin poistui ensimmäisen sortokauden ennakkosensuuri ja yhdistys- ja järjestötoiminnan rajoitukset. Lakon jälkeen koventunut kilpailu pakotti kustantajat panostamaan mainontaan, kehittämään jakelua ja tehostamaan varastokiertoa järjestämällä alennusmyyntejä. Pienten painosten ja korkeiden hintojen politiikasta siirryttiin suurten painosten ja huokeiden hintojen politiikkaan. (Kovala 1999, 303.) Kustantamot alkoivat kaupallistua, ja viihdekirjallisuuden osuus lähti nousuun. Suurin osa ajanvietekirjallisuudesta tuli Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista, minkä ansiosta englanti nousi 1900-luvulle siirryttäessä yleisimmäksi lähdekieleksi. (Sevänen 2007, 14). Aiemmin välikielinä toimineen saksan merkitys taas laski, sillä englannista ja ranskasta käännettiin yhä

enemmän suoraan (Paloposki 2000, 27). Silti lyriikan, näytelmien ja niin sanotun taideproosan saralla saksa ja skandinaaviset kielet olivat vielä 1910-luvulla hallitsevia lähdekieliä (Kovala 1999, 308).

Vuosi	Skandinaaviset kielet %	Saksan kieli %	Ranskan kieli %	Englannin kieli %	Muu kieli/tuntematon alkuperä %	Yht.
1900-09	22,5	19,6	8,8	22,9	26,2	1075
1910-19	24,1	18,4	11,2	25,9	20,4	1433
1920-29	18,3	15,4	10,0	43,1	13,2	1908
1930-39	18,3	11,7	7,9	47,1	15,0	1177

Taulukko 2. Suomennetun kaunokirjallisuuden alkuperä vuosina 1900–1939²

Saksassa vaikuttaneet aatteet siirtyivät käännösten mukana Suomeen, mutta klassismia seurannut romantiikka ei sopinut suomalaisuusliikkeen tarpeisiin, minkä vuoksi romantiikan ajan kirjallisuutta suomennettiin niukasti. Yksinkertaistettuna voi sanoa, että Suomessa siirryttiin suoraan Schillerin ja Goethen klassismista naturalismiin. Sen sijaan suosiota niitti johtava romantiikan kriitikko Heinrich Heine, jonka runoja suomennettiin ahkerasti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. (Lassila 2007, 96–97.) Kansan sivistämisen nimissä klassikkoja suomennettiin edelleen, mutta uutta modernia kirjallisuutta kustantajat käännättivät varovaisesti. Klassikoista voi antaa esimerkiksi Goethen *Valitut teokset*³ -sarjan ja 1900-luvun alun uusista kirjailijoista Arthur Schnitzlerin, jonka romaanin *Traumnovelle* (1926) ensimmäinen suomennos ilmestyi 1928 (ks. liite 1). Sel-laisten modernististen kirjailijoiden, kuten Franz Kafkan, Robert Musilin tai Hermann Brochin tuotantoa pidettiin vuosisadan alussa kaupallisesti toivottomina, eikä myöskään vasemmistohenkistä kirjallisuutta käännetty. Teosten valinta suomennettavaksi oli pikemminkin sattumanvaraista kuin suunniteltua, ja yleisempää näytti olevan ottaa uusintapainoksia menestyneistä kirjoista kuin käännättää uusia. (Lassila 2007, 99.)

² Sevänen 2007, 19. Sevänen on laskenut taulukon arvot Kovalan (1992, 193–194) kirjallisuudenlajeittain jaotelluista taulukoista. Taulukon laskentayksikkönä on käytetty teosnimekettä ja mukaan on otettu myös pienpainatteet.

³ *Goethen valitut teokset 1–5 1923–1925*. Otava, Helsinki.

2.3 Maailmansotien välisen ajan ja sodanjälkeisten vuosikymmenten suomennokset

Ensimmäinen maailmansota nosti kirjojen ja erityisesti viihteen kysyntää huimasti. Juuri käännösviihde nosti suomennosten osuuden taas suuremmaksi kuin alkuperäiskirjallisuuden, vaikkakin vain väliaikaisesti. Ajanvietekirjallisuuden myötä suuri yleisö löysi lukemisen ja kirjojen kustantamisesta ja käännättämisestä tuli taloudellisesti kannattavaa. Kääntäminenkin ei ollut enää sivutyötä tai kotirouvien puuhastelua, vaan kääntäjät eriytyivät omaksi ammattikunnakseen. (Kovala 1999, 304–305.)

Vaikka viihdekirjallisuuden pääpaino oli englanninkielisissä romaaneissa, myös saksankielistä viihdettä käännettiin. Suosituin oli Hedwig Courths-Mahler, jolta suomennettiin vuosina 1918–1927 yli 50 nimekettä. Kustantajat näyttävät suorastaan kilpailleen kirjailijan teoksista, ja sekavassa tekijänoikeustilanteessa samasta kirjasta saattoi ilmestyä kaksikin suomennosta yhden vuoden aikana. (Lassila 2007, 99.) Vajaa parikymmentä nimekettä käännettiin myös Vicki Baumilta, jännityskirjailija Heinz G. Konsalikilta ja nuortenkirjailija Karl Maylta.

Maailmansotien välisenä aikana käännösmäärissä esiintyi suuria heilahduksia. Vuonna 1928 Suomi liittyi Bernin tekijänoikeutta säätelevään sopimukseen, mikä esti suomennoksen julkaisemisen ilman tekijän lupaa. Sen jälkeen esimerkiksi Courths-Mahlerin teoksia ei enää suomennettu. Myös seuraavana vuonna puhjennut talouslama laski käännösmääriä. Klassikoiden suomennosohjelma vietiin loppuun, mutta sen joukossa ei ollut kovin paljon saksankielisiä teoksia. Sotien välistä aikaa leimasi sisäänpäin kääntyneisyys ja uutta kirjallisuutta suomennettiin todella vähän. (Kovala 1999, 306–307.) 30-luvulla tärkeimmät saksalaiset kirjailijat emigroituvat natsien valtaannousun jälkeen eikä heidän tuotantoaan – tosin ei myöskään natsimielisten kirjailijoiden tuotantoa – julkaistu (Lassila 2007, 100).

Taulukosta 3 näkyy, että toisen maailmansodan aikana käännösten määrä oli aallonpohjassa, mutta sodan jälkeen määrä alkoi nousta vakaasti vuoden 1973 huippulukemiin saakka. Luvut ovat kuitenkin suhteessa pienempiä kuin taulukoissa 1 ja 2, sillä pienpainatteita ei ole laskettu mukaan. Toisen maailmansodan jälkeen yhdysvaltalainen kirjallisuus alkoi saada yhä enemmän jalansijaa Suomessa. Myös brittien tuotantoa suomennettiin ahkerasti, ja yhdessä Iso-Britannia ja Yhdysvallat muodostivat suomennosten alkuperämaiden kiistattoman voimakaksikon.

Erikoista taulukossa 3 ovat saksasta suomennetun kirjallisuuden osuudet erityisesti verrattuna ranskasta suomennettuun proosaan. Vaikka esimerkiksi Lassilan (2007, 100) mukaan toisen maailmansodan aikana 1939–45 nimenomaan saksasta käännettiin kirjailijoiden emigroitumisen vuoksi vähän, taulukossa vuosi 1943 edustaa selvää huippua saksankielisen kirjallisuuden osuudessa. Sodan jälkeen saksan osuus taas romahtaa ja vaihtelee noin 4 ja 7 prosentin välillä 1960-luvun lopulle saakka. 1970-luvulla osuus laskee entisestään vuoden 1973 aallonpohjaan saakka, jolloin se on 1,6 prosenttia. Miellenkiintoista on, että ranskasta suomennetun kirjallisuuden osuus on sodan aikana matimmillaan ja nousee siitä pieniä heilahduksia lukuun ottamatta noin seitsemän prosentin tasolle. Taulukon mukaan siis ranskasta suomennetun proosan määrä ohittaa saksan osuuden heti sodan jälkeen ja vuosien 1953 ja 1958 poikkeuksia lukuun ottamatta myös pysyy selvästi suurempana. Taulukon 3 luvut yllättävät siksi, että taulukoissa 1, 2 ja 4 saksankielisen kirjallisuuden osuus on kautta linjan suurempi kuin ranskankielisen ja taulukossa 5 osuudet ovat lähes yhtä suuret. Ovatko toisen maailmasodan jälkeiset vuodet tosiaan olleet ranskalaisen kirjallisuuden kukoistusaikaa, vai onko mahdollista, että kyseisten maiden luvut olisivat vaihtuneet? Vai ovatko suomennosten kokonaismäärät varsinkin tutkitun ajan ensimmäisinä vuosina niin pieniä, että pelkät satunnaistekijät ja virhemarginaali ovat vastuussa yllättävistä luvuista?

Vuosi	Pohjois- maat %	Iso- Britannia %	USA %	Saksa/Saksan liittotasavalta %	Ranska %	NL %	muut maat %	Yht.
1943	33,3	20,3	15,9	14,5	4,3	1,4	10,3	69
1948	19,6	32,3	24,7	4,4	6,3	3,8	8,9	159
1953	11,8	36,4	20,4	7,4	4,9	2,5	16,6	162
1958	6,7	32,9	26,6	6,7	6,7	5,2	15,2	252
1963	6,4	25,8	35,7	5,5	7,5	4,9	14,2	345
1968	8,7	30,0	31,7	4,3	11,3	4,8	9,2	230
1973	11,4	25,7	36,6	1,6	7,7	5,6	10,4	373
1978	5,4	36,6	26,5	3,8	8,0	6,3	13,4	238

Taulukko 3. Suomennetun aikuisten käänösproosan alkuperämaat vuosina 1943–1978⁴

Toisen maailmansodan jälkeen markkinoille ilmestyi eri-ikäisiä saksalaisklassikoita, jotka syystä tai toisesta olivat jääneet aikaisemmin julkaisematta. Esimerkki vanhemmista klassikkosuomennoksista on Friedrich von Schillerin *Valitut teokset I–V*⁵ (1949–55) ja uudemmista Franz Kafkan *Oikeusjuttu* (1946). Heti sodan jälkeen suomennettiin paljon Thomas Mannia. Hän oli ajan johtava kirjailija Saksassa, ja koska hän ei ollut vasemmistohenkinen, myös aiemmin natsveja myötäilleet suomalaisvaikuttajat saattoivat ottaa hänen tuotantonsa vastaan ongelmattomasti. Myös muutamia uudelleenkäännöksiä ilmestyi. Niistä tärkein oli ehkä J. A. Hollon uusi suomennos Friedrich Nietzschen *Näin puhui Zarathustrasta* (1961), joka korvasi aiemman vanhentuneen käännöksen. (Lassila 2007, 100–101.)

1960-luku oli modernin saksalaisen kirjallisuuden aikaa. Silloin suomennettiin Heinrich Böllin ja Günter Grassin tuotantoa ja teatterin puolelta Friedrich Dürrenmattia ja Max Frischiä. Vasemmistokulttuurin nousun myötä käännettiin myös jonkin verran DDR:n kirjallisuutta, muun muassa Christa Wolfia, Ulrich Plendorffia ja Bertholt Brechtin näytelmiä, mutta länsisaksalainen kirjallisuus oli kuitenkin sekä teosnimekkeissä että kirjailijoissa mitattuna selvästi paremmin edustettua. Herman Hessestä kiinnostuttiin

⁴ Sevänen 2007, 20. Sevänen on poiminut arvot Jalosen 1985, 71–72 taulukoista. Olen muokannut taulukkoa siten, että valtioiden nimet ovat alaviitteiden sijaan taulukon ensimmäisessä sarakkeessa.

⁵Schiller, Friedrich von 1949–1955. *Valitut teokset I–V*. Suomennokset Koskimies, Rafael & Lyy, Toivo. Helsinki, Otava.

Suomessa erityisesti 1970-luvulla, jolloin hänen tuotannostaan tehtiin 13 suomennosta ja kaksi uusintapainosta. (Lassila 2007, 101–102.)

2.4 Suomennokset 1980-luvulta nykypäivään

1980-luvulta lähtien englannin ylivalta lähdekielenä on voimistunut edelleen, mikä näkyy taulukoista 4 ja 5. Seuraavaksi tulevat skandinaaviset kielet, saksa ja ranska melko tasaväkisinä, sitten venäjä ja muut kielet. On tosin otettava huomioon se, että lähdekieli ei suoraan kerro tekstin alkuperämaata tai -kulttuuria. Sevänen (2007, 21) luettelee muun muassa aasialaisia, afrikkalaisia sekä Karibianmeren ja Latinalaisen Amerikan alueella asuvia kirjailijoita, jotka kirjoittavat englanniksi. Näiden kirjailijoiden tuotanto kasvattaa englannin osuutta, vaikka kyse ei olekaan länsimaisesta kirjallisuudesta (mts. 21).

Mielenkiintoista taulukoissa 4 ja 5 ovat myös suuret muutokset kielten osuuksissa siirryttäessä 1990-luvulle. Kun vuonna 1990 englannin osuus oli vielä 60 prosentin luokkaa, ajanjaksolla 1990–1999 se nousi melkein 80 prosenttiin. Saksan osuus taas laski 7,4 prosentista kolmeen. Todennäköistä kuitenkin on, että erot johtuvat tutkijoiden käyttämistä erilaisista lähteistä ja laskentatavoista. Esimerkiksi se, lasketaanko mukaan myös tietokirjallisuus ja lastenkirjallisuus, vaikuttaa tuloksiin merkittävästi ja heikentää vertailukelpoisuutta. Suomennosten määrää on myös vaikea laskea tarkasti, ja virhemarginaali on väistämättä suuri.

Vuosi	Suomen- ruotsi %	Skandi- naaviset kielet %	Englannin kieli %	Saksan kieli %	Ranskan kieli %	Venäjän kieli %	Muut kielet %	Yht. kpl
1985	3,5	11,6	58,9	8,5	5,0	2,7	9,8	518
1990	2,8	12,7	60,4	7,4	5,5	4,0	7,2	677

Taulukko 4. Suomennetun kirjallisuuden alkuperä vuosina 1985 ja 1990.⁶

Taulukko 4 kuvaa kirjallisuuden alkuperäkieliä vuosina 1985 ja 1990, taulukko 5 puolestaan koko 1990-luvun tilannetta.

---

⁶ Sevänen 2007, 20. Osuudet on laskettu teoksista *Suomen kirjallisuus 1985* ja *Suomen kirjallisuus 1990*. Olen muokannut taulukkoa siten, että kielet ovat alaviitteiden sijaan taulukon ensimmäisessä sarakkeessa.

Englannin kieli %	Skandi-naaviset kielet %	Ranskan kieli %	Saksan kieli %	Venäjän kieli %	Espanjan kieli %	Italian kieli %	Muut kielet %	Yht. %
78,9	5,8	3,3	3,0	2,1	1,3	1,1	4,6	100,1 (sic.)

Taulukko 5. Suomennetun kaunokirjallisuuden alkuperä vuosina 1990–1999⁷

Viime vuosikymmeninä saksan kielestä on edelleen suomennettu jonkin verran klassikoja ja myös uudelleenkäännöksiä on ilmestynyt muun muassa Goethelta, Grassilta, Kafkalta ja Mannilta. Uutta kirjallisuutta on käännetty vähän ja sattumanvaraisesti (Schrey-Vasara 2002, 403–404 Lassilan 2007, 103 mukaan⁸). Kustantajilla ei Schrey-Vasaran mukaan ole ilmeisesti ollut tarpeeksi pitkäjänteisyyttä, riittävää kielialueen tuntemusta eikä yhteyttä saksalaiseen kirjalliseen keskusteluun. Saksalaista kirjallisuutta tuntevia asiantuntijoita on Suomessa vähän ja puuttuvien keskeisten nykykirjailijoiden ja teosten joukko on suuri. (Lassila 2007, 103.)

---

⁷ Paasonen 2001, 10 Seväsen 2007, 21 mukaan. Olen muokannut taulukkoa siten, että kielet ovat alaviitteiden sijaan taulukon ensimmäisessä sarakkeessa.

⁸ Schrey-Vasara, Gabriele 2002. Günter Grass und der kleine Vampir. Deutschsprachiger Literatur in finnischer Übersetzung. *50 Jahre Deutsch-finnische Gesellschaft e.V. Festschrift zur Jubiläumsfeier in München 2002*. Deutsch-finnische Gesellschaft e.V., Fellbach. 403–404. (Vrt. Lassila 2007, 569.)

3 UDELLEENKÄÄNNÖSTEN TUTKIMUKSESTA

3.1 Mitä uudelleenkäännökset ovat?

Uudelleenkäännöksen perusmääritelmä on yksinkertainen: jo kertaalleen käännetty teksti käännetään uudelleen samalle kielelle. Jotkut tutkijat luokittelevat myös samanaikaiset tai lähes samanaikaiset käännökset uudelleenkäännöksiin. (Paloposki & Koskinen 2010a, 47.) Uudelleenkäännöksiä on kutsuttu myös kylmiksi käännöksiksi erotuksena kuumista (ensi)käännöksistä, jotka tehdään hyvin pian lähdetekstin julkaisemisen jälkeen – joskus jopa osittain samanaikaisesti lähdetekstin kanssa. Myöhempi kääntäjä työstää siis jo kylmennyttä, vanhaa lähdetekstiä ja pystyy hyödyntämään ajan suomaan etäisyyttä sekä lähdetekstin ja ensimmäisen käännöksen saamaa vastaanottoa käännösprosessissaan. (Demanuelli 1991, 50–51 Vanderscheldenin 2000, 9 mukaan⁹.)

Yleisempää kuin teoksen käännättäminen uudelleen, on korjatun, kieliasultaan uudistetun tai muuten muokatun laitoksen teettäminen (vrt. Vanderschelden 2000, 2). Jälkimmäisessä tapauksessa lähdemateriaalina käytetään pääasiassa ensikäännöstä, kun taas uusi käännös tehdään suoraan vieraskielisestä lähdetekstistä. Yleisesti myös oletetaan, että tarkistamisessa (engl. review) on kyse pienemmistä muutoksista, kuten painovirheiden korjaamisesta tai kielen uudistamisesta, kun taas uusi käännös voi tulkinnoiltaan ja tyyliältään olla hyvinkin kaukana edellisestä. Esimerkiksi Vanderschelden (2000, 1) toteaa, että tarkistaja tekee muutoksia käännökseen, mutta säilyttää silti suurimman osan, kuten tekstin yleisen rakenteen ja käännöksen tyylin.

Edellä mainituista eroista huolimatta uudelleenkäännöksen ja muokatun laitoksen erottaminen voi tutkijan näkökulmasta olla vaikeaa ja vaatia tekstien huolellista vertaamista toisiinsa (ks. luku 5.3). Erot voivat myös olla häilyviä. Uudelleenkäännöksen tekijä on voinut käyttää ensikäännöstä lisämateriaalina ja sisällyttää sen ilmauksia tai tekstikatkelmia myöhempään käännökseen. Myöskään kääntäjän nimi ei aina ole riittävä tausta: sama henkilö on voinut kääntää teoksen useaan kertaan ja myös editoida omaa käännöstään jälkikäteen.

---

⁹ Demanuelli, Claude 1991. *Assises de la Traduction Littéraire en Arles 90*, Actes Sud, 1991. 50–51. (Vrt. Vanderschelden 2000, 17.)

3.2 Tutkimuksen ensiaskeleet

Ensimmäinen uudelleenkäännöksiä teoreettisesti tarkastellut henkilö lienee Johann Wolfgang von Goethe (2000) – teksti julkaistu alun perin vuonna 1819 – joka luokitteli peräkkäiset käännökset kolmeen aikakauteen. Ensimmäisen vaiheen käännös tutustuttaa lukijan vieraaseen maahan tälle ennestään tutuin keinoin. Esimerkkinä tästä on proosakäännös, jossa lähdeteoksen muoto- ja tyylipiirteet neutralisoituvat. Toisessa vaiheessa kääntäjä yrittää samaistua lähdeteokseen, mutta todellisuudessa hän varastaakin sen ydinajatuksia ja esittää ne ominaan. Lopulta seuraa kolmas ja viimeinen aikakausi. Silloin käännös pääsee niin lähelle originaalia, ettei se ole enää lähdetekstin korvike vaan asettuu sen paikalle kohdekulttuurissa. (Goethe 2000, 64–65.)

Uudelleenkääntäminen ilmiönä on toki paljon vanhempi kuin aiheen tutkimus. Ensimmäiset saksalaisen kaunokirjallisuuden uudelleensuomennokset sijoittuvat 1800- ja 1900-luvun taitteeseen eli reilun viidenkymmenen vuoden päähän varhaisimmista saksankielisten teosten suomennoksista. Maissa, joissa kirjakieli ja kirjallisuus kehittyivät aikaisemmin kuin Suomessa, käännöksiä ja uudelleenkäännöksiä on tehty jo paljon pidemmän aikaa. Esimerkiksi ensimmäiset saksan kielelle tehdyt käännökset valmistuivat jo 700-luvulla. Keskiajalla tekijäkäsitys oli kuitenkin vielä tarkentumaton, mikä koskee myös käännöksen tekijää (vrt. Grubmüller 2007a, 1715). Näin ollen varhaisia uudelleenkäännöksiä voi olla vaikea erottaa aiemman käännöksen mukaelmista ja tarina-aihion kohdekielisistä variaatioista (vrt. Grubmüller 2007b, 1719–1720.)

Käännöstieteessä uudelleenkäännöskeskustelu lähti liikkeelle vuonna 1990 lähinnä ranskalaisen Antoine Bermanin pohdinnoista, jotka loivat pohjan niin sanotulle uudelleenkäännöshypoteesille. *Palimpsestes*-lehdessä julkaistussa artikkelissa Berman (1990) kuvaa ensi- ja uudelleenkäännösten piirteitä ja selittää näkemyksensä siitä, miksi uudelleenkäännöksiä tarvitaan. Bermanin ja samassa lehdessä kirjoittaneen Paul Bensimonin (1990) ajatuksiin viitataan lähes kaikissa uudelleenkääntämistä käsittelevissä teoreettisissa teksteissä riippumatta siitä, asettuuko tutkija niiden kannalle, niitä vastaan, soveltaako hän niitä erilaisiin tekstilajeihin vai ottaako täysin erilaisen näkökulman aiheeseen. Koska omassakin aineistossani – uudelleenkäännösten arvosteluissa – esitetään uudelleenkäännöshypoteesin kanssa yhteneviä ajatuksia, käyn lyhyesti läpi Bermanin ja Bensimonin tekstien pääkohdat ja niistä myöhemmin muotoutuneen hypoteesin.

Bensimon (1990, I) kutsuu ensikäännöksiä johdannoiksi (ransk. introduction), jotka esittelevät lähdeteoksen erikieliselle lukijakunnalle. Käännös yrittää vähentää kulttuurien välistä välimatkaa, jotta lukijoiden olisi helpompi ottaa se vastaan. Käännöstieteen termein ensikäännökset ovat Bensimonin mukaan siis kotouttavia. Uudelleenkäännöstä tehdessä teos on kohdeyleisölle jo tuttu, joten esittelyä ei enää tarvita. Kääntäjä voi paneutua muihin seikkoihin, kuten lähdetekstin kielen ja tyylikeinojen aiempaa tarkempaan välittämiseen. Uudelleenkäännökset ovat siis yleensä lähdeuskollisempia kuin ensikäännökset. (Mts. I–II.)

Bermanin (1990, 1) mielestä kääntämisen luonteeseen kuuluu keskeneräisyys ja puutteellisuus. Yksikään ensikäännös ei voi olla täysin onnistunut, minkä vuoksi tarvitaan uudelleenkäännöksiä korjaamaan aiemman version puutteet ja ajanmukaistamaan kohdetekstiä. Bermanin mukaan käännökset – toisin kuin lähdeteokset – on nimittäin sidottu tekohetkensä kielen ja kulttuurin tilaan (ransk. espace). Kun kieli ja kulttuuri vähitellen muuttuvat, käännökset vanhenevat ja jäävät unohduksiin. (Mts. 1.)

Käännösten joukossa on kuitenkin poikkeuksia, tekstejä, jotka säilyttävät loistonsa jopa pidempään kuin lähdeteos. Nämä ovat niin sanottuja suuria käännöksiä (ransk. grande traduction). Tällaisia ovat esimerkiksi Lutherin raamatunkäännös ja Kalsowskin ranskanos Vergiliuksen *Aeneidistä*. Seuraavat piirteet yhdistävät suuria käännöksiä:

- a) käännöksen ilmestyminen on merkittävä tapaus kohdekielessä ja -kulttuurissa
- b) käännös on äärimmäisen systemaattinen
- c) käännöksessä lähde- ja kohdekieli kohtaavat
- d) käännös on niin merkittävä, että se vaikuttaa tekstin myöhempään käännöksiin
- e) käännös on uudelleenkäännös. (Berman 1990 2–3, 7.)

Kohta e) on tärkein, sillä Bermanin (1990, 3) mukaan vain uudelleenkäännökset voivat olla suuria käännöksiä. Nämä voivat syntyä vasta, kun ensikäännöksestä on kulunut tarpeeksi aikaa ja teos on tavallaan kypsytännyt läsnäoloaan kohdekulttuurissa. Myös kääntäjän on oltava ainutlaatuisen lahjakas ja peräänantamaton, sillä pelkästään halu kääntää ei riitä suuren käännöksen aikaansaamiseksi. (Berman 1990, 6.)

Bermanin (1990) ja Bensimonin (1990) ajatukset ovat olleet lähtökohta Chestermanin (2000a) muotoilemalle uudelleenkäännöshypoteesille. Hypoteesi on ensimmäinen ja tunnetuin selitysmalli sille, miksi uudelleenkäännöksiä tehdään (Paloposki ja Koskinen

2010b, 295). Hypoteesin perusoletuksen mukaan ensikäännökset ovat kotouttavia ja uudelleenkäännökset lähdeuskollisempia. Ensikäännökset ovat myös jollain tapaa vajaavaisia, ja vasta uudelleenkäännökset voivat välittää lähdetekstin ydinolemuksen ja hengen kohdekielelle. (Mts 295.)

3.3 Tutkimuksen vaiheita 1990- ja 2000-luvuilla

Bermanin (1990) ja Bensimonin (1990) teoreettisten pohdintojen jälkeen uudelleenkäännöksiä on käytetty materiaalina pääasiassa vertailevissa case-tutkimuksissa, joissa kuitenkin on tarkasteltu muita kääntämiseen liittyviä ilmiöitä kuin uudelleenkääntämistä itseään (vrt. Susam-Sarajeva 2003, 2). Katsaus kahden yliopiston käännöstieteen pro gradu -tutkielmiin osoittaa, että myös suurimmassa osassa uudelleenkäännöksiä käsittelevistä tutkielmista vertaillaan eri käännösversioita, mutta toisenlaisiakin lähestymistapoja on käytetty. Esimerkiksi Tampereen yliopiston käännöstiede saksan ja englannin tutkielmissa uudelleenkäännösten avulla on kartoitettu sitä, miten lukijat ottavat vastaan eri aikoina tehdyt suomennokset (Valtonen 2010), arvioitu uudelleenkäännöshypoteesin toimivuutta tietyssä aineistossa (Salminen 2004) ja pohdittu uudistetun laitoksen ja uudelleenkäännöksen välistä suhdetta (Karonen 2007). Turun yliopiston saksan ja ranskan kääntämisen ja tulkkauksen oppiaineissa taas on vertailtu klassikkoromaanien ja satujen suomennoksia (Lehtinen 2001 ja Eskola 2003), tutkittu tarkennusta uudelleenkäännöksissä (Hirvikoski 2003), pohdittu ajan vaikutusta käännösten sanastoon (Lahtinen 2010) sekä perehdytty uudelleenkääntämiseen kustantajan, kääntäjän ja lukijan näkökulmasta (Sillman 1996).

Samaan aikaan Bermanin (1990) ja Bensimonin (1990) kanssa uudelleenkäännöksiä tutki myös Yves Gambier. Hän oli pääpiirteissään yhtä mieltä edellä mainittujen ranskalaisten kollegojensa kanssa. Gambierin (1994, 413–415) mukaan uudelleenkäännöksen tehtäviä ovat muun muassa edellisten käännösten tulkintavirheiden korjaaminen, aluusioiden päivittäminen ja kankean kielen uudistaminen (Salminen 2004, 6 mukaan¹⁰). Gambier esitti myös useita uudelleenkääntämiseen liittyviä kysymyksiä, joihin tutkijat voisivat tarttua (Paloposki & Koskinen 2010a, 32). Tutkimuksen saralla oli kuitenkin hiljaista 2000-luvun alkuun asti, jolloin aiheeseen palattiin eri puolilla Eurooppaa.

---

¹⁰ Gambier, Yves 1994. La Retraduction, retour et détour. *Meta* 39:3. 413–417. (Vrt. Salminen 124.)

3.3.1 Perusteluja uudelleenkäntämiselle

Vanderschelden pohti vuonna 2000 käännöksen tarkistamisen ja uudelleenkäynnöksen välistä suhdetta sekä tekijöitä, jotka oikeuttavat teoksen käännättämisen uudelleen. Tarkistettu painos teetetään yleensä silloin, kun käännöksessä on joitakin ongelmia tai virheitä, mutta käännöksen kierrättäminen on edelleen kannattavaa. Kustantajan näkökulmasta tarkistaminen on edullinen ratkaisu, mutta kääntäjän kannalta usein kaikkein huonoin vaihtoehto. Tarkistaja saa harvoin tunnustusta työstään eivätkä työn tuloksetkaan aina ole tyydyttäviä. Pienet virheet on helppo korjata, mutta koheesion säilyttäminen tekstin tasolla on usein haastavaa. Jos muutokset ovat suuria, on alkuperäisen kääntäjän ääni vaarassa hukkuu. Vanderschelden toteaa, että tällöin voi olla vaikea erottaa tarkistamista uudelleenkäntämisestä, vaikka asia näyttäisikin teoksen nimiölehdellä yksiselitteiseltä. Tällöin uuden käännöksen teettäminen voi olla hyvä vaihtoehto. Kääntäjä saa tunnustusta työstään ja voi toimia vapaammin, koska vain lähdeteksti ohjaa hänen työskentelyään. (Vanderschelden 2000, 1–3.)

Vanderschelden (mts. 1) esittää, että tarkistaminen on usein ensimmäinen askel kohti uudelleenkäntämistä, mutta ei kuitenkaan suoraan perustele väitettään. Toisaalla hän tosin kirjoittaa, että on tavallista kääntää klassikkoteokset noin 20–30 vuoden välein, koska käännösten sanotaan vanhenevan nopeammin kuin lähdetekstin (mts. 5). Aina ei kokonaan uutta käännöstä kuitenkaan tarvita, koska kustantajat saattavat tyytyä käännöksen modernisointiin tai päivittämiseen ennen uuden painoksen ottamista (Mts. 1–2). Myöhemmät empiiriset tutkimukset (vrt. esim. Paloposki & Koskinen 2003, 29) ja myös omat havaintoni kuitenkin osoittavat, ettei tarkistaminen suoraviivaisesti johda uudelleenkäynnöksen teettämiseen. Kansallisbibliografian tietokannassa tekemäni haun tuloksissa oli monia suomennoksia, jotka oli tarkistettu useaan otteeseen, mutta uutta suomennosta ei ollut tehty. Paloposki ja Koskinen (2003, 33) lähestyvät asiaa eri näkökulmasta kuin Vanderschelden. Heidän mukaansa teoksen asema maailmankirjallisuuden klassikoiden joukossa edesauttaa sen kääntämistä uudelleen. Sama toimii myös toisinpäin: teoksen kääntäminen uudelleen edistää sen pääsyä kohdemaan kirjalliseen kaanoniin. (Mts. 33.)

Vanderschelden (2000, 4–6) esittää viisi argumenttia sille, miksi uudelleenkäynnöksiä tehdään:

1. käännös on epätyytyttävä eikä sen tarkistaminen ole kustannustehokasta
2. lähdetekstistä ilmestyy uusi laitos, josta tulee standardilähde
3. käännöstä pidetään tyyllillisesti vanhentuneena
4. uudelleenkäännöksellä on erityinen funktio kohdekielessä
5. lähdetekstistä syntyy uusi tulkinta.

Ensimmäisessä kohdassa ei Vanderscheldenin (mts. 4) mukaan ole kyse pelkästä ensikäännöksen puutteellisuudesta, sillä myös kohdekulttuurin näkemys hyvästä käännöksestä on voinut muuttua ajan kuluessa. Esimerkki Vanderscheldenin toisesta argumentista löytyy tekemästani ensi- ja uudelleenkäännösten luettelosta. Eräästä Franz Kafkan kirjasta ilmestyi postuumisti tekstikriittinen laitos, jonka pohjalta kirja suomennettiin uudestaan (ks. luku 5.2). Kolmannessa kohdassa Vanderschelden viittaa jo mainittuun käännösten sanastolliseen ja tyyllilliseen vanhenemiseen. Samansuuntaisia väitteitä on esitetty usein. Esimerkiksi kääntäjä Oili Suominen sanoo, että hyvä kirja pitäisi kääntää kahdenkymmenen vuoden välein (*Helsingin sanomat* 1985). Niin Vanderscheldenin (2000) kuin muidenkin esittämien väitteiden taustaoletuksena on teoksen klassikkoasema kohdekulttuurissa. Uudelleenkäännöksellä halutaan taata se, että uudet lukijaryhmät pääsevät tutustumaan kulttuurillisesti merkittävään teokseen, vaikka aiempi käännös olisi vanhentunut (Chen 2002). Neljännellä argumentilla Vanderschelden (2000, 5) tarkoittaa kääntämistä spesifille kohderyhmälle tai rajattuun tarkoitukseen. Esimerkkinä hän mainitsee ranskalaisten klassikoiden käännökset näytelmämuotoon, jolloin kääntäjä – joka saattaa olla dramaturgi tai jopa näytelmän ohjaaja – painottaa näytelmän kannalta tärkeitä elementtejä ja ottaa oletetun yleisön huomioon käännöksessään. Vanderschelden mainitsee myös, että joistain ranskankielisistä kirjoista on olemassa lyhyen ajan kuluessa tuotetut käännökset sekä Brittein saarten että Yhdysvaltain markkinoille. Laajan kielialueen kulttuurillisten ja sanastollisten erojen vuoksi käännöksen kohderyhmän rajaamisen on arveltu parantavan lukijoiden suhtautumista. (Mts. 5–6.) Viimeinen kohta selittää myös ne käännökset, jotka ovat syntyneet lyhyen ajan sisällä. Vanderschelden (mts. 6) toteaa postmodernin ajattelun mukaisesti, että teos voidaan lukea ja tulkita monella eri tavalla. Yleensä uudelleenkäännöksen tarkoitus on korvata edellinen käännös, mutta joissain tapauksissa useita käännösversioita voi olla yhtä aikaa saatavilla kirjastoissa ja kirjakaupoissa. Käännökset voivat parhaassa tapauksessa täydentää toisiaan ja tuoda lähdetekstistä esiin puolia, joita kumpikaan ei yksin pystyisi välittämään. (Vanderschelden 2000, 6.) Samansuuntaisen havainnon ovat teh-

neet myös Paloposki ja Koskinen (2003, 22–23), jotka ovat huomanneet eri kohderyhmille suunnattujen ja eri kirjallisuudenlajeihin luokiteltujen käännösversioiden olevan rinnakkain markkinoilla. Myös omassa bibliografisessa kartoituksessani tuli esiin tapauksia, joissa vanha käännös pulpahtaa esiin uutena painoksena uudelleen­käännöksen rinnalle. Näin on käynyt esimerkiksi Friedrich Nietzschen *Näin puhui Zarathustra*-kirjalle (*Also sprach Zarathustra* 1885), jonka vanha käännös painettiin uudelleen vielä vuonna 2009, vaikka edellisenä vuonna oli ilmestynyt uusi käännös. Tosin uusi käännös ilmestyi pienkustantamolta eikä tekijä ollut ammattikäntäjä, joten uudelleen­käännös ei välttämättä päätynyt laajaan jakeluun eikä todennäköisesti korvaa edeltäjänsä nopeasti, jos ollenkaan.

3.3.2 Tietokirjallisuuden uudelleen­kääntämisestä

Susam-Sarajeva (2003) on laajentanut tutkimuksen kenttää kaunokirjallisista klassikoista tieteellisten tekstien uudelleen­käännöksiin. Hänen tutkimuskohteenaan ovat ranskalaisen kirjallisuusteoreetikon Ronald Barthesin esseiden käännökset turkin kielelle ja filosofi Hélène Cixous'n tuotannon käännökset englanniksi.

Susam-Sarajevan (2003) case-tutkimukset osoittavat, etteivät uudelleen­käännökset ole aina seurausta kielen tai käännösihanteiden muuttumisesta, koska uusia käännöksiä ilmestyy myös varsin lyhyen ajan sisällä. Esimerkiksi Barthesin tuotantoa käännettiin 1960–1990-luvuilla ahkerasti ja samasta tekstistä saattoi ilmestyä neljäkin eri versiota yhden vuosikymmenen aikana. Syy versioiden runsauteen oli kieli- ja kirjallisuustieteellisten termien vakiintumattomuus turkin kielessä. Turkissa oli 1920-luvulta lähtien vallalla suuntaus, joka halusi uudistaa tieteen kieltä. Barthesin käntäjät kehittivät paljon uudis- ja lainasanoja, mutta eivät käyttäneet niitä johdonmukaisesti eri käännöksissä. Tästä johtuen kohdetekstejä oli vaikea ymmärtää ja jopa niiden tieteellisyys kyseenalaistettiin. Niinpä monet tekstit käännettiin useaan kertaan uudelleen, kunnes termit vähitellen vakiintuivat. (Susam-Sarajeva 2003, 5–12.)

Susam-Sarajevan (mts. 5) mukaan kiinnostavaa on myös se, miksi tiettyjä tekstejä *ei* käännetä uudelleen. Tämä kysymys nousee esiin hänen toisessa case-tutkimuksessaan, jonka materiaalina ovat Hélène Cixous'n feminististen tekstien englanninnokset. Cixous'ta käännettiin ahkerasti ja käännökset valmistuivat nopeasti alkutekstien julkaisun jälkeen. Susam-Sarajevan mukaan käännökset eivät suinkaan ole virheettömiä, mutta

silti niihin ei ole myöhemmin enää tartuttu. Tekstit on käännetty helppolukuiselle arkienglannille ja kääntäjät ovat ottaneet suuria vapauksia työssään. Susam-Sarajeva uskoo, että teksteistä on haluttu poistaa outoja ja angloamerikkalaiseen feminismiin sopimattomia piirteitä. Muutamia termejä on puolestaan jätetty kokonaan kääntämättä, sillä ne on haluttu ”deproblematoida”. Kyseiset termit eivät nimittäin sopineet siihen kuvaan, joka ranskalaisesta feminismistä haluttiin antaa. Koska ranskalaisen feminismin ajatuksiin ei tavallaan haluttu tutustua liian tarkasti, ei uudelleenkäännöksillekään nähty tarvetta. (Susam-Sarajeva 2003, 19–25.)

Näistä kahden tapauksen pohjalta Susam-Sarajeva (2003) johtaa uusia hypoteeseja uudelleenkäännöskeskusteluun. Ensinnäkin kohdekulttuurin tarpeet ja asenteet voivat vaikuttaa uudelleenkäännösten syntyyn enemmän kuin tekstin sisäiset piirteet. Näin ollen puutteellisetkin ensikäännökset voivat jäädä markkinoille. Vastakkaisessa tapauksessa – esimerkkinä Barthesin turkinnokset – taas sinänsä onnistuneet käännökset päätyvät työstettäväksi uudelleen. Tällöin käännökset voidaan nähdä osana diskurssia, jota kohdekulttuuri pyrkii muodostamaan. (Mts. 5.)

3.3.3 Tieteenalojen välistä yhteistyötä

Siobhan Brownlie (2006) yhdistää tutkimuksessaan käännöstieteen ja kirjallisuustieteen teorioita. Hän näkee uudelleenkäännöksiä koskevan tutkimuksen sekä poststrukturalistisen narratiivisen teorian välillä yhteyksiä, joiden pohjalta hän rakentaa oman poststrukturalistisen uudelleenkäännösteoriaansa.

Narratiiviset versiot ovat yksi narratiivisen teorian osa-alue. Näitä tarinan toisintoja ovat niin elokuva-adaptaatiot, lyhennelmät kuin käännöksetkin – ja myös uudelleenkäännökset. Toinen yhteys narratiivisen ja uudelleenkäännöksiä koskevan tutkimuksen välillä on tekstilaji. Suurin osa uudelleenkäännöstutkimuksesta käsittelee kaunokirjallisuuden kääntämistä, jolla taas on yhteyksiä kirjallisuusteorioihin. Näin ollen narratiivinen teoria ja uudelleenkäännösteoria ovat molemmat osa kirjallisuusteorian kokonaisuutta. (Brownlie 2006, 146.)

Brownlien (2006, 155) post-strukturalistisessa lähestymistavassa konteksti ja intertekstuaalisuus ovat avainasemassa. Käännös tuo lähdetekstin uuteen kontekstiin ja myöhemmin uudelleenkäännös taas uuteen. Lähdeteksti adaptaatioineen ja käännöksineen muodostaa avonaisen ketjun, jonka kaikki osat ovat intertekstuaalisissa suhteissa

toisiinsa. Laajemmassa mittakaavassa lähdetekstikin on kytköksissä muihin teksteihin, ja yhdessä ne muodostavat niin sanotun narratiivisen matriisin (engl. narrative matrix). (Mts. 155.)

Brownlie (2006, 156) moittii perinteistä normeihin ja ideologioihin nojautuvaa selitystapaa liian yksinkertaistavaksi, ja ratkaisuksi hän tarjoaa omaa post-strukturalistista teoriaansa. Perinteisesti on nähty, että hierarkkiset voimasuhteet vaikuttavat (uudelleen)käännösten syntyyn, mutta Brownlien mukaan taustalla on myös useita tasavertaisia (engl. rhizomatic) vaikuttajia. Ruohonjuuritasolla esimerkiksi kustantajan päämäärät tai kääntäjän persoonallisuus voivat vaikuttaa uudelleenkäännösten syntyyn. Kohdetekstin funktiosta riippuen kääntäjä voi noudattaa yleisiä normeja, mutta voi myös tietoisesti vastustaa niitä. (Mts. 156.)

Toinen perinteinen yksinkertaistus on se, että kullakin aikakaudella on omat norminsa, mikä selittää muutokset eri aikoina tehdyissä käännöksissä (Brownlie 2006, 156). Mutta kuten jo Susam-Sarajevan (2003) tutkimuksissa kävi ilmi, ensi- ja uudelleenkäännös/käännöksiä tehdään joskus myös saman aikakauden kuluessa. Lisäksi normit ja aikakaudet eivät aina kulje käsi kädessä (Brownlie 2006, 156). Tiettyinä aikoina vallitsevia normeja saattaa esiintyä myös myöhempinä aikoina ja samassa käännöksessä saattaa näkyä vaikutteita useista normeista. Brownlien mielestä aikaan sidotut normit eivät siis riitä selittämään uudelleenkäännösten piirteitä, vaan taustalla on aina useita tasa-arvoisia ja moninaisia tekijöitä. (Mts. 156–157.)

3.3.4 Tutkimusta uudelleensuomennosten parissa

Paloposki ja Koskinen (2003, 2004, 2010a, 2011) ovat tutkineet suomalaisia uudelleen-käännöksiä monesta näkökulmasta ja erilaisia aineistoja hyväksikäyttäen. Heidän kattavin projektiansa *Sata kirjaa, tuhat suomennosta* on vielä julkaisematon, mutta he ovat kirjoittaneet useita sen tuloksiin ja löydöksiin liittyviä artikkeleita.

Paloposki ja Koskinen (2004) lähtivät liikkeelle tutkimalla uudelleenkäännöshypoteesin toimivuutta aineistossa, joka koostui kaunokirjallisuuden suomennoksista ja uudelleensuomennoksista 1850-luvulta vuoteen 2000. Analyysi osoitti, että vaikka osa materiaalista tuki hypoteesia, osa oli täysin sitä vastaan. Joidenkin teosten käännöshistoriaa ei tutkijoiden mukaan edes voi selittää tarkastelemalla uudelleenkäännöshypoteesin mukaisesti käännösten lähdeuskollisuuden tai kotouttavuuden vs. vieraannuttavuuden

astetta. Vaihtoehtoisiksi selitystavoiksi he ehdottivat muun muassa sitä, että kotouttavuus saattaakin olla tietyille aikakaudelle eikä niinkään ensikäännöksille ominainen piirre. (Paloposki & Koskinen 2004, 29–36.)

Seuraavaksi Paloposki ja Koskinen (2003)¹¹ tarkastelivat yhteiskunnan digitalisoitumisen vaikutuksia kustannustoimintaan. Uudelleenkäännökset liittyvät aiheeseen siten, että tutkijoiden ennakkohypoteesin mukaan kustantamoiden kasvanut kaupallisen menestyksen tavoittelu ja tekniikan kehitys ovat lisänneet edullisempien uusintapainosten ottamista uudelleenkäännösten kustannuksella. Taustalla oli ajatus siitä, että uusintapainokset pienentävät ja yksipuolistavat kirjavalikoimaa, kun taas uudelleenkäännökset tuovat uusia tulkintoja ja näin lisäävät variaatiota. (Paloposki ja Koskinen 2003, 26–28.)

Asian selvittämiseksi Paloposki ja Koskinen (mts. 28) tutkivat vuonna 2000 julkaistun käännetyn kaunokirjallisuuden määriä Suomessa. Aineistoksi valittiin viiden suuren (Gummerus, Karisto, Otava, Tammi ja WSOY) ja viiden pienen kustantamon (Basam Books, Desura, Kääntöpiiri, Like ja Loki) kirjallisuusluettelot (mts. 28, 35). Vuoden 2000 aikana kustantamot julkaisivat 359 nimekettä suomennettua kaunokirjallisuutta. Niistä 261 oli uusia, 89 uusintapainoksia¹² ja yhdeksän uudelleenkäännöksiä. Niin uudelleenkäännökset kuin uusintapainoksetkin olivat kaunokirjallisuuden klassikkoteoksia. Mutta millä perusteella jotkut klassikot käännetään uudelleen ja toisten käännöksiä kierrätetään sellaisenaan? Paloposken ja Koskisen mukaan syynä ei voi olla aiemman käännöksen vanhentuminen, koska sekä uudelleenkäännökset että uusintapainokset oli tehty pääosin teoksista, joiden edellinen versio ilmestyi 1900-luvun puolivälissä. (Mts. 28–29.)

---

¹¹ Artikkelien vuosiluvut eivät ole ristiriidassa, vaikka siltä näyttääkin. 2004 ilmestyneessä *Claims, Changes and Challenges* -kirjassa julkaistut artikkelit referoivat vuonna 2001 pidetyn konferenssin esitelmiä, joten on täysin loogista että Paloposki ja Koskinen viittaavat konferenssissa esittämiinsä tutkimustuloksiin vuonna 2003 julkaistussa artikkelissaan *Retranslation in the age of digital reproduction*.

¹² Nykyään painokset ovat pienempiä kuin ennen, koska digitalisoitumisen myötä uusintapainoksia on helppo ottaa kysynnän ylittäessä tarjonnan. Näin ollen uusintapainoksia voidaan ottaa peräkkäisinä vuosina tai jopa useita samana vuonna. Mutta koska tämä ilmiö ei ollut Paloposken ja Koskisen tutkimuksen kannalta oleellinen, he rajasivat mukaan vain ne uusintapainokset, jotka on otettu vähintään viiden vuoden kuluttua edellisestä. (Paloposki & Koskinen 2003, 35.)

Aineistosta ilmenee, että osa kustantamoista on erikoistunut pelkästään uusiin nimekkeisiin, toiset suosivat uusintapainoksia ja jotkut uudelleenkäännöksiä. Kaikki uusintapainokset julkaistiin suurissa kustantamoissa, kun taas puolet uudelleenkäännöksistä ilmestyi pienkustantamoissa. Syyksi tutkijat ehdottavat, että pienkustantamot ovat yleensä myös verrattain nuoria eikä niillä ole varastossa vanhoja käännöksiä kierrätettäväksi. Luvut osoittavat myös, että uusintapainoksia ilmestyi selvästi enemmän kuin uudelleenkäännöksiä ja kolme suurta kustantamo (WSOY, Karisto ja Tammi) julkaisivat pelkästään uusintapainoksia uusien nimekkeiden ohella. Karioidusti voi sanoa, että markkinoita hallitsevien suurten kustantamojen päätökset perustuvat taloudellisen voiton tavoittelulle, kun taas variaatio ja kulttuurin vaaliminen on jäänyt pienkustantamojen harteille. (Paloposki & Koskinen 2003, 29–30.) Toisaalta suurten kustantamojen klassikkosarjoissa vanhat merkkiteokset tuotiin takaisin lukijoiden ulottuville ja Otava ja Gummerus julkaisivat myös uudelleenkäännöksiä (mts. 31). Oma tutkimukseni osoitti, että pääosa saksankielisistä teoksista tehdyistä uudelleenkäännöksistä on Otavalta ja useampia nimekkeitä on ilmestynyt myös muilta suurilta kustantamoilta, kuten Tammelta ja WSOY:lta.

Paloposki ja Koskinen (2003, 30) ehdottavat, että yksi syy uudelleenkäännösten teettämiselle on uuden käännöksen saama näkyvyys ja myönteinen vastaanotto kirjallisuusarvosteluissa. Väitteelle he hakivat tukea tutkimalla vuoden 2000 lehtikritiikkejä. 14 päivälehdien arvostelut kattavassa *Kirjallisuusarvosteluja 2000* -teoksessa uudelleenkäännöksiä ja uusintapainoksia käsiteltiin yhteensä 16 kertaa. Niistä 15:ssä kohteena oli uudelleenkäännös ja vain kahdessa uusintapainos. Uudelleenkäännöksiä luonnehdittiin muun muassa ”tarkemmiksi”, ”tuoreiksi” ja ”lähdeuskollisemmiksi” ja kustantajat saivat kehuja lukijoiden hemmottelusta parannetuilla versioilla. Arvosteluista kumpuaakin mielenkiintoinen huomio: lehtikriitikot ovat samoilla linjoilla uudelleenkäännöshypoteesin ydinajatuksen kanssa. (Mts. 30–31.)

Sekä uudelleenkäännösten ja että uusintapainosten määrä oli yllättävän suuri ottaen huomioon Suomen pienet kirjamarckinat. Loppupäätelmissä tutkijat toteavat, että alkuperäinen hypoteesi oli liian yksinkertaistettu. Ensinnäkin myös vanhojen käännösten uusintapainokset lisäävät variaatiota, koska ne tuovat markkinoilta poistuneita teoksia takaisin lukijoiden saataville. Toiseksi kaikki uudelleenkäännökset eivät tarjoa uusia

tulkintoja, jolloin ne eivät myöskään automaattisesti lisää käännöskirjallisuuden variaatiota. (Paloposki ja Koskinen 2003, 33.)

Vuonna 2010 julkaistussa artikkelissa Paloposki ja Koskinen esittelevät *Sata kirjaa, tuhat suomennosta* -projektia ja antavat yleiskatsauksen sen tuloksista. Tutkimus kattaa kolme aluetta: uudelleenkäännösten määrä ja suhteellinen osuus suomennoskirjallisuudesta, motiivit uudelleenkäännösten taustalla ja käännösten saama vastaanotto sekä se, mitä tekstille tapahtuu, kun se joko käännetään uudelleen tai tarkistetaan. (Paloposki & Koskinen 2010a, 29.)

Artikkelissa Paloposki ja Koskinen (2010a, 36–46) esittelevät tarkemmin muutamien teosten käännöshistoriaa, jolla he havainnollistavat tärkeimpiä johtopäätöksiään: kuinka monenlaisia toimenpiteitä uudelleenkääntämiseen liitetään ja kuinka vaikeaa uudelleenkäännöksen ja tarkistetun laitoksen erottaminen voi olla käytännössä. Näistä esimerkitapauksista kirjoitan lisää luvussa 5.3., koska ne havainnollistavat hyvin myös kokoamani uudelleenkäännösluettelon keräämiseen ja rajaamiseen liittyviä ongelmia.

4 KIRJALLISUUDEN JA KÄÄNNÖSKIRJALLISUUDEN ARVIOIMINEN

4.1 Vastaanoton tutkimisesta

Kirjan – oli se sitten käänös tai alkuperäisteos – vastaanottoa voidaan tutkia usealla eri tasolla. Yksilötasolla kohteena ovat lukijan kokemukset ja vaikutelmat tekstistä. Tätä aihealuetta on kirjallisuustieteessä tutkittu reseptioestetiikan keinoin. Vastaanottoa voidaan kartoittaa myös kollektiivisella tasolla, jolloin tutkimuskohteena ovat esimerkiksi kirjan myyntimenestys, kappale- ja lainausmäärät kirjastoissa sekä kirjasta tehdyt arvostelut. (Vrt. Hekkanen 2010, 54.) Kollektiivisesta vastaanotosta voidaan vielä erotella määrällinen ja laadullinen puoli. Kvantitatiivista vastaanottoa edustavat myyntiluvut, painosten ja käänösten määrä, lainaukset ja myös arvostelujen lukumäärä. Sen sijaan se, *miten* kirjaa on arvosteltu, kuuluu kvalitatiivisen vastaanoton piiriin. Kritiikki voi olla myönteistä, kielteistä tai neutraalia ja käsittelee toki myös muita asioita kuin teoksen onnistuneisuutta. (Kirjallisuuskritiikin osa-alueista tarkemmin seuraavassa luvussa.) Jos keskitytään pelkkiin arvosteluihin, voidaan sanoa kirjan saaneen hyvän määrällisen vastaanoton, jos sitä on esitelty monissa lehdissä ja arvostelut ovat olleet laajoja. Kirja on siis saanut paljon julkisuutta. Arvostelujen määrä ei kuitenkaan kerro vielä mitään kvalitatiivisesta vastaanotosta eli kritiikin luonteesta. Kirja on voinut saada murskaavan tuomion tai kriitikkojen mielipiteet ovat vaihdelleet. Jos taas halutaan tutkia käänösten vastaanottoa arvosteluissa, voidaan edellä mainittujen jaottelujen mukaisesti selvittää, montako arvostelua käänöksistä on kirjoitettu, millaista kritiikki on ollut ja myös kuinka suuri osa tekstistä on omistettu nimenomaan käänösten arvioimiselle.

4.2 Kirjallisuuskritiikistä

4.2.1 Kritiikin merkitys ja osa-alueet

Kirjallisuuskritiikin perusta luotiin 1600-luvulla lehdistön syntyessä, mutta varsinainen kritiikki-instituutio muotoutui vähitellen vasta 1700- ja 1800-luvuilla. Kritiikin suhde kirjallisuuteen on vaihdellut ajan kuluessa esimerkiksi normatiivisesta ymmärtävään, mutta kritiikin perustehtävät ovat säilyneet. Niitä ovat teosten esittely lukijoille sekä kirjallisuuden kriittinen tarkastelu ja arviointi. (Varpio 1977, 8 ja 10.) Neuhaus (2004,

147) lisää tehtäviin myös portinvartijana toimimisen: kriitikot vaalivat kirjallista kenttää toisaalta suosittamalla hyvää lukemista ja toisaalta varoittamalla ajanhukasta. Varpion (1977, 8) mukaan kirjallisuuskritiikki on suunnattu suurelle lukijakunnalle, mikä erottaa sen kirjallisuudentutkimuksesta. Kritiikki ei siis ole tutkimusta eikä taidetta vaan kirjallisuuden esittelyä ja arvioimista. Kriitikon on otettava kohderyhmänsä huomioon: vältettävä tutkimuskieltä ja kirjoitettava teoksen niistä ominaisuuksista, joilla on lukijoille merkitystä. Kritiikin ilmestymiskanaviksi Varpio mainitsee sanomalehdet, radion ja television (mts. 8–9), ja 1990-luvulta lähtien myös Internetin voi lisätä luetteloon.

Kirjallisuuskritiikkiä on sanottu näkyvimmäksi filttteriksi teoksen suodattumisessa lukijoiden keskuuteen ja myöhemmin kirjalliseen kaanoniin. Kaikki kirjat eivät pääse prosessiin mukaan, sillä kritiikki ei ole pysynyt kirjallisen kasvun perässä ja vain pieni osa teoksista pystytään arvostelemaan¹³. (Niemi 1991, 144–145.) Kuitenkaan kritiikin vaikutus lukuvalintoihin ei ole niin suuri kuin monesti ajatellaan. Markkinointikeinot, kuten teoksen esillepano kirjakaupassa, kustantajan mainokset ja lehti-ilmoitukset, painavat enemmän. (Varpio 1977, 14.) Myös mediajulkisuus, ystävän suosittelu tai näkyvä asettelu kirjastossa voivat edesauttaa lukupäätöstä. Silti luettu arvostelu vääjäämättä vaikuttaa lukijan käsitykseen teoksesta (Varpio 1977, 15). Kirjailijan opastajana kritiikin merkitys on melko vähäistä (mts. 15), ja esimerkiksi Ihonen (1999) sanookin, ettei kritiikkiä edes kirjoiteta taiteilijalle vaan teoksen yleisölle. Yleisesti voidaan vielä sanoa, että kirjallisuuden esilläolo tiedotusvälineissä luo ”kulttuurimyönteistä ilmapiiriä”, vaikkei se kirjavalintoihin suoraan vaikuttaisikaan (Varpio 1977, 18).

Mistä kirja-arvostelut sitten koostuvat? Yksiselitteistä mallia tai teoriaa ei ole olemassa eikä myöskään koulutusta kriitikon ammattiin (Neuhaus 2004, 156). Varpio (1977, 45) mainitsee kritiikin aineksiksi kuvailun, tulkinnan ja arvottamisen. Arvostelijan yksilöllisestä kirjoitustavasta riippuu, millaisen painoarvon kukin osa saa. **Kuvailu** tai esittely kertoo, millainen teos on ja mistä aiheesta se on kirjoitettu. Sisällön

---

¹³ Varpion (1977, 42, 44) tilastot osoittavat, että vaikka suomennoskirjallisuuden määrä on ohittanut kotimaisen kirjallisuuden 50-luvun loppupuolella, käännöskirjallisuutta arvostellaan kuitenkin huomattavasti vähemmän. Käännöskirjallisuuden mahdollisuudet päästä kirjallisuuden suodattamisprosessiin ovat siis kotoperäistä kirjallisuutta heikommat. Tilastot ulottuvat vain 1970-luvulle, ja olisikin kiinnostavaa tietää, onko tilanne säilynyt ennallaan 2000- ja 2010-luvuilla. Tietääkseni vastaavanlaista kartoitusta ei kuitenkaan ole tehty viimeisten vuosikymmenten osalta.

selostamisen lisäksi kerrotaan, miten kirjailija on liittänyt teoksen osat yhteen ja esimerkiksi mitä tyylikeinoja hän on käyttänyt. **Tulkinnalla** pyritään selvittämään teoksen suhdetta ympäröivään maailmaan. (Mts. 45.) ”Teoksen merkitys ja arvo kulloisellekin lukijalle kasvaa, kun osoitetaan sen yhtymäkohdat ympäröivään maailmaan, ja toisaalta teos antaa muulla tavoin vaikeasti saatavaa tietoa maailmasta” (mts. 46). Esimerkiksi fantasiakirjallisuudessa usein käytetty menetelmä on projisoida kuvitteelliseen maailmaan jokin sosiaalinen ongelma, jolloin lukija näkee tilanteen uudesta kuvakulmasta ilman arkisten ennakkoluulojen ja oletusten kuormaa (Sinisalo 2004, 22). Teosta voi tulkita elämäkerrallisesti, osana tekohetkensä yhteiskunnallisia oloja ja ajankuvaa sekä suhteessa kirjailijan muuhun tuotantoon, kansalliseen tai maailmankirjallisuuteen (Varpio 1977, 46). Tärkeää on myös se, ettei kriitikko sulje kirjan muita lukutapoja pois (Neuhaus 2004, 168). **Arvottaessaan** kriitikko määrittelee kuinka onnistunut teos on. Osa kriitikoista on sitä mieltä, että pelkkä kuvailu ja tulkinta riittävät, mutta Varpio huomauttaa osuvasti, että pelkkä kirjan valitseminen arvosteltavaksi on jo arvottamista. (Varpio 1977, 48, 57–58.) Neuhaus (2004, 168) painottaa sitä, että kriitikko tekee itselleen omat arvostelumittapuunsa selväksi ja ottaa huomioon myös sen, millaiselle yleisölle kirja on suunnattu. Ihonen (2000) taas muistuttaa, että kriitikon pitäisi perustella mielipiteensä teoksesta.

4.2.2 Kirjallisuuskritiikin nykytila

Jo Varpio (1977, 16) sanoo, että nykyaikaisen kirjallisuuskritiikin vaikutus on vähäistä: kritiikki on voimaton. Tilanne ei ole muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Niin Neuhaus (2004, 77) kuin Soikkelikin (2007, 147) toteavat saman. Neuhaus puhuu Saksan oloista, joten tilanne on vastaavanlainen muuallakin kuin Suomessa. Ihonen (2000) kirjoittaa sanomalehdistön 1980-luvulta lähtien kokemista suurista muutoksista, joiden taustalla ovat uudet teknologiat, yhteiskunnan lisääntyvä kansainvälistyminen ja moniarvoistuminen, taloudellisen ajattelun suoraviivaistuminen sekä lehdistön keskittyminen. Muutos on heijastunut suoraan sanomalehtikritiikkiin. Seuraavaan luetteloon on koottu Ihosen (2000) mainitsemia kritiikissä ilmenneitä muutoksia:

- arvosteltavien taiteenlajien lisääntyminen, mikä on vähentänyt perinteisten taiteenmuotojen, kuten kirjallisuuden osuutta kulttuurisivuilla
- ilmestymisaikataulun nopeutuminen: tärkeinä pidetyt kirjat arvostellaan usein jo ennen niiden ilmestymistä

- huolimattomuuden ja virheiden lisääntyminen
- kirjoitustavan muutokset, joihin kuuluu kritiikkitekstien ja virkerakenteiden lyheneminen
- pinnallistuminen, mikä näkyy analyysin ja tulkinnan vähentymisenä
- uutisoituminen eli kritiikkiin on sekoittunut uutisille tyypillinen pyrkimys ajankohtaisuuteen ja hetkelliseen uutisarvoon, puhutaan myös kritiikin journalisoitumisesta
- henkilöjulkisuus eli tekijä nousee kritiikissä teoksen edelle
- uuden kriitikkotyypin kehittyminen. Kriitikko osoittaa omaa asiantuntemustaan kohteen kustannuksella ja pitää taidekritiikkiä itseilmaisun ja subjektiivisen mielipiteenilmaisun paikkana. (Ihonen 2000.)

Ihosen (2000) kirjoitustavasta ilmenee, että hän pitää kritiikin muutoksia kielteisinä. Hän peräänkuuluttaakin hyvältä kriitikolta muun muassa analyttisyyttä, kriittisyyttä, huolellisuutta ja nöyryyttä.

4.3 Käännöskritiikistä

4.3.1 Näkemyksiä käännöskritiikistä

Entä mitä kritiikille tapahtuu, kun arvosteltava teos onkin käännös? Tarvitseeko teoksen luonne käännöksenä ottaa huomioon ja miten? Käännöstieteen piirissä näkemykset eroavat siitä, mikä ylipäätään on käännöskritiikkiä: kaikki käännetyn kirjallisuuden arviointi vai pelkästään eksplisiittinen käännöstyön kuvaaminen ja arvioiminen. Ehkä jyrkimmän kannan ottaa Balk (2004, 95), jonka mukaan käännöksen ja lähdetekstin vertailua sisältämätön arvostelu ei ole käännöskritiikkiä, vaan ”käännöksen kautta syntyneen teoksen tekstianalyysi[a]”. Myös Reiß (1971, 10–11) on sitä mieltä, ettei sanomalehtien harjoittama käännöskirjallisuuden kritiikki ole varsinaista käännöskritiikkiä, jos itse käännöksen onnistuneisuutta ei arvioida. Tätä hän pitää suurena epäkohtana, sillä kriitikko arvioi teosta ja tekijää käännöksen ja kääntäjän suorituksen perusteella. Niinpä käännöskritiikki pitäisi säästää vain sekä lähde- että kohdekielen taitaville henkilöille. Balk (2004, 106) lisää kriitikon edellytyksiin myös kyvyn ymmärtää käännösprosessia ja olettaakin perusteellisen käännöskritiikin jäävän kääntäjien ja kääntämisen tutkijoiden tehtäväksi. Shepherd (2009, 6, 12) kuitenkin

huomauttaa, että käänöskritiikkiä tehdään kirjallisuuskritiikin yhteydessä eikä näitä kahta toimintaa voi erottaa toisistaan. Kritiikistä on vaikea tarkkaan erotella käänöksen ja lähdeteoksen kritiikki, sillä jos tutkija huomioi vain suorat viittaukset käänökseen, kokonaiskuva jää puutteelliseksi. (Mts. 12.)

Suuri osa tutkijoista (mm. Reiß 1971, Balk 2004, Gullin 2002 ja Rossi 2005) on sitä mieltä, että perusteellinen käänöskritiikki edellyttää käänöksen vertaamista lähdetekstiin. Stöckellin (2002) mukaan käänöstä voidaan arvioida myös itsenäisenä kokonaisuutena, mutta kriitikon tulee silloinkin pohtia, mitä teosta hän itse asiassa arvioi ja kuka sen tekijä on. Myös Reiß (1971, 18–19) toteaa, että esimerkiksi kielen sujuvuuden ja virkkeiden loogisuuden osalta pelkkä kohdetekstin tarkasteleminen riittää, mutta tämä on vasta analyysin ensimmäinen vaihe, jota seuraa aina lähde- ja kohdetekstin vertaaminen.

Mitä muuta tieteenalan sisällä sitten odotetaan käänöskritiikiltä? Balkin (2004, 96) vaatimukset ovat melkoiset: hänen mukaansa kriitikon tehtäviin kuuluu kääntäjän strategian rekonstruointi ja käänöksen onnistuneisuuden arvioiminen muun muassa suhteessa kirjailijan pyrkimykseen, lähdetekstin kieleen, tyyliin ja lähdeteoksen kirjalliseen arvoon. Kriitikko voi Balkin (mts. 96–97) mukaan valita kahdesta näkökulmasta: siitä miten käänös vastaa lähdetekstiä tai miten se sijoittuu kohdekielen ja -kulttuurin kontekstiin. Chesterman (2000b) taas puhuu neljästä suhteesta, joiden osalta kriitikko arvioi käänöstä. Ensimmäinen on käänöksen ja lähdetekstin välinen suhde eli **ekvivalenssisuhde**. Tähän kuuluu esimerkiksi se, säilyykö alkutekstin tekstilaji, henki ja tunnelma käänöksessä. Ekvivalenssi voi olla joko muodollista, semanttista tai pragmaattista. Toinen kriteeri on käänöksen ja kohdekielen välinen suhde eli niin sanottu **hyväksyttävyyssuhde**. Keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa, vaikuttaako kohdetekstin kieli luontevalta ja sopiiko valittu tyyli käänöksen tekstilajiin. Kolmanneksi Chesterman mainitsee käänöksen ja lukijan välisen suhteen. Tämän aihealueen kysymykset liittyvät käänöksen vaikutukseen yleisössä. Ovatko käänöksen lukijassa herättämät vaikutelmat tarkoituksenmukaisia, ovatko ne myönteisiä ja vastaavatko vaikutelmat lähdetekstin lukijan reaktioita? Neljäs kriteeri on käänöksen ja kääntäjän tavoitteen välinen suhde. Kriitikon tehtävä on arvioida, onko kääntäjä onnistunut valitsemassaan käänösstrategiassa. (Chesterman 2000b, 66–70). Kaksi viimeistä kriteeriä ovat käytännössä hyvin vaikeita arvioida. Kriitikko on vain

yksi lukija. Vastaavatko hänen subjektiiviset reaktionsa kaikkien kohdetekstin lukijoiden reaktioita? Myös kääntäjän tavoitteisiin ja strategiaan voi olla hankala päästä käsiksi pelkän tekstianalyysin perusteella. Chesterman (2000b, 71) kysyy itsekin, voiko kriitikko tietää kääntäjän tavoitteen, mikäli saatavilla ei ole esimerkiksi kääntäjän esipuhetta. Näin hän tavallaan suhteellistaa antamansa kriteerit. Ne ovat mahdollisia arviointiperusteita, joista kriitikko valitsee kunkin tekstin kannalta käyttökelpoisimmat.

Reißen (1971) lähestymistapa on systemaattisempi. Esittelen hänen käännösten arviointimallinsa esimerkkinä yrityksestä luoda yleispätevät perusteet käännöskriitikille. Reiß lähtee liikkeelle siitä, että kriitikon – niin kuin kääntäjänkin – on ensimmäisenä tehtävä tekstianalyysi. Analyysin tarkoitus on määritellä tarkasteltavana olevan käännöksen tekstityyppi, sillä se sanelee niin käännösmetodin kuin arvostelukriteeritkin. (Mts. 24.) Tekstityyppejä on Reißin (mts. 30) mukaan neljä: sisältöpainotteinen (inhaltsbetont), muotopainotteinen (formbetont), vaikutuspainotteinen (apellbetont) ja audio-mediaalinen (audio-medial). Jokaisella tyyppillä on yksi hallitseva funktio, jonka välittäminen on käännöksen tärkein tehtävä (mts. 24). **Sisältöpainotteisia** tekstejä ovat muun muassa asiakirjat ja käyttöohjeet, joissa tärkeintä on tekstin asiasisältö. Näin ollen myös käännöksen tärkein funktio on sisällön muuttumaton ja lyhentämätön välittäminen, minkä onnistumisen kriitikko tarkistaa vertaamalla lähde- ja kohdetekstiä. Käännöksen kielellisen muodon tulee tässä tekstityypissä noudattaa kohdekielen normeja, koska sisällön vaivaton omaksuminen on tärkeintä. (Mts. 34–37.) Kaunokirjallisuus on yleensä **muotopainotteista**, jolloin etusijalle nousee kielen ilmaisufunktio eli se, *miten* jokin sanotaan. Kriitikon tehtävä on tarkistaa, vastaavatko esimerkiksi lähde- ja kohdetekstin tempo, riimit tai kuvakieli toisiaan. Tärkeää on nimenomaan vastaavuus – ei lähdetekstin keinojen orjallinen toistaminen – sillä eri kielissä sama esteettinen vaikutus saadaan usein aikaan eri tavoin. (Mts. 38–40.) **Vaikutuspainotteisten** tekstien tärkein funktio on saada lukijassa aikaan tietty reaktio, joka johtaa konkreettiseen toimintaan. Tekstilajeja ovat esimerkiksi mainokset, uskonnolliset kirjoitukset ja propaganda. Käännöksen tehtävä on välittää sama vaikutus kuin lähdetekstin, jolloin kääntäjä voi tarvittaessa poiketa lähdetekstin muodosta ja sisällöstä muita tekstityyppejä voimakkaammin. (Mts. 44–47.) Luulen, että kriitikon tehtävä on tämän tekstityypin arvioinnissa muita haastavampi. Kuinka on mahdollista arvioida lukijoiden reaktioita ja toimintaa saati vertailla lähdetekstin ja kohdetekstin lukijoissaan aiheuttamia vaikutuksia?

Neljäs tekstityyppi eroaa muista, koska sen perustana ei ole mikään tekstinsisäinen tai -ulkoinen funktio vaan esitysmuoto. **Audio-mediaaliset** tekstit on tosin tuotettu samalla tavalla kuin muutkin tekstit, mutta ne esitetään muussa kuin kirjallisessa muodossa. Tyyppeihin kuuluvat muun muassa televisio- ja radio-ohjelmat, teatteriesitykset ja laulettu musiikkikappaleet. Tässä tyypissä olennaista on tekstien sovittaminen esimerkiksi kohdekielen puheen rytmiin tai oopperan sovitukseen. Kriitikon tehtävä on arvioida, onko kääntäjä ottanut kielenulkoiset elementit huomioon ja välittääkö käännös kuulijassa saman vaikutelman kuin lähdeteksti. (Reiß 1971, 49–52.)

Reiß (1971, 13) painottaa, että käännöskritiikin pitäisi olla objektiivista ja mielipiteiden huolellisesti perusteltuja. Virheiden ja puutteiden syitä tulisi pohtia ja arvioida myös yksittäisten virheiden merkitys työn kokonaisuudelle (mts. 13). Tekstityyppi-kohtaisten kriteerien lisäksi tulisi ottaa huomioon myös esimerkiksi lähdetekstin kirjoitusaika -paikka ja vastaanottaja sekä käännöksen kohderyhmä, joka saattaa olla erilainen kuin lähdetekstillä (mts. 24, 70).

4.3.2 Tutkimusta ja keskustelua

Sanomalehtien harjoittamaa käännöskirjallisuuden kritiikkiä on tutkittu viime aikoina melko runsaasti. Jo aiemmin mainittujen Paloposken ja Koskisen (2003, ks. luku 3.3.4) lisäksi aihetta ovat käsitelleet muun muassa Oittinen (1999) Rossi (2005) ja Stöckell (2007) Suomessa sekä Gullin (2002) ja Gustavsson (2005) Ruotsissa.

Gullin (2002, 73) on tutkinut englanninkielisen proosan ruotsinnosten arvosteluja neljässä päivälehdessä, yhdessä kirjallisuuslehdessä ja kirjastoille tehdyissä esittelyissä vuosina 1980, 1985, 1989 ja 1995. Arvostelut hän on jakanut seitsemään luokkaan sen mukaan, millainen painoarvo niissä on annettu kääntäjän panokselle:

- x. kääntäjän nimeä ei mainita ollenkaan
- I. kääntäjä nimi mainitaan vain teostiedoissa
- II. käännöksen kielen kommentoinnista jää mielikuva, että alkuperäisteoksen tekijä on kirjoittanut suoraan käännöksen kielellä
- III. leipätekstissä mainitaan, että kyseessä on käännös, mutta käännöstyötä ei sinänsä arvioida
- IV. käännöstyötä arvioidaan parilla sanalla, mutta arviointia ei perustella

- V. käännoistyötä arvioidaan tarkemmin kuin ryhmässä IV ja kriitikko perustelee väitteensä. Ryhmään kuuluvat myös arvostelut, joissa kriitikko esittää mielipiteensä käännoksestä varauksella (käännoös *vaikuttaa* uskolliselta lähdetekstille)
- VI. kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita. (Gullin 2002, 173–174.)

Tutkimuksen tuloksista Gullin (mts. 175) toteaa, että ruotsalaisissa kirjallisuusarvosteluissa tyypillisintä on mainita kääntäjä vain teostiedoissa ja perusteellista käännoskritiikkiä esiintyy niissä vain hyvin harvoin.

Gullinin (2002) mallin avulla voidaan siis tutkia kääntäjän näkyvyyttä arvosteluissa kvantitatiivisesti. Luokittelu on hyvä lähtökohta, mutta sen pohjalta ei voi tehdä kovin ehdottomia johtopäätöksiä. Gullin (mts. 173) mainitsee, ettei mallissa ole otettu huomioon monia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa lopputulokseen. Näitä ovat esimerkiksi kriitikon tapa kirjoittaa, lähde-teos ja sen tekijä, genre ja ennen kaikkea arvostelun pituus.

Rossin (2005) tutkimuksen lähtökohtana oli mitata kääntäjän ammatin arvostusta sen perustella, miten näkyvästi kääntäjät ja käännookset ovat esillä sanomalehdissä. Rossi seurasi sanomalehti *Kalevaa* neljän kuukauden ajan vuonna 2004. Lehdestä hän poimi kaikki tekstit, joissa oli puhetta käännoksista tai kääntäjistä. Niitä ovat huomionosoitukset ja merkkipäiväilmoitukset, nekrologit ja kirja-arvostelut. Käännoksiä käsiteltiin odotetusti eniten kirja-arvosteluissa, yhteensä 68 kertaa. Arvosteluista Rossi tarkasteli erityisesti sitä, mitä tietoja niissä annetaan teoksesta ja millaista käännosanalyysia ne sisältävät. Arvostelujen otsikot käsitelivät yleensä romaanin aihepiiriä tai sisältöä ja vain yhdestä otsikosta kävi ilmi, että arvosteltava teos on käännoös. Johdannoissa tietoja annettiin Rossin (2005, 62) mukaan seuraavasti:

Tieto	Kirja-arvostelujen lukumäärä
käännöksen nimi	68
alkuperäisteoksen nimi	23
kirjailija	64
kääntäjä	64
kustantaja	68
sivumäärä	34
käännöksen julkaisuvuosi	23

Taulukko 6. Johdannot kirja-arvosteluissa.

Kirjailija ja kääntäjä mainittiin siis lähes aina. Vain muutaman vanhan kirjan ja sarjakuva-albumin kääntäjää ei ollut ilmoitettu. Käännöksen julkaisuvuosi ja alkuperäisteoksen nimi kerrottiin noin joka kolmannessa arvostelussa. Yhdessäkään arvostelussa ei kuitenkaan ole mainittu taulukon kaikkia tietoja. (Rossi 2005, 60–63.)

Kahdessakymmenessä arvostelussa oli jonkinlainen maininta käännöksestä, kääntäjästä tai käännösprosessista. Suppeimmillaan tämä oli toteamus uuden käännöksen ilmestymisestä, joka ei ota kantaa käännöstyön laatuun:

Nyt Gavalдалta on suomennettu ensimmäinen nuortenromaani. (*Kaleva* 17.7.2004 Rossin 2005, 63 mukaan.)

Esimerkissä kriitikko myös mielestäni häivyttää kääntäjän panoksen passiiviseen rakenteeseen aivan kuin käännös olisi ilmestynyt itsestään. Osassa arvosteluista käännöksen laatua kommentoitiin yhdellä virkkeellä mielipidettä perustelematta (Rossi 2005, 63). Tällöin oli usein kyse kehuista. Rossi on kiinnittänyt huomiota siihen, että kun käännöstä kehuaan, kääntäjän nimi mainitaan, mutta negatiivisten kommenttien yhteydessä nimi jätetään pois. Huomiot muuttuvat konkreettisemmiksi, kun arvostelija vertasi käännöstä aiempaan. (Mts. 63–65.) Rossinkin tutkimuksessa uudelleenkäännöksiin siis puututaan perusteellisemmin ja samalla myös vanha käännös herää eloon vertailukohtana. Muutamassa tekstissä kriitikko pohti kääntämisen ongelmia syvällisemmin (mts. 66). Gustavssonin (2005, 5–6) mukaan näin käy erityisesti silloin, kun käännös sotii kriitikon kielikorvaa vastaan, mutta Rossi (2005) ei todennut samaa ilmiötä aineistossaan.

Usein lukijalle jää epäselväksi, arvostelee ko kriitikko alkuperäistekstiä vai käännöstä, kuten seuraavassa esimerkissä:

Brownilla on myös ärsyttävä, osoitteleva tapa kursivoida tekstiin sekä henkilöiden ajatuksia että vierasperäisiä termejä. (*Kaleva* 10.8.2004 Rossin 2005, 66 mukaan).

Ovatko kursivoinnit siis varmasti myös Brownin kirjoittamassa lähdeoteoksessa vai pelkästään käännöksessä? Lähdetekstiä ei ollut lainattu yhdessäkään arvostelussa ja yleensä näytti siltä, ettei kriitikko ole edes lukenut sitä. Kokoavasti Rossi sanoo, että arvostelut olivat käännösprosessin osalta pinnallisia eikä kääntäjä saanut kaipaamaansa palautetta. (Mts. 66–69.) Rossi yhtyy Balkin (2004, 105) mielipiteeseen, että oikeanlainen käännöskritiikki kehittäisi myös kääntäjien ammattitaitoa (Rossi 2005, 69).

Rossin (2005) tekemä *Kalevan* käännösarvostelujen analyysi kuvaa hyvin tutkijoiden ja käytännön työtä tekevien kääntäjien mielipiteitä tämänhetkisestä journalistisesta käännöskritiikistä. Keskustelu koskee lähinnä kääntäjän panoksen näkymättömyyttä, kritiikin pinnallisuutta ja asiantuntemuksen puutetta. Rossin (mts. 69) mielestä perusteellisempi käännöskritiikki lisäisi myös kääntäjän ammatin arvostusta ja Gullin (2002, 185) arvelee, että se voisi kiinnostaa myös kritiikin lukijaa. Moni tutkija on kuitenkin sillä kannalla, ettei sanomalehti ole oikea paikka käännöskritiikille. Aiemmin tässä luvussa mainittujen Reißin (1971) ja Balkin (2004) lisäksi esimerkiksi Stöckell (2007, 452) toteaa, ettei kriitikoilla usein ole aikaa ja mahdollisuutta lukea lähdeostaa eikä heidän kielitaitonsa ja tietonsa kääntämisestä välttämättä riitä käännöstyön arvioimiseen. Gustavsson (2005, 7–8) taas ajattelee, että kääntäjien tulisi saada palautteensa kollegoilta ja omalta kustannustoimittajaltaan, sillä lehtikritiikin lukijalle riittää lyhyt muistutus siitä, että kohteena oleva teos on käännetty toisesta kielestä. Oittinen puolestaan (1999, C6) ehdottaa, että kirjallisuuslehdet julkaisisivat silloin tällöin käännöskritiikkiin keskittyviä numeroita ja että käännösarvosteluja voisi ilmestyä myös Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton *Kääntäjässä-Översättaren* -lehdessä.

Kun kyseessä on suurelle yleisölle suunnattu sanomalehtikritiikki, lukijan tarpeiden ja kiinnostuksen pitäisi olla pääasiallinen ohjenuora (vrt. Varpio 1977, 8). Jos kirjallisuuskritiikoita moititaan siitä, että he unohtavat käännöksen, käännöstieteilijöitä voi syyttää

teoksen ja kritiikin kommunikatiivisen funktion unohtamisesta. Kuten Ihonen (1999) sanoo, ettei kirjallisuuskritiikkiä tehdä kirjailijalle, ei journalistista käänöskritiikkiäkään kirjoiteta ensisijaisesti kääntäjälle vaan kohdetekstin potentiaalisille lukijoille. Heitä kiinnostaa lähinnä teoksen – alkuperäisen tai käännöksen – aihe, aiheen käsittelytapa, tulkinnat ja se, kuinka hyvin teos on onnistunut. Toki kriitikon on muistettava, että hän arvioi käännettyä teosta ja esimerkiksi käännöksen kieltä eritellessään tuotava tämä esille. Perusteellisempi käänöskritiikki on paikallaan, jos se on kyseessä olevan tekstin – ja lukijan – kannalta oleellista. Yksittäisten käännösvirheiden poimiminen on turhaa, mutta jos virheillä on teoksen kokonaisuuden kannalta merkitystä, ne on otettava puheeksi. Tällöin ei tietenkään voi nojata oletuksiin, vaan lähdeteksti on otettava avuksi. Toinen tilanne, jossa kääntämiseen liittyvä pohdinta voi kiinnostaa lukijaa, on uudelleen­käännöksen arvostelu. Tällöin uutuusarvo on nimenomaan käännöksessä eikä niinkään teoksessa, joka on kenties jo aiemmin luettu kohde­kielellä. Hedelmällistä kritiikkiä on tällöin käännösten vertailu keskenään ja mahdollisuuksien mukaan myös lähdetekstin kanssa. Kriitikko voi tarkastella kääntäjien tulkintoja, kieltä ja tyyliä sekä perustella, miksi lukijan kannattaa tai ei kannata tarttua uuteen käännökseen.

Toki esimerkiksi Reißin (1971, ks. luku 4.3.1) kuvailemalla systemaattisella käänöskritiikillä on paikkansa, mutta mielestäni sen paikka on kääntämisen opetuksessa, tekstintarkastajien ja kustannustoimittajien työhuoneissa sekä käänöstieteellisissä julkaisuissa. Sen sijaan journalistisissa kirja-arvosteluissa lukijan huomioiva kirjallisuus- ja käänöskritiikki kulkevat käsi kädessä, minkä moni käänöstieteen tutkija tuntuu unohtaneen.

5 SAKSASTA SUOMEEN TEHTYJEN UUELLEEN-KÄÄNNÖSTEN HAKU KANSALLIS-BIBLIOGRAFIAN TIETOKANNASTA

5.1 Hakumenetelmä

Tutkielman osana syntyi luettelo teoksista, jotka on käännetty saksan kieleltä suomen kielelle useammin kuin kerran, ja niiden käännöksistä. Tarkoituksena oli selvittää, kuinka monta saksankielisen teoksen uudelleenkäännöstä on julkaistu koko suomennoshistorian aikana. Selvitys toteutettiin tekemällä haku Suomen kansallisbibliografian FENNICAN internet-tietokannasta.

FENNICAN verkkosivujen mukaan tietokanta ”sisältää tiedot Suomessa painetuista tai muulla tavoin valmistetuista kirjoista, lehdistä, sarjoista, kartoista, audiovisuaalisesta aineistosta ja elektronisista tallenteista.” Sinne on talletettu myös tietoja ulkomailla ilmestyneistä suomalaisen tekemistä tai Suomea koskevista julkaisuista. Kirjoja FENNICASSA on vuodesta 1488 lähtien ja ensimmäinen saksankielisen teoksen suomennos on vuodelta 1628. Kyseessä on Lutherin *Pienembi catechismus*, jonka on suomentanut Ala-Tornion kirkkoherra Cantus Martini Carelius ja joka on ”[p]rääntäty Stockholmian kaupungis”. 1.3.2011 FENNICAAN oli tallennettu 887 795 tietuetta, joista 818 821 oli monografiatietueita. Vuosittain tietokantaan tallennetaan noin 17 000 monografianimekettä¹⁴. (Kansalliskirjasto 2011a.)

FENNICA-haun voi rajata monin eri kriteerein. Tätä tutkimusta varten valittiin ensinnäkin aineistolajiksi kirjat ja kieleksi suomi. Teosten alkuperäiskieleksi valittiin saksa ja UDK-luokituksiksi (tieteenalojen yleinen kymmenluokitus) saksankielinen kaunokirjallisuus. Tällä menetelmällä seulottavaa materiaalia tulisi noin 3900 nimekettä (15.4.2010), joka on pro gradun mittapuussa paljon, joten lastenkirjallisuutta sisältävä UDK-lisäluku jätettiin pois. Tämän jälkeen läpikäytäväksi jäi 2010 nimekettä. Alkuperäinen haku tehtiin keväällä 2010, ja maaliskuussa 2011 sitä täydennettiin uusimpien teosten osalta käyttämällä uusimmat ensin -toimintoa. Lastenkirjallisuus jätettiin pois

---

¹⁴ Nimekkeellä tarkoitetaan kirjastoalalla kirjan, artikkelin tai muun teoksen nimeä. Bibliografioissa nimeke on myös luettelointiyksikkö, esimerkiksi kirja tietueineen.

siitä syystä, että varsinkin vanhimpien satujen tekijöitä ja kääntäjiä ei usein ole merkitty, minkä vuoksi uudelleenkäännösten tunnistaminen olisi pelkkiin julkaisutietoihin nojautuvan tutkimuksen perusteella lähdes mahdotonta. Samasta syystä tekijöiden mukaan lajitellun kirjallisuusluettelon ulkopuolelle jäivät hakutulosten ensimmäiset 56 nimekettä, joihin ei ollut merkitty tekijää. Huomiotta jätettiin myös hakutuloksissa mukana olleet näytelmät, lyriikka ja oopperatekstit ja keskityttiin pelkkään aikuisille suunnattuun kaunokirjallisuuteen.

Hakutuloksista etsittiin siis lähinnä tapauksia, joissa saman tekijän samannimisestä teoksesta on olemassa useita nimekkeitä, joissa kääntäjäksi on merkitty eri henkilö tai henkilöitä. Pääsäännöstä on muutama poikkeus, joista kerrotaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Huomiota kiinnitettiin myös erilaisiin rajatapauksiin – ensikäännösten tarkastettuihin, korjattuihin, uudistettuihin tai muulla tavalla käsiteltyihin laitoksiin – jotka kuitenkin oli merkitty edelleen saman kääntäjän nimiin.

5.2 Haun tulokset

Vaikka hakulauseke antoi tuloksia tekijättömien nimekkeiden jälkeenkin yli 1900, ei saksasta suomeen käännettyjä teoksia ole läheskään niin paljon. Useista kirjoista on julkaistu monia painoksia, joko täysin identtisiä uusintoja tai eri tavoin muokattuja laitoksia. Esimerkiksi Herman Hessen *Arosudesta*¹⁵ on tallennettu kahdeksan nimekettä vuosilta 1952–1997, joissa kaikissa on kyse Eeva-Liisa Mannerin samasta muuttumattomasta suomennoksesta. Kaikkia lisäpainoksia ei ole merkitty omina nimekkeinään vaan usein ne ovat huomautuksina lisätiedoissa, mutta jos kirja on julkaistu eri sarjassa tai kustantamossa, siitä tehdään erillinen nimeke FENNICAN tietoihin. Kun 1970-luvun puolivälissä siirryttiin ISBN-aikakaudelle, uudelleenluettelointiin on riittänyt pelkästään se, että kustantaja on jostain syystä antanut kirjalle ISBN-tunnuksen (Luukkanen 2010).

Lisäksi tulevat eri tavoin muokatut laitokset, joista on käytetty ainakin seuraavia merkintätapoja: tark. laitos, toim. ja suomennoksen tark. [henkilön nimi], pohjautuu [henkilön] v. [vuosiluku] toim. laitokseen, jota on vertailtu v:n [vuosiluku] laitokseen,

---

¹⁵ Alkuteos: Hesse, Hermann 1927. *Der Steppenwolf*. Fischer, Berliini.

kieliasultaan uud. p, uud. suomennos¹⁶. Osassa nimekkeistä tekstin myöhempi muokkaaja on mainittu, osassa ei.

Varsinaisia uudelleenäänöksiä, eli teoksia, joiden suomennoksiin on merkitty useampia kääntäjiä, saatiin tietokantahaun avulla kaksitoista (ks. liite 1). Ensi- ja uudelleenäänösten ikäskala on 135 vuotta. Niistä ensimmäinen, Otto Ludwigin *Taivaan ja maan välillä (Zwischen Himmel und Erde)* on julkaistu vuonna 1875 P. Cajanderin kääntämänä ja viimeinen, Thomas Mannin *Buddenbrookit : erään suvun rappio (Buddenbrooks : Verfall einer Familie)* vuonna 2010 Ilona Nykyrin suomennoksena.

FENNICAN ohella käytettiin myös Assmannin, Hallikaisen ja Piipposen (1991) koamaa bibliografiaa *Deutschsprachige Literatur in finnischer Übersetzung 1834–1990*. Bibliografiaan on kerätty keskeisten saksankielisten teosten suomennoshistoria vuosilta 1834–1990. Bibliografiasta löytyi tiedot kahdesta varhaisesta suomennosparista, Fritz Reuterin (1864) kaksiosaisen *Ut mine Stromtid* -kirjan ja Gottfried Kellerin (1875) niin ikään kaksiosaisen *Die Leute von Seldwyla* -teoksen ensi- ja uudelleenäänöksistä (ks. liite 1). Käytettyjen bibliografioiden nimeketietoja verrattiin keskenään, ja ne osoittautuivat yhtä tapausta lukuun ottamatta yhteneväisiksi. FENNICASSA Goethen (1774) *Die Leiden des jungen Werthers* -kirjan Kilven (1904) ensisuomennoksen kustantajaksi oli merkitty Otava, kun taas Assmann, Hallikainen ja Piipponen (1991) mainitsevat ainoastaan Päivälehdessä kirjapainon. Kirjan nimiölehdeltä kävi ilmi, että suomennoksen on kustantanut Otava, mutta Otavan oman painon sijaan teos on painettu Päivälehdessä kirjapainossa.

Muun tutkimuskirjallisuuden avulla listalle valikoitui vielä kaksi uudelleenäänöstä, eli yhteensä niitä kertyi siis kuusitoista. Toinen niistä on Franz Kafkan keskeneräiseksi jäänyt romaani *Amerika* (1927), jonka otsikoksi on myöhemmin vakiintunut *Der Verschollene*. Ensimmäisestä Max Brodin postuumisti julkaisemasta laitoksesta ilmestyi Elvi Sinervon käännös *Amerikka* vuonna 1965, josta on otettu useita lisäpainoksia. Vuonna 1983 alkuteoksesta ilmestyi kuitenkin Saksassa uusi Jost Schillemeitin tekstikriittinen laitos, jolle annettiin nimi *Der Verschollene*. Tästä laitoksesta Markku Manni-

---

¹⁶ Englanniksi näistä monista muokkaustavoista käytetään yhtä sanaa, revise. Tutkittaessa suomenkielisten ilmausten runsautta ei voi olla miettimättä, onko kaikissa varmasti kyse eri asiasta. Koska en halua ottaa kantaa siihen, millä tavalla kutakin teosta on muokattu, käytän jatkossa sitä ilmaisua, joka on merkitty FENNICAN viitetietoihin. Yleisellä tasolla taas puhun muokkaamisesta ja muokatusta laitoksesta.

la teki uuden suomennoksen *Mies joka katosi*, jonka Otava julkaisi vuonna 2000. Toinen teos on Arthur Schnitzlerin *Traumnovelle* (1926), josta on tehty kaksi suomennosta: Kalle Väänänen *Tohtori eksyy erotiikkaan* (1928) ja Oili Suomisen *Unikertomus* vuodelta 1999. Molemmissa tapauksissa kohdetekstin nimi on muuttunut, minkä vuoksi uudelleenkiäännös on ilman ennakkotietoja lähes mahdoton paikantaa FENNICAN hakutulos- hakutulosten joukosta.

Alun perin käännöslistalla oli vielä yksi teos, Herman Hessen *Narkissos ja Kultasuu*¹⁷, joka ilmestyi suomeksi 1974 Kai Kailan kääntämänä. Kansallisbibliografian tiedoissa sekä myös itse kirjan nimiölehdellä vuoden 2009 painokseen on merkitty kääntäjäksi Aarno Peromies, mutta eri laitoksia verratessa kävi selväksi, että kyse on kuitenkin samasta käännöksestä. Peromieshän kuoli jo vuonna 1978, joten hän ei olisi voinut tehdä uutta käännöstä 2000-luvulla.

5.3 Haun ongelmat

Kohtasin FENNICA-haussa monia ongelmia, jotka ovat osittain samoja kuin Koskisella ja Paloposkella (2010a, 36–41) omassa tutkimuksessaan. Suomen kansallisbibliografian tietokantaa ei ole suunniteltu uudelleenkiäännösten etsijää silmälläpitäen, joten uudelleenkiäännösten poimiminen hakutuloksista on aikaa vievää, eikä lopputuloksena syntynyt luettelo ole kaikilta osin ehdottoman luotettava.

Hakutulosten arvioinnissa on huomattava myös se, ettei yksikään tietokanta voi olla kaikenkattava ja nimekkeitä tietokantaan tallentaville henkilöille on voinut sattua inhimillisiä virheitä. Samoin virheitä on voinut sattua kustantajille ja ne ovat sitten siirtyneet tietokantaan, niin kuin ilmeisesti on sattunut Herman Hessen *Narkissoksen ja Kultasuun* kohdalla. Voi myös olla, että jo lähdetekoksen nimi on muuttunut matkan varrella, kuten on käynyt esimerkiksi Franz Kafkan teokselle *Amerika / Der Verschollene* ja sen kahdelle suomennokselle. Selvittämättä jää, onko hakutuloksissa muitakin vastaavanlaisia tapauksia, joita en ilman taustatietoa aiheesta voinut huomata. Lisäksi on ainakin teoriassa mahdollista, että sama kääntäjä on kääntänyt teoksen useampaan

---

¹⁷Alkuteos: Hesse, Hermann 1930. *Narziss und Goldmund*. Fischer, Berliini.

kertaan, mikä ei välttämättä näy bibliografisissa tiedoissa. Onhan esimerkiksi kolme *Seitsemän veljeks*en kahdeksasta saksannoksesta lähtöisin saman kääntäjän kynästä (vrt. Kujamäki 2001, 49).

Myös se, mihin kirjallisuusluokkaan ja alaluokkaan teokset on tallennettu, vaikuttaa siihen, mitä tuloksia haku ylipäättään antaa. Käyttämällä NOT 024.7 -hakukriteeriä voi rajata lapsille suunnatun kirjallisuuden ja sadut tulosten ulkopuolelle. Kuitenkin tuloksissa oli muutamia Grimmin veljesten satuja ja hiukan myös selvästi lapsille suunnattua kirjallisuutta, kuten Johanna Spyrin *Heidi*-kirjoja. Joko tarkoituksella tai epähuomiolla teokset on luokiteltu aikuistenkirjallisuudeksi, millä ei sinänsä ole tutkimukseni kannalta merkitystä, sillä ne jätettiin tarkastelun ulkopuolelle. Toisaalta joistakin teoksista kohderyhmää ei voi suoraan määritellä ja samasta teoksesta voi olla useita, eri-ikäisille lukijoille suunnattuja versioita. Esimerkkinä tästä toimivat Rudolf Erich Raspen (1781) *Parooni von Münchhausen -tarinat*¹⁸ (*Die wunderbaren Reisen und Abenteuer des Freiherrn von Munchhausen*), jotka sisällytettiin uudelleenkiäännöslistalle, vaikka osa versioista onkin suunnattu lapsille. Mutta vakavampaa kuin lastenkirjallisuuden joutuminen hakutuloksiin on se, että tietokannassa saattaa piillä myös vastakkaisia tapauksia, eli aikuisten proosaa on syystä tai toisesta sijoitettu jonnekin muualle kuin UDK-luokkaan 830. Silloin on teoriassa mahdollista, että minulta on jäänyt huomaamatta yksi tai useampia uudelleenkiäännöksiä.

Lisäksi kävi ilmi, että aivan kaikkia FENNICAAN tallennettuja nimekkeitä ei UDK-komentohauulla tullut esiin. Etsittäessä pelkällä teoksen tai tekijän nimellä, nimekkeitä oli toisinaan yksi tai kaksi enemmän kuin yhdistelmähaussa. Näiden joukossa ei kuitenkaan ollut uudelleenkiäännöksiä vaan ainoastaan muuttumattomia painoksia, jotka oli julkaistu saman kustantamon eri kirjasarjoissa. Kansalliskirjastosta kerrottiin, että komentohaku antaa vain sellaiset teokset, jotka on kytketty UDK-luokkiin. Haettaessa

---

¹⁸ Uudelleenkiäännöslistallani Raspen teoksesta on peräti kuusi merkintää, vaikka näin monen suomennoksen olemassaolo on hyvin epätodennäköistä. FENNICASSA ei vuoden 1904 laitokseen ole merkitty kääntäjän nimeä, mutta koska kirja on ilmestynyt samalta kustantajalta kuin edellisen vuoden Ano Caseliuksen suomennos, on todennäköistä, että kyse on samasta käännöksestä. Kaikkiin muihin suomennoksiin on merkitty eri kääntäjät, mutta kahdessa viimeisessä on lisämaininta siitä, että kyseessä on mukaelma. Teoksiin tarkemmin tutustumatta on mahdotonta sanoa, ovatko mukaelmat erillisiä käännöksiä vai työstetty aiemmasta käännöksestä. Kyseenalaista on myös, voiko peräkkäisinä vuosina ilmestyneitä Caseliuksen ja Samuli S:n suomennoksia pitää ensi- ja uudelleenkiäännöksenä, sillä käännöksiä on luultavasti työstetty samanaikaisesti. Lisäksi Caseliuksen suomennos on tehty välikielen kautta eli *Münchhausenin* englanninkielisestä käännöksestä.

tekijän tai teoksen nimellä UDK ei vaikuta, jolloin haun tulos voi olla suurempi, koska kaikkea FENNICA-tietokannan aineistoa ei ole vielä luokiteltu. Kärki (2010) arvioi, että 1900-luvun kaunokirjallisuudesta on luokitettu noin 80–90 prosenttia, tietokirjallisuutta vähemmän.

Paloposki ja Koskinen (2010a, 35–41) kirjoittavat case-tutkimuksissaan ilmenneistä seikoista, jotka kyseenalaistavat myös oman, suurimmalta osin viitetietoihin nojautuvan kartoituksen luotettavuuden. Artikkelissaan Paloposki ja Koskinen kertovat kahdesta vastakkaisesta esimerkistä, Nikolai Gogolin *Kuolleiden sielujen* (Мъртви души 1842) ja Astrid Lindgrenin *Peppi pitkätossun* (*Pippi Långstrump* 1945) käännohistoriasta Suomessa. Kansalliskirjaston bibliografiaan on talletettu *Kuolleista sieluista* kolme eri käännöstä: Samuli S[uomalaisen] 1882, J. K:n (todennäköisesti Jalo Kaliman) 1939 ja Juhani Konkan 1970. Mielenkiintoista näissä eri kääntäjien nimiin merkityissä teksteissä on se, että molemmissa myöhemmissä toistuu ensimmäisen kääntäjän persoonallisia sanontatapoja. Lisäksi jopa kappaleenmittaisia tekstikatkelmia on jätetty kokonaan tai lähes kokonaan muuttamatta. Varsinkin ensimmäinen ja toinen käännös ovat erittäin lähellä toisiaan: 1939 versioon on tehty lähinnä kielellisiä korjauksia. Paloposki ja Koskinen ehdottavatkin, että vuoden 1939 versio on Samuli Suomalaisen käännöksen tarkistettu laitos, joka sattuman tai erehdyksen vuoksi on merkitty pelkästään J. K:n nimiin. (Paloposki & Koskinen 2010a, 35, 41–43.)

Peppi Pitkätossu on puolestaan bibliografisten tietojen mukaan suomennettu kahdesti: vuonna 1946 Laila Järvisen kääntämänä ja 2007 Kristiina Rikmanin toimesta. Väliaikana Järvisen käännöksestä on ilmestynyt Inka Makkosen kieliasultaan uudistettu painos 1970 ja Päiviö Taubertin tarkastettu suomennos 2005. Tutkijat kiinnittivät huomiota siihen, miten erilaisia muokatut laitokset ovat. Myöhempään on tehty vain hyvin pieniä muutoksia lähinnä ensikäännöksen neekeri-sanana välttämiseksi. Sen sijaan Inka Makkonen on tehnyt laajoja muutoksia, joista suuri osa on luonteeltaan tyylillisiä tai henkilökohtaista mieltymyksiä osoittavia. Vuoden 1970 laitosta onkin arvosteltu siitä, että siinä varsinaisen kääntäjän ääni hukkuu. (Paloposki ja Koskinen 2010, 41–45.) Näin ollen bibliografioiden mukaan ”vain” kieliasultaan uudistettu painos voi sisältää mittavia tyylillisiä muutoksia ja uuden kääntäjän nimiin merkitty laitos pelkkiä kielioppikorjauksia – ja kaikki tämä selviää vasta yksityiskohtaisessa case-tutkimuksessa. Niinpä omankaan kartoituksen erityisesti iäkkäiden käännösten kohdalla ei ole varmuutta siitä,

onko kaikissa kyse ensi- ja uudelleenkäännöksen muodostamista pareista vai pelkästään käännöksistä ja niiden päivityksistä.

6 ENSI- JA UDELLEENKÄÄNNÖSTEN VASTAANOTTO KIRJALLISUUSARVOSTELUISSA

6.1 Kirjallisuusarvostelut

6.1.1 Arvostelujen lähteet

Tutkimuksen aineiston muodostavat saksasta suomennettujen ensi- ja uudelleenkäännösten listalle kerättyjen teosten arvostelut (ks. liite 2). Tavoitteena on ollut koota materiaalia mahdollisimman kattavasti, minkä vuoksi julkaisukanavia ei ole rajattu kovin tiukasti. Niinpä tekstejä poimittiin useista sanomalehdistä sekä painetuista ja verkossa julkaistavista kirjallisuuslehdistä. Arvosteluja kertyi yhteensä kolmekymmentä.

Päivälehtikritiikkien pääasiallisena lähteenä on käytetty Tampereen kaupunginkirjaston Metson Kirjallisuusarvosteluja-lehtileikekokoelmaa, johon on koottu eri sanomalehtien arvosteluja 1950-luvulta vuoteen 2008. Tutkimiani teoksia oli arvosteltu seuraavissa lehdissä: *Helsingin sanomat*, *Aamulehti*, *Kansan Uutiset*, *Kansan lehti*, *Uusi Suomi*, *Demari* ja *Päivän Sanomat*. Vuosien 2009 ja 2010 osalta aineistoa täydennettiin *Helsingin Sanomien* Internet-arkistosta löytyvillä arvosteluilla. *Helsingin Sanomien* arvosteluja on muutenkin eniten, sillä lehti on Suomen suurin päivälehti ja myös sen kulttuurisivusto on laajin. Näin ollen lehti tarjoaa myös eniten palstatilaa kirjallisuusarvosteluille. Kaikkiaan aineistoon valikoitui seitsemäntoista päivälehtikritiikkiä.

Arvosteluja on kerätty myös kirjallisuuslehti *Parnassosta* sekä Lukukeskuksen ylläpitämästä kirjallisuuskritiikin verkkolehdestä *Kiiltomadosta*. Näiden lehtien arvosteluja on yhteensä yhdeksän kappaletta. Kirjallisuuslehtien sisällyttämiseen on useita syitä. Ensinnäkin tarvittiin lisää arvosteluja, koska muutamista teoksista päivälehtikritiikkejä oli vain yksi ja osasta ei yhtään. Käännösten yleistä vastaanottoa tutkittaessa on mielestäni eduksi, että teoksista on useita arvosteluja, ettei yksittäisen kriitikon mielipide saisi liikaa painoarvoa. Lisäksi halusin tutkia, poikkeavatko kirjallisuus- ja päivälehtien arvostelut toisistaan ja jos poikkeavat, niin miten. Yleinen oletushan on, että kirjallisuuslehtien arvostelut ovat laajempia ja perusteellisempia ja luultavasti käännöskritiikkinäkin on niissä syvällisempää (vrt. esim. Shepherd 2009, 32).

Leikekokoelman suurin etu se, että se käsittää jopa yli 60 vuotta vanhojen sanomalehtien arvosteluja, jotka on niputettu kirjailijan mukaan. Mikrofilmattuja lehtiä selaamalla

samojen tietojen löytäminen olisi vienyt huomattavasti pidemmän ajan. Kaikkein vanhimmista eli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun käännöksistä ei päivälehtikritiikkejä ole kuitenkaan helposti saatavilla. Saadakseni edes joitakin esimerkkejä vanhemmasta kritiikistä, kävin läpi myös aikakauslehti *Valvojaa*, josta löytyi neljä arvostelua. Suurin osa varhaisimmista suomennoksista jää kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä niitä ei ole käsitelty läpikäydyissä lehdissä.

6.1.2 Arvosteluaineiston kattavuus

Vaikka seuloin tutkimuskohteena olevat lehdet ja tietokannat huolellisesti, aineistossani saattaa esiintyä puutteita. Kirjailijoitten mukaan lajiteltu lehtileikekokoelma on kerätty käsin, eikä minulla ole tietoa siitä, kuinka tarkoin sitä on täydennetty eri aikoina. *Kiiltomadon* ja *Helsingin Sanomien* tietokannoista olen todennäköisesti saanut kaikki arvostelut, mutta niiden osuus koko aineistoon nähden on pienehkö. *Parnassosta* ja *Valvojasta* olen käynyt läpi ne vuosikerrat, jolloin käännöksiä ja uudelleenkäännöksiä on julkaistu. Osoittautui, että varsinkin aikaisemmin arvostelut tehtiin suurella viiveellä, joten selasin myös julkaisemista välittömästi seuraavat vuosikerrat. Lisäksi hain *Parnasson* arvosteluja artikkelitietokanta ARTOSTA, mutta tietokanta on kattava vasta 1990-luvulla ja myöhemmin tehtyjen julkaisujen osalta (Kansalliskirjasto 2011b). Osa arvosteluista ilmestyy vasta useita vuosia käännöksen markkinoille tulon jälkeen esimerkiksi uusintapainoksen julkaisun yhteydessä. Näiden tapausten osalta aineistossani on luultavasti aukkoja.

Aineiston tarkoitus ei ole olla kaikenkattava kokoelma valittujen teosten arvosteluvastaanotosta. Osasta teoksia arvosteluja ei ole lainkaan ja enimmilläänkin niitä on neljä yhtä käännöstä kohden. Aineiston keruussa ei ole pyritty niinkään maksimaaliseen kattavuuteen vaan löytämään muutamia esimerkkejä käännösten arvosteluvastaanotosta. Pienikin otos saattaa olla suuntaa-antava tai havainnollistaa jotain ensi- ja uudelleenkäännösten arvostelujen ominaispiirteistä.

Haluan vielä korostaa, että olen tietoisesti valinnut aineistoon sekä uudelleenkäännösten, että samoista lähdeteoksista tehtyjen ensikäännösten arvosteluja. Edellisiä on kuusi toista ja jälkimmäisiä neljätoista. Ensikäännösten arvostelut ovat ikään kuin verrokkiryhmä, johon uudelleenkäännösten arvosteluja peilataan. Joistakin teoksista aineistossa on tosin vain joko ensi- tai uudelleenkäännöksen arvosteluja. Esimeriksi

Johann Wolfgang von Goethen *Die Leiden des jungen Werthers* -kirjasta on arvosteluja vain Mannilan 1992 uudelleenkäännöksestä ja Joseph von Eichendorffin teoksesta *Aus dem Leben eines Taugenichts* ainoastaan V. Siikaniemen vuoden 1908 ensikäännöksestä. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmallista, koska ensi- ja uudelleenkäännöksiä käsitellään enimmäkseen ryhminä eikä yksittäisinä teoksina.

Varhaisten suomennosten jääminen pois arvosteluaineistosta johtuu vanhojen lehtien huonosta saatavuudesta, mutta kiinnitin huomiota myös siihen, ettei eräitä suhteellisen uusiakaan käännöksiä ollut käsitelty tutkimissani lehdissä. Tälle on useita mahdollisia syitä, joita on syytä pohtia, vaikka niiden tarkka selvittäminen jääkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Ensinnäkin voi olla, että pääasiallisena sanomalehtikritiikin lähteenä käytettyyn Tampereen kaupunginkirjaston lehtileikekokoelmaan on päätyntä eri teosten arvosteluja kuin muiden paikkakuntien lehtiin. Kokoelmaan on kerätty valtakunnallisen *Helsingin Sanomien* lisäksi lähinnä Pirkanmaalla ilmestyneiden ja kannatusta saaneiden, osin puoluekantaan sidottujen lehtien arvosteluja. Poliittisella suuntauksella saattaa olla merkitystä, sillä esimerkiksi Varpio (1977, 37) on todennut, että lehden ja kirjailijan puoluekanta voivat vaikuttaa siihen, mitä kirjallisuutta lehdessä arvostellaan. Toisaalta käännetyn kirjallisuuden kohdalla poliittinen suuntaus ei välttämättä ole yhtä merkittävä kriteeri kuin kotimaisen kirjallisuuden valinnassa. Todennäköisempi syy arvostelujen puutteeseen piilee itse teoksissa ja käännöksissä. Esimerkiksi useat Rudolf Erich Raspen *Die wunderbaren Reisen und Abenteuer des Freiherrn von Munchhausen* -teoksen (1783) käännöksistä on suunnattu lapsille. Lastenkirjallisuutta ei sanoma- ja kirjallisuuslehdissä kokemukseni mukaan arvostella yhtä usein kuin aikuisille suunnattua kirjallisuutta, mikä on todennäköinen syy Raspen käännösten puutteelle. Myöskään kartoituksen ainoan naiskirjailijan, Luise Rinserin *Mitte des Lebens* -teoksen (1950) ensi- ja uudelleenkäännöstä (1954 ja 1994) ei ole arvosteltu, vaikka tekemäni kirjojen vertailu osoittaa, että kyseessä tosiaan on kaksi erillistä käännöstä. Yksi selitys lienee kirjallisuuden portinvartijoiden käsitys siitä, millaiset teokset ovat oikeutettuja pääsemään kaunokirjalliseen kaanoniin. Rinserin teos on rakkauskertomus, ja erään aineistoni kriitikon sanoin ”klassikkojen sarjaan [ei] yleensä pääse pelkällä rakkaustarinalla” (Soikkeli 2001). Kirjallisuutta ilmestyy niin paljon, että arvostelun kohteeksi päätyy siitä vain murto-osa, josta enemmistö on joko uutta tai sitten klassikkokirjallisuutta. Kolmas arvosteluja vaille jäänyt uusi teos on Tammen käännös (2008) Friedrich Nietzschin *Also sprach Zarathustra* -kirjasta (1885). Tämän teoksen kohdalla syynä voi olla

sen filosofinen painotus tai myös se, että kirja ilmestyi pienkustantamolta eikä suomenos ollut ammattikäntäjän tekoa. On siis mahdollista, että käännös on jäänyt monelta kriitikolta huomaamatta tai se ei ole sopinut lehden kulttuuriosaston linjauksiin.

6.1.3 Arvostelujen yleiskuvaus

Arvostelujen pituus vaihtelee *Kiiltomadon* neljästä A-4 sivusta noin neljäosasivuun. Keskimäärin kritiikit ovat suunnilleen sivun mittaisia. Tekstimäärää on kuitenkin vaikea arvioida vaihtelevan kirjasinkoon, palstoituksen, kuvien ja erikokoisten otsikoiden takia. Sanomalehtiarvosteluissa, erityisesti uudemmissa, on useimmiten kuvia, *Kiiltomadossa* arvostelujen alkuun on sijoitettu pieni kuva käännöksen kannesta ja *Parnassosta* ja *Valvojasta* kuvat taas puuttuvat. Jokainen arvostelu sisältää joko tietoruudun tai arvostelun alkuun sijoittuvan erillisen osan, johon on kerätty käännöksen julkaisutiedot. Käännöksen, kirjailijan ja käntäjän nimi sekä kustantaja mainitaan jokaisessa arvostelussa, käännöksen tai painoksen julkaisuvuosi 23:ssa ja viidessä myös lähde- teoksen nimi. Yhdessä arvostelussa lähde- teoksen nimi kerrotaan vasta leipätekstissä. Joissakin arvosteluissa on annettu lisäksi käännöksen sivumäärä. Kriitikon nimi mainitaan joko tekstin lopussa tai alussa. Tiivistelmä julkaisutiedoista taulukossa 7:

Tieto	Käännöksen nimi	Alkuperäis- teoksen nimi	Kirjailija	Kääntäjä	Kustantaja	Käännöksen/ painoksen julkaisuvuosi
Arvostelujen lukumäärä	30	5	30	30	30	23

Taulukko 7. Johdannot kirja-arvosteluissa

6.2. Käännösten vastaanotto ja kritiikki

6.2.1 Kääntäjän ja käännöksen näkyvyys

Kääntäjän ja käännöksen näkyvyyttä tutkittaessa valittu lähestymistapa on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Ensinnäkin tutkitaan, kuinka paljon arvosteluissa kirjoitetaan teoksesta käännöksenä ja arvioidaan kääntäjän työsuoritusta ja toiseksi, kuinka perusteellisia tai syvällisiä nämä katkelmat ovat. Tässä luvussa käsitellään ainoastaan eksplisiittistä käännöskritiikkiä, mutta palataan vielä kritiikin muihin muotoihin luvussa 6.2.3.

Arvostelut jakautuvat luvussa 4.3.2 esitellyn Gullinin (2002) luokituksen mukaan seuraavasti:

Ryhmä	Ensikäännös	Uudelleenkäännös	Yhteensä
X	-	-	-
I	1	1	2
II	1	-	1
III	1	5	6
IV	8	3	11
V	2	2	4
VI	1	5	6

Taulukko 8. Kääntäjän ja käännöksen näkyvyys arvosteluissa

Taulukon ryhmäkoodien selitykset:

X = Kääntäjän nimeä ei mainita ollenkaan.

I = Kääntäjä nimi mainitaan vain teostiedoissa.

II = Käännöksen kielen kommentoinnista jää mielikuva, että alkuperäisteoksen tekijä on kirjoittanut suoraan käännöksen kielellä.

III = Leipätekstissä mainitaan, että kyseessä on käännös, mutta käännöstyötä ei sinänsä arvioida.

IV = Käännöstyötä arvioidaan parilla sanalla, mutta arviointia ei perustella.

V = Käännöstyötä arvioidaan tarkemmin kuin ryhmässä IV ja kriitikko perustelee väitteensä.

VI = Kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita.

Käytännössä Gullinin (2002) malli on hieman ongelmallinen, koska luokkien rajat ovat toisinaan häilyvät. Esimerkiksi eräässä arvostelussa kääntäjä mainitaan leipätekstissä, mutta samassa tekstissä puhutaan käännöksen kielestä kuin lähde-teos olisi kirjoitettu suomeksi. Näin ollen arvostelu on mahdollista sijoittaa sekä ryhmään II että III.

- (1) [...] Näin aloittaa Kafka romaaninsa ”Amerikka”¹⁹, ja jo alusta alkaen on taas kerran selvää, että jotain peruuttamatonta on tapahtunut. Kafkaa kafeemmin on mahdotonta aloittaa. (Vuorio 1965.)

---

¹⁹ Esimerkeissä käytetyt lainausmerkit ja korostuskeinot ovat kirjoittajien omia ellei toisin mainita.

Vuorio on poiminut useita sitaatteja käännöksestä, joilla hän pyrkii osoittamaan millaista Kafkan tyyli ja kieli on. Vaikka hän on arvostelussa maininnut, että teos on käännetty, sitaattien yhteydessä hän ei kuitenkaan ota kääntäjän suoritusta huomioon.

Myös raja ryhmien V ja VI välillä voi olla vaikea vetää. Milloin käännöksen arviointi on tarpeeksi perusteellista, että arvostelu voidaan sijoittaa luokkaan VI? Mitataanko perusteellisuus tekstimäärän vai analyysin syvällisyyden perusteella ja mitä syvällisyys tarkoittaa ottaen on? Jouduin siis tekemään muutamia kompromisseja, mutta useimmissa tapauksissa arvostelujen luokittelu ei tuottanut ongelmia.

Vaikka aineistoni on pieni, Gullinin (2002) mallin mukainen luokittelu antaa joitain viitteitä suomalaisen käännöskritiikin käytännöistä. Yksikään arvostelu ei sijoittunut ensimmäiseen luokkaan, jossa kääntäjän nimeä ei mainita ollenkaan. Myös luokkiin I ja II, joissa kääntäjä mainitaan ainoastaan teostiedoissa kuuluu yhteensä vain kolme arvostelua. Suomalaisissa lehtikritiikeissä kääntäjän nimi on siis näkyvillä ja yleensä myös hänen suoritustaan on kommentoitu. Ylivoimaisesti suurin luokka on IV, jossa käännöksen onnistuneisuutta on arvioitu parilla sanalla. Luokkaan kuuluu yksitoista arvostelua eli hieman yli kolmannes aineistosta. Vähän tarkemmin ja myös perustelujen saattelemana käännöstyötä arvioitiin neljässä arvostelussa ja syvällisesti kuudessa.

Luokkien III–VI sisäinen jakautuminen ensi- ja uudelleenkäännöksiin on mielenkiintoinen. Uudelleenkäännöksiä on eniten ryhmissä III ja VI eli käännöstyötä ei arvioida joko ollenkaan tai sitten erittäin huolellisesti. Tosin kolme luokan III arvosteluista oli tehty kauan (yli kymmenen vuotta) käännöksen ilmestymisen jälkeen, jolloin itse käännöksellä ei enää ollut uutuusarvoa. Perusteellisimman tarkastelun kohteeksi eli luokkaan VI sijoittui yhtä arvostelua lukuun ottamatta ainoastaan uudelleenkäännösten kritiikkejä. Nämä koskivat verrattain uusia käännöksiä: Franz Kafkan *Mies joka katosi* 1999, Günter Grassin *Peltirumpu* 2009 ja Thomas Mannin *Buddenbrookit* 2010. Arvosteluissa esiintyi vertailua aiempaan käännökseen ja osassa myös pohdittiin kääntäjien strategioita ja esitettiin perusteluja sille, miksi uusi käännös oli tai ei ollut aiheellista tehdä. Sen sijaan ensikäännökset oli tapana arvostella lyhyesti, minkä osoittaa niiden valta-asema luokassa IV.

Kääntäjän ja käännöksen näkyvyyttä voi arvioida myös Rossin (2005) tapaan arvostelujen otsikkojen ja kuvatekstien perusteella (ks. luku 4.3.2). Saako lukija jo ennen varsi-

naiseen tekstiin paneutumistaan tietää, että kyseessä on käännöksen arvostelu? Aineistossani vain yksi otsikko viittaa siihen, millainen teos tarkastelun kohteena on: ”Kafkaa uusintana – miksi?” (Ruotsalo 2000). Huomion arvoista on, että tuo ainoa otsikkoon asti päässyt viittaus koskee uudelleenkäännöstä, Mannilan suomennosta Kafkan *Der Verschollene* -kirjasta. Kuvateksteissä käännöksestä on puhetta kerran, jälleen uudelleenkäännöksen arvostelussa: ”Thomas Mannin kenties kuuluisin kertomus Kuolema Venetsiassa on saanut uuteen kokoelmaan Oili Suomisen uuden, taitavan suomennoksen” (Lassila 1985). Sen sijaan alaotsikoihin käännökset pääsevät usein. Viidessä arvostelussa on käytetty alaotsikkoa ja niistä neljässä on puhetta käännöksestä. Kaikki nämä ovat uudelleenkäännösten arvosteluja, mikä tulee esiin myös otsikoissa: ”Goethen ahdistusklassikko tulee uutena suomennoksena” (Ahonen 1992) ja ”Markku Mannila suomensi hienosti uudelleen Kafkan ensimmäisen romaanin” (Lassila 2000). Pääotsikko kuvaa itse teosta, mutta heti toiseksi tärkeimmälle sijalle nousee käännöksen luonne. Uudelleenkäännökset herättävät kriitikoidenkin mielenkiinnon.

6.2.2 Kääntäjän suorituksen arvioiminen

Eksplisiittiseen käännöskritiikkiin kuuluu ennen kaikkea käännöksen onnistuneisuuden arvioiminen. Edellisessä luvussa tuli esiin, että tämä ohitetaan suurimmassa osassa arvosteluja parilla sanalla tai yhdellä virkkeellä. Esimerkit 1–3 havainnollistavat tilannetta:

- (2) Hänen [Grass] sanastonsa on tavattoman laaja, ja sen kimpussa Aarno Peromiehellä on totisesti ollut ahertamista, mutta tulos on kiitettävä. (Koskinen 1964.)
- (3) Käännöksessä olisi jotakin huomauttamisen aiheita yksityiskohdissa, mutta kokonaisuorituksena se on todellinen urotyö, ja Grassin runolliset nousut vaikuttavat jopa kunnioitettavan hyvin tulkituilta. (Havu 1961.)
- (4) Oili Suominen on kääntänyt Mannin novellit erittäin hyvin. (Lassila 1985.)

Lyhyet arvioinnit ovat yleensä myönteisiä ja välillä herää kysymys, onko kriitikko todella tarkoittanut sanomaansa vai pitänyt vain velvollisuutenaan lausua kohteliaisuuden käännöksestä. Joskus kriitikot yleisen kehumisen lisäksi poimivat käännöksestä joitakin yksityiskohtia, jotka ovat särähtäneet heidän kielikorvaansa. Yleisempää on kuitenkin mainita yksittäisten virheiden tai puutteiden olemassaolosta, mutta jättää ne

yksilöimättä, kuten esimerkissä (3). 1800-luvulla asiat ovat kuitenkin olleet ilmeisesti toisin. Silloin hyvän suomen kielen vaalimista ja tämän vuoksi myös käännöksen oikeakielisyydevirheistä huomauttamista on ehkä pidetty kriitikolle kuuluvana tehtävänä. Näin on tehty ainakin molemmissa aineistoni 1800-luvun arvosteluissa.

- (5) Suomennos käy laatuun, vaikka muukalaisuuksia ja kankeuksia tapaa kirjassa tuon tuostakin, vieläpä joitakuuta virheitäkin. [...] Suomentaja kirjoittaa: kasvopiirteet; napisi (=nurisi); käytihen; seissut [...] tuli täynnä häpeää kotiin; tuntiessaan olevaan [...] (-ne 1888, 47.)

Edellä annetut esimerkit ovat näytteitä kohdetekstin kritiikistä. Kriitikko ei ole lukenut alkuperäisteosta, joten hänen pääasialliset arviointikriteerinsä lienevät käännöksen luettavuus ja esteettinen vaikutelma. Esimerkissä (6) kriitikko myöntää avoimesti, ettei ole tutustunut lähdetekstiin eikä näin ollen voi arvioida käännöksen uskollisuutta sille. Tämä on mielestäni osoitus siitä, etteivät sanomalehtikriitikot välttämättä edes koe lähde- ja kohdetekstin vertaamista heille kuuluvaksi tehtäväksi.

- (6) Käännöksen tarkkuudesta ei alkutekstiä tuntematta voi sanoa mitään, mutta suomenkielinen asu ainakin on ilmeikästä ja vivahderikasta, erittäin huoliteltua ilmaisua. (Hämäläinen 1964.)

Seuraavasta esimerkistä saa käsityksen, että lähdeteksti on kriitikolle tuttu, mutta silti hän ei ole pitänyt käännöksen analysoimista sen rinnalla aiheellisena:

- (7) Myös kuvattujen miljöiden sokkelonomaisuus ja mielivaltaiselta vaikuttava hierarkkisuus, joka alkutekstissä välittyy asiallisella ja yksityiskohtaisella, virallisuutta tavoittelevalla saksan kielellä, toistuu myöhemmässä tuotannossa. [...] Elvi Sinervon v. 1965 tekemälle, mutta edelleen luontevalle ja tyylipuhtaalle, tosin varsin vapaalle käännökselle. (Eilittä 1995, 472, 474.)

Lukijaa saattaisi kiinnostaa, miltä osin Sinervon käännös on vapaa ja onko käännöksen suomen kieli yhtä ”asiallista ja virallisuutta tavoittelevaa” kuin lähdetekstissä. Sitä ei hänelle tässä arvostelussa kuitenkaan kerrota.

Käännöstyön arviointi muuttuu konkreettisemmaksi niissä uudelleenäännösten arvosteluissa, joissa kriitikko on lukenut myös aikaisemman käännöksen ja lähdetekstin. Tällöin hän voi vertailla käännösratkaisujen toimivuutta ja antaa niistä esimerkkejä. Kriitikko yleensä myös perustelee mielipiteensä. Tähän kategoriaan kuuluvat aineistoni

luokan VI uudelleenikäännösten kritiikit, jotka kaikki on kirjoitettu samana vuonna kuin käänös on ilmestynyt. Seuraavat esimerkit on poimittu näistä arvosteluista.

- (8) Hauska esimerkki suomentajien erilaisista, silti täysin perustelluista ratkaisuista tulee ilmi, kun Oskar kahta henkistä opettajaansa, Rasputinia ja Goethea tutkaillessaan pohtii, miten jälkimmäinen olisi suhtautunut kääpiökasvuiseen "epäluomaan". Goethe olisi lyönyt Oskarin kuoliaaksi, "ellei nyrkillään niin Värioppinsa paksulla niteellä", Suominen kääntää. Peromies taas: "Jollei Faustilla niin jollakin Värioppinsa paksulla niteellä". Kumpikin on tietysti tajunnut sanaleikin (Faust = nyrkki), joka ei välity suomeksi. (Marttila 2009.)
- (9) Alasaksan ja Baijerin murteet saavat suomenkielisessä [Nykyrin] laitoksessa vastineensa monenlaisten murreainesten sekoitelmista. Pahimmillaan murreimitaatio tekee henkilöistä stereotyyppisiä ja peittää sen yksilöllisyyden, joka Siebergin pidättyväisen käänöksen hahmoista oli aistittavissa. (Virtanen 2010.)
- (10) Toinen murteeseen liittyvä ratkaisu on rahvaanomaisen, Baijerin murretta puhuvan herra Permanederin puheen kääntäminen sekoituksella Etelä-Pohjanmaan ja Peräpohjan murretta. Uusi käänös toimii nyt paljon aikaisempaa käänöstä paremmin, koska aikaisemmin suomenkielinen lukija ei saanut lainkaan kiinni Permanederin puheen käsittämättömyydestä. (Koivisto 2010.)

Esimerkki (8) on osoitus siitä, ettei kriitikon välttämättä tarvitse asettaa tekstejä paremmuusjärjestykseen, vaan hän voi pitää erilaisia tulkintoja yhtä hyvinä. Esimerkeistä (9) ja (10) näkyy, että kriitikot ovat olleet eri mieltä käänösstrategioiden toimivuudesta. Molemmat arvostelijat ovat kiinnittäneet huomiota uuden suomennoksen tekijän Nykyrin ratkaisuun korvata saksankieliset murteet suomalaisilla. *Parnasson* kriitikon Virtanen mielestä murreimitaatio on välillä häiritsevää, kun taas *Kiiltomadon* arvostelija Koivisto pitää sitä erinomaisena ratkaisuna. Kummatkin ovat siteeranneet uuden suomennoksen murretta ja antaneet lyhyitä esimerkkejä myös aiemmasta Siebergin käänöksestä mielipiteidensä perusteeksi.

Luokkaan VI sijoittuu myös yksi ensikäännöksen arvostelu, nimimerkin O. H-nen. (1886) esittely Reuterin (1864) *Ut mine Stromtid* -teoksen ensimmäisen osan suomennoksesta. Koko lyhyt teksti on omistettu käänöksen arvioimiselle ja kriitikko pohtii myös huumorin kääntämisen edellytyksiä:

- (11) Kun on suomennettavana kirja, jonka pää-arvo on humoristisessa esitystavassa, pitää suomentajaltakin kielen juosta ihan rentonaan, ja hänellä pitää olla vallassaan kaikki kansankielen sukkelat ja naiviset puheenparret; tavalisen kirjakielen tai jonkun köyhemmän kielenmurteen tunteminen ei riitä. (O. H-nen. 1886, 48.)

Tässäkin 1800-luvun arvostelussa kriitikko poimii myös kielivirheitä ja ”muukalaisuusia” ja toteaa, että hieman epäonnistunut suomennos ”vähentää huvia, joka kirjan lukemisesta voisi olla” (O. H-nen. 1886, 48).

6.2.3 Kritiikkiä kustantamoille

Osassa arvosteluja on annettu palautetta kustantamoille, joko moitteita tai kehuja. Tämä kritiikki ei kohdistu suoraan kääntäjään, mutta se ei ole myöskään lähdeteoksen kritiikkiä. Paloposken ja Koskisen (2003, 32, ks. myös luku 3.3.4) mukaan kustantajat saattavat suosia uudelleenkäännöksiä, koska kriitikot suhtautuvat niihin usein myönteisesti ja kehuvat niitä lukijoiden hemmottelusta entistä paremmilla versioilla. Omassa aineistossani kustantajat ovat saaneet kehuja ja moitteita niin ensi- kuin uudelleenkäännöstenkin arvosteluissa, eivätkä uudelleenkäännökset tässä suhteessa erotu joukosta.

- (12) ”Peltirumpu” on viime aikojen kaikkein vaikuttavimpia uuden proosan tuotteita. Otava on tähän asti suurella menestyksellä toimittanut Moderneja kirjailijoita -sarjaansa, jossa Grassin romaani kuuluu kerman kermaan. (Havu 1961.)
- (13) On kuitenkin valitettavaa, ettei romaanin kustantaja ole millään tavalla huomioinut Kafkan teoksen uutta kriittistä editiota, joka ’Amerikka’-romaanista on ollut jo vuosia saatavilla. (Eilittä 1995, 474.)
- (14) Viime aikoina WSOY ei ole kustantajana saanut hyvää mainosta, mutta Buddenbrookien suomentaminen on kaunis teko. (Koivisto 2010.)
- (15) Nyt Otava on teettänyt uuden suomennoksen, syistä jotka eivät ihan selviä. [...] Maailmankirjallisuudesta, vaikkapa jo Ruotsista löytyisi suomentamattomia klassikkoja, joihin Otava voisi purkaa tarmonsaa ja ylimääräiset rahansa. Jos uusintoja kaivataan, asiallinen projekti olisivat suuret venäläiset romaanit. (Ruotsalo 2000, 45.)

Esimerkit (12) ja (13) on poimittu ensikäännösten arvosteluista. Esimerkissä (13) *Parnasson* kriitikko Eilittä harmittelee vuonna 1995 sitä, ettei kustantaja Tammi ole uusintapainoksessa huomioinut Kafkan kirjan uutta editiota, joka ”muuttaa olennaisesti ’Amerikan’ kokoonpanoa ja sisältöä” (Eilittä 1995, 474). Uusi editio otetaan käyttöön

viisi vuotta myöhemmin, kun Otava teettää teoksesta uuden käännöksen. Esimerkin (15) kriitikko Ruotsalo on puolestaan sillä kannalla, että Kafkan uudelleenkääntäminen oli turha investointi. Hänen mukaansa käännös ei tuo juurikaan uutta ja on itse asiassa edeltäjäänsä huonompi. Ensimmäisen kääntäjän tulkinta ei kaipaa ajanmukaistamista ja vanhassa käännöksessä on ajan patinaa, joka puuttuu uudesta versiosta. (Ruotsalo 2000, 45.)

6.2.4 Käännöksen kielen kuvaaminen

Kuvailu on tulkinnan ja arvottamisen ohella yksi kirjallisuusarvostelun peruselementteistä (ks. luku 4.2.1). Kuvailuun kuuluu muun muassa teoksen aiheen, näkökulman, kirjailijan käyttämien tyylikeinojen ja kielen esittely. Kuvailun ja sen eri osa-alueiden määrä riippuu siitä, mitä asioita kriitikko pitää kunkin teoksen kannalta oleellisina. Käännöksen arvostelussa tilanne on hiukan monimutkaisempi. Kriitikko ei enää esittelekään kirjailijan vaan kääntäjän tyylikeinoja ja kieltä. Kääntäjä toki pyrkii käyttämään samoja tai vastaavia keinoja kuin kirjailija ja jäljittelemään tälle ominaista kieltä, mutta käännös ei kuitenkaan koskaan ole toiselle kielelle siirretty identtinen kopio alkuperäisteoksesta.

Käännöksen kieltä on kommentoitu suurimmassa osassa aineiston arvosteluja. Vajaassa kolmanneksessa (8/30) teksteistä on keskitytty muihin asioihin, ennen kaikkea teoksen tulkintaan. Vaikka arvostelun kohteena on käännös, kriitikko puhuu noin kaksi kertaa kolmesta lähes yksinomaan kirjailijan sanavalinnoista ja tyylikeinoista olettaen ilmeisesti, että kääntäjä on välittänyt ne muuttumattomina kohdetekstiin. Kääntäjän panos on mainittu joko ohimennen alku- tai loppukappaleessa tai parissa tapauksessa ei ollenkaan. Etenkin Grassin kielellistä lahjakkuutta ja tyylien kirjoa on kehuttu ahkerasti ja suomentajan suoritus on jäänyt usein lyhyeen mainintaan, kuten seuraavassa esimerkissä:

- (16) "Koiranvuosia" on tarjonnut valtavan käännösurakan. Grassin kieli on tunnetusti rikasta, hän harrastaa muun muassa monenlaista erikoissanastoa. Aarno Peromies näyttää sopivan Grassin kääntäjäksi. "Koiranvuosien" suomennos on vivahdepitoista ja nasevaa. (Elovaara 1966.)

Nimenomaan Grassin käännösten yhteydessä kriitikot tosin usein antavat tunnustusta kääntäjille, sillä kirjailijan "kielellisen ilotulituksen" tulkitseminen suomen kielelle on heidän mukaansa varmasti ollut haastavaa. Usein kriitikot siis arvioivat lähde- teosta käännöksen kautta, mutta toisinaan he puhuvat myös suoraan lähde- teoksesta:

- (17) [S]aksalaiset sanovat, että *Peltirumpu* on kielellisenä suorituksena ainutlaatuinen. Grassin riehakkuus ulottuu yksityiskohtiin, sanoihin, samalla kun hän vyöryttää kertomusta eteenpäin hän pyörittelee pikkusormellaan sanaleikkejä, käyttää hyväkseen kaikki kielen mahdollisuudet, hyppyyttää lukijaa. (Saarikoski 1961, 258.)

Lopuksi Saarikoski (1961, 258) toteaa lyhyesti suomentajan työn olleen vaikeaa ja sanoo, että ”detaljeista” huolimatta suomennoskin on ”riemastuttavaa luettavaa”.

Selvimmän kriitikko unohtaa analysoitavan teoksen käännösluonteen eräässä Kafkan *Amerikka*-kirjan arvostelussa. Tekstissä on useita pitkiä sitaatteja käännöksestä, jotka kriitikon mukaan havainnollistavat Kafkan käyttämiä tyylikeinoja ja kieltä. Sitaatteja on kommentoitu muun muassa seuraavanlaisesti:

- (18) Vaikka Kafkan kieltä on moitittu ”kankeaksi virastokieleksi”, ei se ylipäänsä merkitse, että teksti olisi kuivaa tai puisevaa. Kafka on myös kielellisesti persoonallisuus, ja osaltaan sillä hän myös loi omat maailmansa: [...] Tämä näyte osoittanee, että Kafkan kielen rajoittuneisuudesta tulisi puhua hyvin varovaisesti. (Vuorio 1965.)

Vuorio lainaa kuitenkin Sinervon (1965) käännöstä, joten Kafkan kielellisen lahjakkuuden arvioiminen sitaatin perusteella on kyseenalaista.

Viidessä arvostelussa kriitikko erittelee kohdetekstin kieltä selvästi kääntäjän suorituksena. Nämä ovat luokan VI²⁰ tekstejä, joissa käännöstyötä on muutenkin käsitelty näkyvästi. Lähes kaikissa teksteissä käännöksen kieltä on keuhuttu ja sitä on luonnehdittu positiivisin adjektiivein:

- (19) Ilona Nykyrin suomennos on pulppuavan eloisaa ja silti tarkkaa, hyvää ja luontevaa työtä. (Virtanen 2010, 55.)

Molemmissa esimerkeissä (19) ja (20) suomennoksen kieltä keuhutaan sekä itsenäisenä kokonaisuutena että suhteessa lähdeteoksen kieleen. Käännösten kieli on ”eloisaa”, ”luontevaa” ja ”ajanmukaista” eli sanalla sanoen ansiokasta suomen kieltä. Kieli on

---

²⁰ Luokka VI = Kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita.

myös ”tarkkaa” – minkä tulkitsen uskollisuudeksi lähdeteokselle – ja kääntäjä on tavoittanut Kafkan luomalle hahmolle ominaisen puhetavan. Kyseisissä arvosteluissa kriitikot myös perustelevat sitaattien avulla näkemyksensä käännöksen kielestä, jolloin kommentit eivät jää pelkäksi velvollisuudentuntoiseksi sanahelinäksi.

Mannin *Buddenbrooks* -teoksen uudessa Nykyrin suomennoksessa (2010) käytettyjen murteiden kuvaus, josta annettiin näytteitä jo luvussa 6.2.2, on paitsi perusteellista kielen erittelyä myös hyvä esimerkki siitä, kuinka kriitikko keskittyy analyysissään teoksen kannalta olennaisiin piirteisiin. Joissakin teoksissa tapahtumat ja niiden tulkinta on tärkeintä, toisissa taas tapa, jolla ne kuvataan. Mannin teoksessa henkilöihahmot ovat keskeisessä asemassa ja murteet taas osa hahmojen identiteettiä. Näin ollen henkilöiden erilaisten puhetapojen analysoiminen on perusteltua. Myös lukijaa tällainen analyysi voi kiinnostaa, sillä tutun murteen löytyminen käännöksestä saattaa olla lukupäätökseen vaikuttava tekijä. Lisäksi murreratkaisu varmasti herättää monen lukijan huomion ja saattaa inspiroida pohtimaan kääntämisen problematiikkaa. Kuinka on mahdollista, että Lübeckissä puhutaan Turun murteella? Tästäkin syystä murreimitaatioiden käsittely arvostelussa on hyvä ajatus.

6.2.5 Teoksen luonne uudelleen­käännöksenä

Koko analyysin punainen lanka on ollut se, millaista uudelleen­käännösten vastaanotto kirjallisuusarvosteluissa on, eroaako se ensikäännösten vastaanotosta ja millä tavoin. Niinpä tämän luvun pääaihetta, eli sitä miten teoksen luonne uudelleen­käännöksenä tulee arvosteluissa esiin, on sivuttu jo useaan kertaan. Tässä alaluvussa vertaileva näkökulma jää hetkeksi taka-alalle, sillä tarkastelu keskittyy uudelleen­käännösten arvosteluihin. Tavoitteena on antaa kokonaiskuva siitä, millä tavoin uudelleen­käännöksiä on aineistossani esitelty.

Useimmista arvosteluista lukija saa tietää, että kohteena oleva teksti on käännetty jo aiemmin suomen kielelle. Vain neljässä arvostelussa kuudestatoista asiaa ei mainita. Näistä kolme on tehty Kafkan *Oikeusjutun* (suom. Peromies 1975) ja yksi Goethen *Nuoren Wertherin kärsimysten* (suom. Mannila 1992) käännöksestä. Tosin *Uudessa Suomessa* julkaistun Koskimiehen (1975) arvostelun voi tulkita niinkin, että kriitikko puhuu uudelleen­käännöksistä ja uusintapainoksista: ”Siitä [Kafkan suosioista] todistaa jatkuva uusien suomennosten ja uusintapainosten virta” (Koskimies 1975). Luultavasti

Koskimies tarkoittaa uusilla suomennoksilla siihen asti kääntämättä jääneiden teosten suomennoksia, mutta koska arvosteltu teos kuitenkin on uudelleenkiäännös, on toisenlainenkin tulkinta mielestäni mahdollinen. Muut *Oikeusjutun* arvostelut on tehty huomattavasti käännöksen ilmestymisen jälkeen, 1994 (Eilittä) ja 2003 (Kosonen). *Nuoren Wertherin kärsimysten* kritiikki on kirjoitettu 2001 (Soikkeli) eli yhdeksän vuotta suomennoksen (1992) ilmestymisestä. Näiden arvostelujen tekohetkellä uusi käännös ei enää ollut ajankohtainen asia. Kososen ja Soikkelin arvostelut ilmestyivät *Kiiltomadon* Kesäklassikko-sarjassa, ja Eilitän arvostelun julkaisuperuste lienee *Oikeusjutun* uuden painoksen ilmestyminen. Erikoista on kuitenkin, että jo samana vuonna Kafkan uudelleenkiäännöksen ilmestymisen kanssa tehdyssä arvostelussa (Koskimies 1975) aiempi käännös on unohdettu. Aivan kuin Aukusti Simojoen vuoden 1946 suomennosta ei olisi olemassakaan.

Uudelleenkiäännökset kirvoittavat kriitikoiden kielenkannat. Vain yhdessä arvostelussa esittely on kuitattu pelkällä sivulauseella, jossa ei mainita kumpaakaan kääntäjää tai edellisen käännöksen ilmestymisaikaa. Kriitikolle on pikemminkin ollut tärkeämpää moittia teoksen laatua kuin kertoa sen käännöshistoriasta:

- (21) Pehmoista lukemista, oikeata ruokalepohuvia on tämä lähes tuhatsivuinen romaani, joka nyt **uutena suomennoksena**²¹ suosittautuu kaikkien sopivaa ettonekirjallisuutta haluavien kansalaistemme karpäslätkäksi ja pääanaluseksi. (V. T. 1914, 596.)

Yhdessä arvostelussa kerrotaan Oili Suomisen tulkinneen Mannin *Kuolema Venetsiassa* -novellin uudelleen, muttei mainita aiempaa kääntäjää. Tämä johtuu ehkä siitä, että novelli ilmestyi kokoelmassa, jossa on myös vanhoja käännöksiä ja ennen julkaisematonta suomennostuotantoa. Koska samassa arvostelussa kerrotaan myös muiden novellien suomentajien nimet, kriitikko ei kenties halunnut kuormittaa lukijaa vielä yhdellä nimellä. Muissa arvosteluissa on mainittu aiemman käännöksen tekijä ja kahta lukuun ottama myös sen julkaisuvuosi.

Mitä mieltä kriitikot sitten ovat uudelleenkiäännöksistä? Ottavatko he kantaa uuden käännöksen tarpeellisuuteen ja miten he perustelevat väitteensä? Lähes aina uusi käännös

---

²¹ Lihavointi lisätty jälkikäteen.

nös saa positiivista palautetta. Tosin vanhaakaan ei moitita, mutta uudelleenkäännöksen ylistäminen tavallaan kehottaa lukemaan rivien välistä, että vanha käännös ei ollut yhtä ansiokas.

Usein toistuva argumentti uudelleenkäännöksen puolesta on kielen vähittäinen muuttuminen:

- (22) Kielessä ei runsaassa kahdessakymmenessä vuodessa ehdi tapahtua niin kovin paljon, mutta sen vähän, mitä on tapahtunut, on Oili Suominen ottanut suomennoksessaan huomioon. (Petäjä 1986.)

Helsingin Sanomien kriitikko Lassila (2000) ottaa puheeksi tutkimuskirjallisuudessakin toistuvan väitteen siitä, että ”vaikka klassikkojen kieli ei vanhene, sama ei päde niiden käännöksiin”. Tällä kannalla ovat olleet ainakin Berman (1990, 1) ja Vanderschelden (2000, 5) (ks. luvut 3.2 ja 3.3.1). *Demarin* kriitikko Ruotsalo (2000) on kuitenkin toista mieltä valtavirran kanssa. Hänen mielestään ”vanhoissa käännöksissä on ainutlaatuista tenhoa” ja aiemman kääntäjän henkilöön voi sisältyä arvoja sinänsä. Lienee tarpeetonta mainita, että kyseinen kriitikko ei pitänyt arvostelevansa uutta käännöstä tarpeellisena saati parempana kuin ensikäännös.

Yhdessä arvostelussa kriitikko pohtii syvällisemmin kääntämisen luonnetta ja perustelee uudelleenkäännöksen paremmuutta sillä, että tiedot ovat lisääntyneet ja kääntämisen apuvälineet kehittyneet ensikäännöksen ilmestymisestä:

- (23) Kun suomentaja viisikymmentä vuotta sitten sai Peltirummun eteensä, hänellä ei välttämättä ollut valmista välinettä eikä mittakaavaa, ei kieltä eikä näkökulmaa Grassin kerrontaan. (Marttila 2009.)

Marttila (2009) mainitsee Grassin kääntäjilleen järjestämät seminaarit, joista Peromies ”tuskin saattoi haaveillakaan” ja toteaa, että uudelleenkäännös ”vain yksinkertaisesti sujuu aiempaa kokeneemmin ja itsevarmemmin”. Jos peilaa Marttilan ajatuksia käännöstieteen teorioihin, ei voi olla huomaamatta yhteyttä Demanuellin (1991, 50–51)²² määritelmään kuumista ja kylmistä käännöksistä (ks. luku. 3.1). Peromiehen käännös

---

²² Vrt. alaviite 9.

ilmestyi kuusi vuotta Grassin mammuttiteoksen julkaisusta, ja kun ottaa huomioon tekniikan tason 1950-luvulla, käännös ilmestyi suhteellisen nopeasti. Kyseessä on siis Demanuellin sanoin kuuma käännös. Suominen taas käänsi *Peltirummun* uudestaan 50 vuotta kirjan ilmestymisen jälkeen, joten hänen voidaan sanoa työstäneen kylmää lähde-tekstiä.

Kielen ja kääntämisen käytäntöjen muuttumisen ja vastaavien melko abstraktien perusteiden lisäksi kriitikot mainitsevat konkreettisia syitä sille, miksi uudelleenkäännöksiä teetetään. Yksi niistä on teoksen tulo uudelleen ajankohtaiseksi. Esimerkiksi Schnitzlerin *Traumnovelle* (1926) suomennettiin uudelleen samana vuonna, kun Stanley Kubrick ohjasi kirjaan perustuvan elokuvan *Eyes Wide Shut* (1999). Parnasson kriitikko Pulli (2009) taas kertoo, että Grassin (1959) *Die Blechtrommel* -kirjasta päätettiin ottaa uusi käännös, kun klassikkoasemaan nousseen lähdeteoksen viisikymmenvuotispäivä oli käsillä.

Grassin *Koiranvuosien* arvostelussa taas kerrotaan, että teos käännettiin uudelleen, koska aiempi suomentaja oli jättänyt osan tekstistä kääntämättä:

- (24) Moni ei tätä järkälemäistä romaania lukenut alkukielellä, joten harva huomasi, että Aarno Peromies oli lyhentänyt sitä puolen sadan sivun verran. Nyt Oili Suominen on korjannut asian. (Petäjä 1986.)

Petäjän (1986) kanta tulee selväksi jo tekstin alaotsikosta: ”Günter Grassin Koiranvuosien täydellinen laitos vihdoinkin suomeksi.” Vasta tämä, 1986 julkaistu lyhentämättömän suomennoksen täydellinen, ja on sitä odotettukin, kun aikaisemman käännöksen puutteet tulivat tietoon.

Kafkan *Mies joka katosi* -kirjan arvostelussa kriitikko ottaa vielä avoimemmin kantaa uuden suomennoksen puolesta. Hänen mielestään uuden saksankielisen version ilmestyminen lähdeteoksesta on hyvin painava syy kääntää teos uudelleen:

- (25) Onko Mies joka katosi niin merkittävä teos, että se kannattaa julkaista uutena suomennoksena, mikä on meillä harvinaista?
Kyllä on. Mannila on käyttänyt Max Brodin edition asemesta Jost Schillemeitin vuoden 1983 tekstikriittistä laitosta. Teksti on pieniä poikkeamia lukuun ottamatta sama, mutta lähempänä Kafkan kynää. (Lassila 2000.)

6.2.6 Lehtityypin ja arvostelun ajankohdan vaikutus käännskritiikkiin

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, millaista käännskritiikkiä aineiston eri lehtien arvosteluissa harjoitetaan. Tekstit voi jaotella monella tavalla näkökulmasta riippuen: sanomalehti- ja kirjallisuuslehtiarvosteluihin, painettuna tai suoraan Internetissä julkaistaviin arvosteluihin (erotuksena verkossa julkaistaviin aiemmin paperiversiona ilmestyneisiin teksteihin) sekä vanhoihin ja uusiin arvosteluihin.

Kuten jo luvussa 6.1.1 mainittiin, usein oletetaan, että kirjallisuuslehtien arvostelut ovat laajempia ja syvällisempiä kuin päivälehtikritiikit. Harvemmin ilmestyvien aikakauslehtien kriitikoilla on enemmän aikaa paneutua arvosteltavaan teokseen, eivätkä tilarajoitukset ole yhtä tiukat kuin sanomalehtien kulttuurisivuilla. Tästä syystä niin kritiikki yleensä kuin käännskritiikkikin on niissä oletusten mukaan perusteellisempaa. Omassa aineistossani väite ei kuitenkaan pidä paikkansa. Eniten käännskritiikkiä sisältävään luokkaan VI sijoittuu yhtä paljon sanoma- ja kirjallisuuslehtien arvosteluja eli kolme kumpiakkin. Koska päivälehtikritiikkejä on lukumäärältään enemmän, kirjallisuuslehtien arvostelujen suhteellinen osuus on kuitenkin hiukan suurempi (ks. taulukko 9). Sanomalehtiarvosteluista kaksi ilmestyi *Helsingin Sanomissa* ja yksi *Demarissa*. Toinen *Helsingin Sanomien* artikkeleista, ”Pimeän vuosisadan jeesuslapsi – Oskar Matzerathin rumpu lyö selkeämmin Peltirummun uudessa suomennoksessa” (Marttila 2009) keskittyy lähes yksinomaan vanhan ja uuden käännöksen esittelyyn ja analysoimiseen, ja on käännskritiikin osalta perusteellisin. Kirjallisuuslehtien arvosteluja luokassa on puolestaan yksi jokaisesta tutkitusta lehdestä, *Parnassosta*, *Valvojasta* ja *Kiiltomadosta*.

Kokonaiskuvan käännskritiikin syvällisyydestä eri lehdissä antaa taulukko 9. Taulukon perusrunko on sama kuin taulukossa 8, mutta ensi- ja uudelleenkäännösten sijasta jaottelu on tehty eri lehtityyppien välillä. Taulukkoon on myös lisätty prosenttiosuudet. Ryhmät vastaavat Gullinin (2002) luokitusta kääntäjän ja käännöksen näkyvyydestä arvosteluissa (ks. luku 4.3.2).

Ryhmä	Sanomalehdet		Kirjallisuuslehdet		Yhteensä kpl
	kpl	%	kpl	%	
I	1	6	1	8	2
II	1	6	0	0	1
III	2	12	4	31	6
IV	8	47	3	23	11
V	2	12	2	15	4
VI	3	18	3	23	6

Taulukko 9. Käännöskritiikki sanoma- ja kirjallisuuslehtien arvosteluissa

Taulukon ryhmäkoodien selitykset:

I = Kääntäjä nimi mainitaan vain teostiedoissa.

II = Käännöksen kielen kommentoinnista jää mielikuva, että alkuperäisteoksen tekijä on kirjoittanut suoraan käännöksen kielellä.

III = Leipätekstissä mainitaan, että kyseessä on käännös, mutta käännöstyötä ei sinänsä arvioida.

IV = Käännöstyötä arvioidaan parilla sanalla, mutta arviointia ei perustella.

V = Käännöstyötä arvioidaan tarkemmin kuin ryhmässä IV ja kriitikko perustelee väitteensä.

VI = Kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita.

Taulukosta 9 näkyy, että ylivoimaisesti suurin osa sanomalehtikritiikeistä sijoittuu ryhmään IV, eli käännöstä on arvioitu parilla sanalla. Muut ryhmät ovat lähes yhtä suuria: perusteellisia arvosteluja (ryhmä VI) on kolme kappaletta, melko perusteellisia (ryhmä V) ja kääntäjän panoksen huomiotta jättäviä (ryhmä III) kutakin kaksi ja käännöksen vain teostiedoissa mainitsevia (ryhmät I ja II) kutakin yksi kappale. Kirjallisuuslehdissä yleisintä on – yllättävää kyllä – jättää kääntäjän suoritus täysin kommentoimatta. Näin on menetelty neljässä arvostelussa. Täytyy tosin ottaa huomioon se, että kaksi arvostelusta (M. V.E– –CH. 1910, 513–514 ja V. T. 1914, 596–598) on otettu noin sata vuotta vanhoista *Valvoja*-lehdistä, joiden ilmestymisaikaan arvostelukäytännöt ovat voineet olla toiset kuin nykyään. Seuraavaksi tavallisinta kirjallisuuslehdissä on arvioida kääntäjän suoritusta joko perusteellisesti tai parilla sanalla: molempien ryhmien arvosteluja on kolme kappaletta.

Koska aineistoni on suppea, ei sen pohjalta voi tehdä yleisiä johtopäätöksiä sanoma- ja kirjallisuuslehtien tavasta harjoittaa käännöskritiikkiä. Voi vain todeta, ettei hypoteesi

kirjallisuuslehtien syvällisemmästä käänöskritiikistä toteutunut tässä otoksessa. Tosin perusteellista analyysiä esiintyy niissä hiukan enemmän ja sanomalehdissä taas enemmän pinnallista kritiikkiä, mutta erot ovat kaiken kaikkiaan pieniä. Lukuihin voi jossain määrin vaikuttaa myös se, milloin tekstit on kirjoitettu ja missä mediassa ne on julkaistu. Seuraavaksi näitä asioita käsitellään lyhyesti.

Valtaosa aineiston arvosteluista on ainakin alun perin julkaistu painettuna aikakaus- ja päivälehdissä. Mukana on neljä kirjallisuuden esittelyyn erikoistuneen verkkolehti *Kiiltomadon* arvostelua. Internetissä julkaistavat materiaalit eroavat perinteisistä siinä, että tilarajoitukset ovat niissä löyhemmät. Arvostelun pituutta rajaa oikeastaan vain se, ettei lukija välttämättä jaksaa syventyä kovin pitkään tekstiin. *Kiiltomadon* arvostelut ovatkin pidempiä kuin aineistoni muissa lehdissä, pisimmillään neljä A-4 sivua. Voisi olettaa, että laajoissa arvosteluissa olisi hyvin tilaa myös käänöskritiikille. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Lehteen on kirjoittanut yli kaksisataa arvostelijaa, joiden kirjoitustyyli ja painotukset vaihtelevat suuresti (*Kiiltomato.net* 2011). Jotkut harrastavat hyvinkin perusteellista käänöstyön analysoimista, toiset taas keskittyvät teoksen muihin piirteisiin. *Kiiltomadon* arvostelut jakautuvatkin Gullinin (2002) luokkiin tasaisesti: ryhmiin I, III, IV ja VI²³ sijoittuu kuhunkin yksi teksti.

Arvostelujen aikahaitari on pitkä, yli 120 vuotta. Ensimmäiset tekstit on kirjoitettu 1880-luvulla (esim. O. H-nen. 1886, 48) ja viimeiset vuonna 2010 (esim. Virtanen 2010). Kuten Varpio (1977, 10, ks. myös luku 4.2.1) sanoo, kritiikin suhde kirjallisuuden vaihtelee ajan kuluessa ja varmasti myös arvostelukäytännöissä on tapahtunut muutoksia 120 vuodessa. Asian perusteellinen selvittäminen ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen tehtävä. Se vaatisi enemmän materiaalia ja toisenlaisen lähestymistavan. Tässä yhteydessä riittää lyhyt katsaus käänöskritiikin piirteistä aineistoni eri aikoina tehdyissä arvosteluissa. Katsausta varten tekstit on jaettu kolmeen ryhmään: ennen 1920-lukua julkaistuihin, 1950–1980-luvuilla julkaistuihin ja 1990-luvulta lähtien jul-

---

²³ I = Kääntäjä nimi mainitaan vain teostiedoissa. II = Käänöksen kielen kommentoinnista jää mielikuva, että alkuperäisteoksen tekijä on kirjoittanut suoraan käänöksen kielellä. III = Leipätekstissä mainitaan, että kyseessä on käänös, mutta käänöstyötä ei sinänsä arvioida. IV = Käänöstyötä arvioidaan parilla sanalla, mutta arviointia ei perustella. V = Käänöstyötä arvioidaan tarkemmin kuin ryhmässä IV ja kriitikko perustelee väitteensä. VI = Kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita.

kaistuihin arvosteluihin. Ensimmäisen ja toisen ryhmän välillä on kolmenkymmenen vuoden mittainen aukko. Tämä johtuu siitä, ettei kyseisenä aikana tehtyjä arvosteluja ole aineistossa mukana. Käyttämäni *Valvoja*-lehden nimi ja profiili muuttuivat 1920-luvun alussa. Vuosina 1923–1943 ilmestyneessä *Valvoja-Ajassa* lehteen kirjoitettujen arvostelujen määrä laski. Tampereen kaupunginkirjaston lehtileikekokoelmaa taas alettiin kerätä vasta 1950-luvulla.

Ennen 1920-lukua ilmestyneitä arvosteluja aineistossani on neljä kappaletta. Kahdessa niistä käännöksen arvioiminen on ollut yksityiskohtaista, kahdessa taas suomennoksen ominaisuuksiin ei ole kiinnitetty juuri lainkaan huomiota. Esimerkiksi Siikaniemen kääntämän *Maankiertäjän elämästä* -kirjan (1908) arvostelussa kriitikko vain toteaa: ”[o]n hauskaa, että yksi saksalaisen romantiikan kauniimpia kirjoja on käännetty suomen kielelle” (M. V. E –CH. 1910, 515). Vielä vanhemmissa 1886 ja 1888 kirjoitetuissa arvosteluissa kriitikot listaavat käännösten virheitä ja vieraalta kuulostavia ilmauksia. Kriitikot kai tunsivat velvollisuudekseen puuttua virheisiin opetustarkoituksessa, sillä suomennosten yksi pääasiallisista tarkoituksista oli tuolloin kansan sivistäminen (Kovala 1999, 301, ks. myös luku 2.1).

Ajanjaksoon 1950–1980 sijoittuu yksitoista arvostelua. Niistä viisi (Havu 1961, Saarikoski 1961, Hämäläinen 1964, Koskinen 1964 ja Elovaara 1966) on tehty Grassin, neljä (Manner 1957, Tarkka 1958, Kaukovalta 1966 ja Pohjola 1966) Mannin tuotannon ensikäännöksistä ja kaksi (Vuorio 1965 ja Koskimies 1975) Kafkan suomennoksista, joista ensimmäinen on ensi- ja toinen uudelleenkäännös. Suurin osa teksteistä on 60-luvulta, jolloin ilmestyivät Grassin ja Kafkan tuotannon ensikäännökset ja jolloin Mannin novelleja julkaistiin uudessa kokoelmassa. Aineistoni mukaan 1950–70-luvuilla teoksen luonne käännöksenä ei ollut niitä asioita, joihin kriitikko kiinnitti huomiota. Yksikään arvostelu ei sijoittunut Gullinin (2002) luokituksen eniten käännöskritiikkiä sisältävään ryhmään VI²⁴ ja edeltäväänkin ryhmään V sopi vain yksi teksti. Sen sijaan yleisiä olivat parin sanan arvioinnit (ryhmä IV), joita oli arvosteluista noin kaksi kolmasosaa (seitsemän kappaletta). Myös ryhmiin I, II ja III päätyi yksi arvostelu kuhunkin. Toisaalta yhtä lukuun ottamatta kaikki arvostelut oli tehty ensikäännöksistä, joita ei tutkimukseni mukaan (ks. taulukko 8 luvussa 6.2.1) muutenkaan ole tapana analysoida

---

²⁴ Ks. alaviite 23.

kääntäjän suorituksen osalta. Kyseisellä aikavälillä ilmestyi vain kaksi uudelleen­kään­nöstä, Schnitzlerin *Tyhjäntoimittajan elämästä* 1950, josta aineistossa ei ole arvosteluja, ja Kafkan *Oikeusjuttu* 1975, jonka arvosteluissa kriitikot tuntuvat unohtaneen ensikään­nöksen kokonaan. Niinpä kriitikkojen tapaa arvioida uudelleen­kään­nöksiä 1950–1970-luvuilla pitäisikin tutkia muista kuin saksankielisen kirjallisuuden uudelleensuomennos­ten arvosteluista.

Viimeiseen ryhmään, eli 1980-luvun alusta tehtyihin arvosteluihin, kuuluu 15 tekstiä. Niistä kymmenen käsittelee uudelleensuomennosta. Uusintojen suuri määrä tässä ryh­mässä selittyy sillä, että 1900-luvun alkupuolella ja puolivälissä ensimmäisen kerran suomeksi ilmestyneet klassikkoteokset on käännetty uudelleen vuosisadan lopussa ja 2000-luvun alussa. Toki osasta tämän päivän ensikään­nöksistäkin ilmestyy aikanaan uusia versioita, mutta niistä ei vielä tässä vaiheessa voi sanoa mitään. Viimeiset vuosi­kymmenet ovat olleet melko vilkasta uudelleensuomennosten aikaa. 1980-luvulla niitä ilmestyi kaksi, 1990-luvulla kolme ja 2000-luvullakin neljä.

Kääntäjän ja kään­nösten näkyvyys on kasvanut vanhempiin kritiikkiteksteihin verrattu­na. Viisi tekstiä sijoittuu ryhmään VI, kaksi ryhmään V, neljä ryhmään IV, kolme ryh­mään III ja yksi ryhmään I. Kuten jo luvussa 6.2.1 mainittiin, osa ryhmän III ja myös yksi ryhmän I arvostelu on tehty useita vuosia kään­nöksen ilmestymisestä. Niinpä ky­seisissä teksteissä kään­nöskritiikin puutteeseen vaikuttaa todennäköisesti enemmän kohteena olevan suomennoksen ikä kuin yleiset arvostelukäytännöt. Pikemminkin näyttää siltä, että erityisesti 2000-luvun arvosteluissa teoksen luonne uudelleen­kään­nöksenä tulee näkyvästi esiin. Onhan ryhmän VI²⁵ arvostelut yhtä lukuun ottamatta kaikki kirjoitettu 2000-luvun puolella.

6.3 Yhteenveto

6.3.1 Analyysin keskeiset tulokset

Aineistoni tukee hypoteesia, jonka mukaan uudelleen­kään­nökset saavat enemmän huo­miota osakseen arvosteluissa. Uudelleen­kään­nöksiä arvioidaan perusteellisemmin kää­ntäjän suorituksen osalta ja myös kään­nöksen kieltä eritellään näissä teksteissä omana

---

²⁵ Ks. alaviite 23.

kokonaisuutenaan. Jos arvosteluissa on käytetty alaotsikoita tai kuvatekstejä, niissä puututaan usein teoksen luonteeseen uudelleenkäännöksenä. Sen sijaan ensikäännöksiä on tavallista kommentoida muutamalla sanalla. Tällöin herää kysymys, onko kriitikko todella tarkoittanut sanomaansa vai pitänyt käännöstyön kehumista velvollisuutenaan. Silti jokaisessa arvostelussa kääntäjä on mainittu vähintään teostiedoissa.

Niin ensi- kuin uudelleenkäännöstenkin arvosteluissa käännökset saavat yleensä positiivista palautetta. Uudelleenkäännöstä verrataan usein aiempaan käännökseen ja todetaan sen olevan ajanmukaisempi, sujuvampi ja ylipäänsä edeltäjäänsä parempi. Ensikäännöksiäkään ei moitita, mutta uuden version paremmuus on tulkittavissa vähintään rivien välistä. Vain yhdessä arvostelussa ensikäännöstä on pidetty ansiokkaampana.

Teoksen käännösluonteeseen kiinnitetään erityistä huomiota niissä teksteissä, jotka on kirjoitettu lyhyen ajan sisällä uudelleenkäännöksen ilmestymisestä. Jos taas arvostelu ilmestyy useita vuosia käännöksen jälkeen esimerkiksi uusintapainoksen julkaisun yhteydessä, muut kuin kääntämiseen liittyvät asiat nousevat etusijalle.

Käännöksen kieltä on kommentoitu 22 arvostelussa kolmestakymmenestä. Noin kaksi kertaa kolmesta kriitikko kuitenkin jättää kielen kuvaamisen yhteydessä kääntäjän panoksen omaan arvoonsa. Yleinen käsitys tuntuu olevan, että kääntäjä välittää lähdetekoksen sisällön ja muodon muuttumattomana kohdetekstiin. Viidessä arvostelussa kohdetekstin kieltä on eritelty selvästi kääntäjän suorituksena. Ne on kirjoitettu yhtä lukuun ottamatta 2000-luvulla ilmestyneistä uudelleensuomennoksista.

Teoksen luonne uudelleenkäännöksenä huomioidaan muulloinkin kuin käännöksen onnistuneisuuden arvioimisen ja aiempaan käännökseen vertailun yhteydessä. Kriitikot muun muassa pohtivat sitä, miksi uudelleenkäännös oli (tai ei ollut) syytä tehdä. Aineiston arvosteluissa kriitikot ovat ottaneet puheeksi seuraavanlaisia syitä uudelleenkääntämiselle: kieli on muuttunut ensikäännöksen ilmestymisestä, lähdeteksestä on ilmestynyt uusi editio, teos on tullut uudestaan ajankohtaiseksi ja ensikäännöstä on lyhennetty ilman kirjailijan tai kustantajan lupaa.

Myös kustantamot saavat palautetta aineiston käännösten arvosteluissa. Tässä yhteydessä uudelleenkäännökset eivät kuitenkaan erotu joukosta toisin kuin esimerkiksi Palo-
posken ja Koskisen (2003) tutkimuksessa. Kehuja ja moitteita on annettu kustantamoille yhtä lailla ensi- kuin uudelleenkäännöstenkin arvosteluissa.

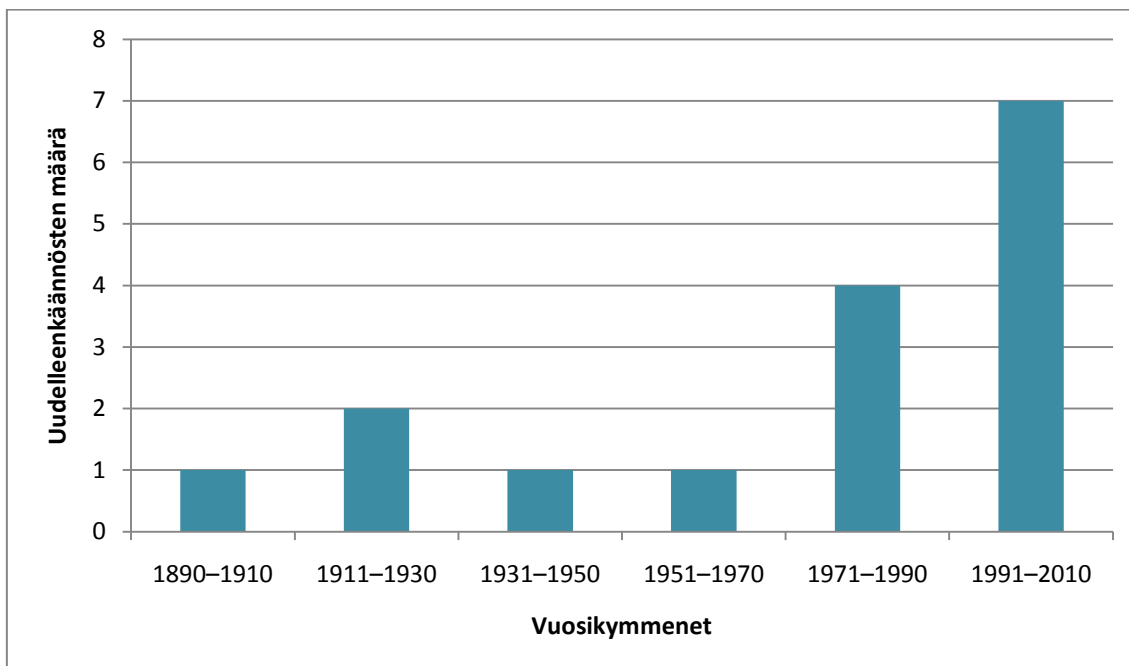
Arvostelujen vertailu osoittaa, ettei hypoteesi kirjallisuuslehtien päivälehtiä syvällisemmästä käännskriitikistä pidä paikkansa tässä aineistossa. Syvällistä käännöksen arvioimista esiintyi molemmissa lehtityypeissä yhtä usein (kolme kertaa), vaikkakin kirjallisuuslehtien suhteellinen osuus on hieman suurempi. Kirjallisuuslehdissä yleisintä oli jättää kääntäjän suoritus kokonaan kommentoimatta, kun taas sanomalehdissä muutamien sanan arvioita harjoitettiin selvästi eniten. Tosin kuvaa käännskriitikin puutteesta kirjallisuuslehdissä saattaa vääristää se, että osa aineiston kirjallisuuslehtien arvosteluista on kirjoitettu yli sata vuotta sitten, jolloin kritiikin painotukset olivat luultavasti erilaiset.

Arvostelujen julkaisumedia ei näyttäisi vaikuttavan käännskriitikkiin suuresti. Verkkolehti *Kiiltomaton* arvostelut ovat laajempia kuin painettuna julkaistavien lehtien, mutta syvällistä käännöksen arvioimista niissä esiintyi vain satunnaisesti. Asian perusteelliseen tutkimiseen vaadittaisiin kuitenkin laajempaa aineistoa. Sen sijaan arvostelun kirjoitusajankohdalla on merkitystä. 1880–1910-luvuilla tehdyistä arvosteluista kahdessa käännskriitikkiä ei esiintynyt lainkaan ja kahdessa taas kriitikot listasivat käännöksen oikeakielisyydevirheitä ja vieraskielisiä vaikutteita. 1950–1970 -lukujen arvosteluissa käännöstä kommentoitiin yleensä muutamalla sanalla eikä teoksen käännösluonnetta ilmeisesti pidetty tärkeänä. Toisaalta suurin osa arvosteluista käsitteli ensikäännöksiä, joita ei aineistossani muutenkaan ole ollut tapana analysoida syvällisesti kääntäjän suorituksen osalta. 1980-luvulta lähtien kääntäjän ja käännöksen näkyvyys arvosteluissa on kasvanut. Käännöstyön erittely on perusteellista etenkin uudelleensuomennosten arvosteluissa, joita on otoksesta kaksi kolmannelta (10/15). Tutkimusaineistoni perusteella näyttää siis siltä, ettei tämän päivän käännskriitikki ainakaan saksan kielestä tehtyjen uudelleensuomennosten osalta ei ole niin heikossa tilassa kuin tieteenalalla ajatellaan (vrt. luku 4.3.2).

6.3.2 Uudelleensuomennosten ajallinen esiintyminen

Luvussa 2 selvitettiin katsausluontoisesti suomennoskirjallisuuden määriä ja erityisesti saksasta käännetyn kirjallisuuden osuutta eri aikoina. Saksan osuus lähdekielenä oli merkittävä 1800-lopulle asti. Vielä 1930-luvulle saakka saksan osuus säilyi yli kymmenessä prosenttiyksikössä, mutta 1940-luvulta alkoi hiipuminen, joka jatkui tarkasteluajan päätteeseen 1990-luvun lopulle. Saksan merkitys lähdekielenä on siis ainakin kvantitatiivisessa mielessä vähentynyt, mutta päteekö sama myös saksankielisen kirjallisuuden osuuden osalta?

lisuuden uudelleenkäännöksiin? Kuvio 1 kuvaa uudelleensuomennosten jakautumista eri vuosikymmenille:

Kuvio 1. Saksankielisen kaunokirjallisuuden uudelleensuomennokset 1890–2010

Kuviossa ovat mukana liitteen 1 uudelleenkäännökset, joita voi siis olla useampikin yhtä ensikäännöstä kohden. Moniosaiset teokset on kuitenkin laskettu yhdeksi kokonaisuudeksi. Kuviossa on jätetty pois *Paroni von Munchhausen* -suomennokset, koska osa niistä saattaa olla aiemman käännöksen mukaelmia eikä uudelleenkäännöksiä (ks. alaviite 18).

Huomiota herättävää kuviossa on se, miten uudelleenkäännökset ovat kasautuneet vuosituhaten vaihteeseen. Kahden viimeisen vuosikymmen aikana niitä on ilmestynyt lähes yhtä paljon kuin aikaisemmin yhteensä. Kasvua oli tosin havaittavissa jo ajalla 1971–1990, jolloin ilmestyi neljä uudelleenkäännöstä. Verrattuna saksankielisen kirjallisuuden osuuteen lähdekielenä kuvion 1 luvut vaikuttavat olevan ristiriidassa. Kun saksan kielestä tehtyjen käännösten osuus kaikista suomennoksista oli suurimmillaan, uudelleenkäännöksiä ilmestyi vähän, ja kun saksan osuus laski 1990-luvun pohjalukemiin, uudelleenkäännösten määrä alkoi kasvaa. Luvun 2 taulukot eivät kuvaa 2000-luvun tilannetta, mutta suuria muutoksia suomennosten lähdekielten osuuksissa on tuskin tapahtunut. Kuvio 1 ei kuitenkaan ota huomioon saksasta käännetyn kirjallisuuden absoluuttista määrää, jolloin uudelleenkäännösten suhdetta suomennosten koko-

naismäärään ei voi verrata. Arvoja ei myöskään ole järkevää laskea luvun 2 kirjallisuustaulukoista, koska ne eivät ole keskenään täysin vertailukelpoisia. Taulukot 1, 2 ja 5 kuvaavat suomennetun kaunokirjallisuuden määriä ja eri kielten osuuksia, taulukko 3 suomennetun aikuisten proosan alkuperämaita ja taulukko 4 suomennetun kirjallisuuden alkuperää. Lisäksi vain osassa taulukoista pienpainatteen on laskettu mukaan. Sen verran voi kuitenkin sanoa, että 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussakin suomennosten – erityisesti proosakäännösten – vuosittainen kokonaismäärä oli pieni (ks. luvut 2.1 ja 2.2). Tässä suhteessa saksasta tehtyjen uudelleensuomennosten vähyys 1800- ja 1900-luvun taitteessa ei enää vaikuta yhtä erikoiselta kuin verrattuna saksan osuuteen suomennosten lähdekielenä. Uudelleenkäännösten tarvekaan ei tuolloin luultavasti ollut vielä kovin suuri, koska ensimmäisten kaunokirjallisuuden käännösten ilmestymisestä ei ollut kulunut kovin montaa vuosikymmentä (ks. luku 2.1). On myös muistettava, ettei tutkimuksessani ole otettu huomioon esimerkiksi draaman ja runoteosten suomennoksia. Lassilan (2007, 94) mukaan valtaosa 1800- ja 1900-luvun taitteen suomennoksista oli teatteritekstejä, ja esimerkiksi Goethen ja Lessingin näytelmiä on käännetty myös uudelleen (Lassila 2010, 18, 26). Kuvio 1 mallintaa aikuisten proosan uudelleensuomennoksia, mutta jos mukaan otettaisiin kaikki kirjallisuudenlajit, kuvio näyttäisi varmasti toisenlaiselta.

7 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa on tarkasteltu saksankielisen kirjallisuuden ensi- ja uudelleen-suomennoksia monesta näkökulmasta. Historiallista näkökulmaa edustavat suomennos-kirjallisuuden määrällisen kehityksen ja uudelleenkäännösten ilmestymistietojen kartoitus. Uudelleenkäännösten luonnetta on pohdittu aiheesta tehdyn tutkimuksen valossa. Ensi- ja uudelleenkäännösten arvosteluja on analysoitu yhtenä vastaanoton muotona sekä suhteessa kirjallisuus- ja käännöskritiikistä esitettyihin kannanottoihin. Koska tutkimuslinjoja on ollut useita, ei niihin kaikkiin ole voitu paneutua kovin syvä-lisesti. Työn tärkeintä antia ovat saksankielisen kirjallisuuden uudelleenkäännösten selvittäminen ja selvityksen tuloksena syntyneen luettelon käännöksistä tehtyjen arvos-telujen analyysi. Muiden lukujen tehtävä on lähinnä taustoittaminen.

Tutkielman pääasiallisena tavoitteena oli selvittää, mitä kaunokirjallisia teoksia saksan kielestä on suomennettu useammin kuin kerran ja millaista käännöskritiikkiä ne ovat saaneet osakseen kirjallisuusarvosteluissa. Suomen kansallisbibliografian tietokannasta tehty haku, jota täydennettiin muutamien lähteiden tiedoilla, antoi kuusitoista useam-paan kertaan suomennettua teosta (ks. liite 1). Käännösten ikähaitari on 135 vuotta. Ensimmäinen käännös, Otto Ludwigin *Taivaan ja maan välillä* ilmestyi 1875, ensim-mäinen uudelleenkäännös, Ernst Ecksteinin *Lukon takana* 1898, viimeinen ensikäännös, Franz Kafkan *Amerikka* 1965 ja viimeinen uudelleenkäännös, Thomas Mannin *Buddenbrookit* 2010. Pääosa teoksista on vankan kansainvälisen klassikkoaseman saavuttaneiden kirjailijoiden, Thomas Mannin, Günter Grassin ja Franz Kafkan tuotannon käännöksiä. Heiltä uudelleensuomennoksia on tehty useammasta kuin yhdestä kirjasta. Monet varhaisista teoksista taas ovat jääneet unohduksiin, eikä niistä ole tehty uusia versioita enää 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten jälkeen.

Tekemäni uudelleenkäännösten kartoitus pohjautuu siis pääosin FENNICAN tietoihin, eikä teoksia ole otettu lähempään tarkasteluun. Kuten luvussa 5.3 kävi ilmi, pelkkiin bibliografisiin tietoihin nojaava tutkimus ei kuitenkaan ole ehdottoman luotettava, sillä teostietojen merkintätavat vaihtelevat kustantamosta, ajankohdasta ja jopa satunnaisteki-jöistä riippuen. Kansalliskirjaston Fennica-kokoelmaan suuntautuva case-tutkimus voisikin antaa kiinnostavaa tietoa erityisesti varhaisista uudelleensuomennoksista. Mis-sä määrin versiot eroavat toisistaan, ja voiko jokaisen käännösparin kohdalla todella puhua ensi- ja uudelleensuomennoksista?

Tutkielmassa selvitettiin katsausluontoisesti suomennoskirjallisuuden määriä ja erityisesti saksasta käännetyn kirjallisuuden osuutta eri aikoina. Sitten lukuja verrattiin uudelleenkäännösten ajalliseen jakautumiseen ja todettiin tietojen poikkeavan toisistaan suuresti. Uudelleenkäännöksiä ilmestyi eniten 2000-luvun taitteessa, vaikka saksan osuus lähdekielenä oli jo vuosikymmeniä ollut vähäinen. Tulosten perusteella näyttäisi siis siltä, ettei käännösten ja uudelleenkäännösten määrällä ole suoraa yhteyttä. Kuitenkin monet tekijät, kuten uudelleenkäännösten tarve eri aikoina ja kartoituksissa huomioidut kirjallisuuslajit, vaikuttavat tässä tutkielmassa esitettyihin tuloksiin.

Myös Koskinen (2007) on kirjoittanut uudelleensuomennosten ajallisesta jakautumisesta. Koskisen ja Paloposken tekemä mittaus on antanut viitteitä siitä, että uudelleensuomennokset kasautuvat tiettyihin aikakausiin. Heidän aineistonsa mukaan uudelleenkäännöksiä näyttäisi ilmestyvän eniten 1800- ja 1900-luvun taitteessa, 1950-luvulla ja taas 1900- ja 2000-luvun vaihteessa eli noin 50 vuoden välein. (Koskinen 2007, 23.) Paloposken ja Koskisen kartoituksessa uudelleenkäännösten lähdekieltä ei ole rajattu toisin kuin tässä tutkielmassa, jossa on keskitytty saksan kieleen. 1900- ja 2000-luvun taitteen piikki näkyy myös omassa aineistossani, mutta edellisen vuosisadan vaihteessa ja puolivälissä ei saksankielisen aikuisten proosan uudelleensuomennoksia juuri julkaistu. Vastaavanlainen tutkimus muiden kielten osalta antaisi vertailupohjaa omalle kartoitukselleni ja tarkentaisi luultavasti myös uudelleensuomennosten kokonaisnäkymää. Esimerkiksi englannista – joka on 1900-luvun alusta lähtien ollut hallitseva lähdekieli – tehtyjen uudelleensuomennosten määrää ja ajallista jakautumista koskeva tutkimus olisi hyvin tervetullutta.

Käännösten arvosteluvastaanottoa kartoitettiin tässä tutkielmassa kolmen kirjallisuuslehden ja seitsemän sanomalehden kirjallisuuskritiikeistä. Tarkastelun pääpaino oli kääntäjän ja käännöksen näkyvyydessä, kääntäjän suorituksen arvioimisessa sekä siinä, miten teoksen luonne uudelleenkäännöksenä tuli kritiikeissä esiin. Aineistosta kävi ilmi, että teoksen käännösluonne on näkyvämmiin esillä uudelleenkäännösten arvosteluissa. Kääntäjän suoritusta arvioitiin konkreettisesti, eri käännösversioita verrattiin keskenään ja pohdittiin muun muassa uudelleenkääntämisen syitä. Ensikäännösten arvosteluissa puolestaan tyydyttiin useimmiten lyhyeen mainintaan käännöksestä ja keskityttiin esimerkiksi teoksen tulkintaan ja yhteiskunnalliseen merkitykseen. Aineiston valossa

näyttää siltä, että ensikäännöksen ilmestyessä teos sisältöineen ja merkityksineen on tärkeintä, mutta seuraavan version kohdalla myös itse käännös herättää kriitikoiden mielenkiinnon. Toisaalta, kun uudelleenkäännös on ilmestynyt useita vuosia ennen arvostelun kirjoittamista, sillä ei ole enää uutuusarvoa eikä kriitikko yleensä enää keskity käännöksen erityispiirteisiin.

Yksi tutkimukseni hypoteeseista oli, että kirjallisuuslehtien arvostelut poikkeavat päivälehtikritiikistä syvällisyydellään ja teoksen käännösluonteen paremmalla huomioimisella. Aineisto ei kuitenkaan tukenut olettamusta: perusteellista käännöskritiikkiä esiintyi molemmissa lehtityypeissä suunnilleen yhtä paljon ja itse asiassa kirjallisuuslehdissä käännöksen jättäminen kokonaan arvioimatta oli sanomalehtiä yleisempää. Yleisten johtopäätöksen tekeminen suomalaisen käännöskritiikin käytännöistä vaatisi kuitenkin jatkotutkimusta. Suuremmalla aineistolla toteutettu kartoitus sanoma- ja kirjallisuuslehtien käännösarvosteluista toisi lisää tietoa aiheesta.

Käännösten määrällinen arvosteluvastaanotto ei ollut tämän tutkimuksen ydinkysymyksiä aineiston rajallisuuden vuoksi. Saksasta suomennetun kirjallisuuden vastaanottoa tarkastellessa on kuitenkin aiheellista huomioida myös tässä tutkielmassa havaittu tiettyjen teosten arvostelujen – ja tietysti myös käännösten – puuttuminen. Välittävätkö arvostelut liian yksipuolisen kuvan saksankielisestä kirjallisuudesta? Vahvistavatko uudelleenkäännösten arvostelut tätä kuvaa entisestään, sillä ne on valtaosin kirjoitettu tutuista ja tunnustetuista klassikoista? Tämäkin on yksi mahdollinen aihealue, johon jatkotutkimuksissa voisi tarttua.

Antoisa tutkimuskohde olisi myös vastaavanlainen kirjallisuusarvostelujen tarkastelu jonkin toisen kielen suomennoksista. Vaikuttaako lähdekieli arvostelukäytäntöihin? Esiintyykö esimerkiksi englannista tehtyjen käännösten arvosteluissa enemmän vertaailua lähdetekstiin, koska englantia osataan Suomessa paremmin kuin saksaa? Yksi yleisimmistä selityksistä käännöskritiikin pinnallisuudellehan on se, ettei kriitikko osaa lähdekieltä riittävän hyvin voidakseen vertailla lähde- ja kohdetekstiä.

Saksankielisen kirjallisuuden uudelleenkäännösten ja niitä edeltäneiden ensikäännösten vastaanottoa tarkasteltiin tässä tutkielmassa käännöskritiikin näkökulmasta. Analyysissä huomioitiin valittujen teosten kirjallisuusarvostelut, mutta jätettiin vastaanoton muut osa-alueet käsittelemättä. Kuten luvussa 4.1 kuvattiin, käännösten vastaanottoa voi

tutkia myös muun muassa myynti- ja lainauslukujen osalta. Kyselytutkimukset voisivat puolestaan antaa tietoa siitä, mitä saksankielisen kirjallisuuden käännöksiä suomalaiset lukijat tuntevat ja mitä niistä he ovat pitäneet merkittävänä. Tällaiset kartoitukset monipuolistaisivat tutkielmassa annettua kuvaa saksankielisen kirjallisuuden suomennosten vastaanotosta, sillä käänöskritiikki on loppujen lopuksi vain pieni osa sitä.

Tutkimuksestani kumpuaa useita kimmokkeita myöhempisiin hankkeisiin, joista monia on sivuttu tässä luvussa. Toivon, että niihin tartutaan, sillä uudelleenkäännökset ovat osoittautuneet varsin kiehtovaksi ja monipuoliseksi tutkimuskohteeksi.

AINEISTO

- Ahonen, Erik 1992. Ei ole Wertherillä helppoa – Goethen ahdistusklassikko tulee uutena suomennoksena. *Aamulehti* 10.5.1992.
- Eilittä, Leena 1994. Kuka murhasi Josef K:n? *Parnasso* 4. 474–475.
- Eilittä, Leena 1995. Amerikkalainen yö. *Parnasso* 4. 472–474.
- Elovaara, Raili 1966. Titaaninen puolivalmiste. *Helsingin Sanomat* 10.2.1966.
- Havu, Toini 1961. Fantasiaa peltirummulle. *Helsingin Sanomat* 24.9.1961.
- Hiltunen, Jari 2009. Romaaniklassikko keskenkasvuisen miehen sodasta. *Kiiltomato.net* 22.07.09 [www-dokumentti].
<[http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s kirjallisuus&rid=1824](http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s%kirjallisuus&rid=1824)>
- Hämäläinen, Kalle 1964. Pelättimet ihmisen maailmassa. *Kansan lehti* 31.12.1964.
- Kaukovalta, Ilpo 1966. Kolme klassista novellia. *Aamulehti* 1.11.1966.
- Koivisto, Päivi 2010. Elämä ja miten se on eletävä. *Kiiltomato.net* 30.6.2010. [www-dokumentti]. <<http://www.kiiltomato.net/thomas-mann-buddenbrookit/>>
- Koskimies, Rafael 1975. Kafka – vaikea, suosittu. *Uusi Suomi* 25.9.1975.
- Koskinen, Ari 1964. Pelätinvuosia. *Kansan uutiset* 20.12.1964.
- Kosonen, Päivi 2003. Kesäklassikko: Sanat irrallaan teoista. *Kiiltomato.net* 30.7.2003. [www-dokumentti]. <[http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s kirjallisuus&rid=605](http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s%kirjallisuus&rid=605)>
- Lassila, Pertti 1985. Thomas Mann, novellin viimeistelijä. *Helsingin Sanomat* 26.11.1985.
- Lassila, Pertti 2000. Muukalainen Amerikan ihmemaassa. *Helsingin Sanomat* 16.4.2000.
- Manner, Eeva-Liisa 1957. Thomas Mann Venetsiassa. *Kansan lehti* 17.12.1957.
- Marttila, Hannu 1999. Outo vieras makuuhuoneessa. *Helsingin Sanomat* 2.9.1999.
- Marttila, Hannu 2009. Pimeän vuosisadan jeesuslapsi – Oskar Matzerathin rumpu lyö selkeämmin Peltirummun uudessa suomennoksessa. *Helsingin Sanomat* 5.4.2009.
- M. V. E –CH. 1910. *Valvoja*. Helsingin uusi kirjapaino OY. 513–514.
- ne. 1888. *Valvoja*. SKS, Helsinki. 45–47.
- O. H-nen. 1886. *Valvoja*. Werner Söderström, Porvoo. 48.

- Petäjä, Jukka 1986. Jokaisessa helvetissä on oma ilmanalansa – Günter Grassin Koiranvuosien täydellinen laitos vihdoinkin suomeksi. *Kansan uutiset* 4.6.1986.
- Pohjola, T 1966. Eteviä novelleja. *Päivän Sanomat* 31.8.1966.
- Pulli, Tarja 2009. Veijari ja Musta Köksä. *Parnasso* 5. 54–55.
- Ruotsalo, Juhani 2000. Kafkaa uusintana – miksi? *Demari* 3.10.2000.
- Saarikoski, Pentti 1961. Cinerama. *Parnasso* 5. 257–258.
- Soikkeli, Markku 2001. Kesäklassikko: Kauhean rakkauden kauneudesta. *Kiiltomato.net* 30.07.01. [www-dokumentti].
<[http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s kirjallisuus&rid=220](http://www.kiiltomato.net/?rcat=K%E4%E4nn%F6s%kirjallisuus&rid=220)>
- Tarkka, Pekka 1958. Rappeutuva Narkissos. *Helsingin Sanomat* 17.1.1958.
- Virtanen, Arto 2010. Ei porvaristollakaan niin helppoa ollut. *Parnasso* 5. 54–55.
- V. T. 1914. *Valvoja*. Otava, Helsinki. 596–598.
- Vuorio, Hannu 1965. Muu maa mustikka. *Kansan uutiset* 20.10.1965.

LÄHTEET

- Assmann, D, Hallikainen, R & Piipponen, H 1991. *Deutschsprachige Literatur in finnischer Übersetzung 1834–1990*. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o 4. Joensuun yliopisto.
- Balk, Eero 2004. Mitä odotan käännöskriitikiltä? Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampereen yliopisto, 2004. 95–106.
- Bensimon, Paul 1990. Présentation. *Palimpsestes*. 13:4 IX–XIII.
- Berman, Antoine 1990. La Retraduction comme espace de traduction. *Palimpsestes*. 13:4 1–7.
- Brownlie, Siobhan 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Languages and Cultures* 7:2 145–170.
- Chen, Xiu 2002. The Necessity of Retranslating Classic literal Works. *Translation Studies Abstracts Online*. St. Jerome Publishing, Manchester. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.stjerome.co.uk/tsa/>](http://www.stjerome.co.uk/tsa/) Luettu 11.4.2011.
- Chesterman, Andrew 2000a. A Causal Model for Translation Studies. Olohan, Maeve (toim.) *Intercultural Faultlines*. St. Jerome, Manchester. 15–27.
- Chesterman, Andrew 2000b. Kriitikko ja käännöskriteerit. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja. 62–78.
- Eskola, Kirsi 2003. *Sirkka ja muurahainen ja muita satuja : La Fontainen eläinsatujen suomennoksista uudelleenikäntämisen näkökulmasta*. Turun yliopisto, ranskan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma.
- Goethe, Johann Wolfgang von 2000 [1819]. Translations. Venuti, Lawrence (toim.) *The Translation Studies Reader*. 2. painos. Käännös Sharon Solan. Routledge, New York. 64–66.
- Grubmüller, Klaus 2007a. Deutsche Übersetzungen lateinischer Texte im Mittelalter. Kittel, Harald et. al. (toim.) *Übersetzung : ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. 2. osa. Walter de Gruyter, Berliini. 1713–171.
- Grubmüller, Klaus 2007b. Verdichtung und höfischer Roman: übersetzerische Beziehungen und Rezeptionsformen supranationaler Stoffvorlagen in der deutschen Literatur des Mittelalters. Kittel, Harald et. al. (toim.) *Übersetzung : ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. 2. osa. Walter de Gruyter, Berliini. 1718–1722.
- Gullin, Christina 2002. *Översättarens röst*. Studentlitteratur, Lund.
- Gustafsson, Madeleine 2005. I känslig och utomordentlig svensk språkdräkt av översättaren X. *Med andra ord* 4:44 4–8.

- Helsingin Sanomat* 1985. Luvanton lyhentäminen suututti Günter Grassin – Koiranvuosien vanha suomennos uusiksi. 1.9.1985.
- Hekkanen, Raila 2010. *Englanniksiko maailmanmaineeseen? Suomalaisen proosa-kaunokirjallisuuden kääntäminen englanniksi Isossa-Britanniassa vuosina 1945–2003*. Helsingin yliopisto, nykykielten laitoksen väitöskirja.
- Hirvikoski, Mari 2003. *Tarkennus uudelleenkäännöksissä*. Turun yliopisto, ranskan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma.
- Ihonen, Markku 1999. Hyvä kritiikki. Esitelmä Kesäpäivän kulttuuriyhdistyksen kritiikki-seminaarissa Kangasalla 24.10.1999. Saatavissa www-muodossa: <<http://www.uta.fi/~tlmaih/julkaisu.htm#kr>> Luettu 16.8.2010.
- Ihonen, Markku 2000. Mitä on hyvä kritiikki? Tapio, Anna-Liisa (toim.) *Teatterikäräjät. Kangasala 26.–28.5.2000*. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos 11–17. Saatavissa www-muodossa: <<http://www.uta.fi/~tlmaih/julkaisu.htm#kr>> Luettu 16.8.2010.
- Jalonen, Olli 1985. *Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana*. Otava, Helsinki.
- Kansalliskirjasto 2011a. FENNICA - Suomen kansallisbibliografia. [www-dokumentti]. <<http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/fennica.html>> Luettu 12.4.2011.
- Kansalliskirjasto 2011b. ARTO – kotimainen viitetietokanta 2011. [www-dokumentti]. <<http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/linna/arto.html>> Luettu 9.3.2011.
- Karonen, Taru 2007. *Vihervaaran Anna ajan hampaissa. Anne of Avonlea -romaanin alkuperäinen ja uudistettu suomennos*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma.
- Kiiltomato.net* 2011. Kirjallisuuskritiikin verkkolehti. Lukukeskus. [www-dokumentti]. <<http://www.kiiltomato.net/>> Luettu 22.3.2011.
- Koskinen, Kaisa 2007. Elämmekö uudelleensuomennosten kulta-aikaa? *Kielikuvia* 1/2007. 22–25.
- Kovala, Urpo 1992. *Väliin lankeaa varjo. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1992*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja nro 29. Jyväskylän yliopisto.
- Kovala, Urpo 1999. Käännöskirjallisuuden vanhat ja uudet tehtävät. *Suomen kirjallisuushistoria* 2. Varpio, Yrjö (toim.) SKS, Helsinki. 299–309.
- Kujamaki, Pekka 2001. Finnish comet in German skies – Translation, retranslation and norms. *Target* 13:1 45–70.
- Kärki, Eeva 2010. Re: Mitkä painokset ja laitokset on merkitty Fennican tietoihin? [henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja: Meri Korhonen. Lähetetty 20.4.2010. Luettu 20.4.2010.

- Lahtinen, Johanna 2010. *Ajan vaikutus käännöksen sanastoon. Tarkasteltavana J. W. Goethen Die Leiden des jungen Werthers -romaanin suomennokset*. Turun yliopisto, saksan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma.
- Lassila Pertti 2007. Saksankielinen kirjallisuus. Riikonen, H. K. 2007. 91–103.
- Lassila, Pertti 2010. Die Geschichte der Übersetzungen deutscher Literatur ins Finnische 1815–2000. Schellbach-Kopra, Ingrid et all. (toim.) *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen*. nro 42. Käännös Moster, Stefan. 10–39.
- Lehtinen, Kati 2001. *Kaunokirjallisuuden klassikkojen uudelleenkiääntäminen. Esimerkitapauksena Thomas Mannin Der Tod in Venedig ja sen kaksi suomennosta*. Turun yliopisto, saksan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma.
- Luukkanen Sinikka 2010. Mitkä painokset ja laitokset on merkitty Fennican tietoihin? [henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja: Meri Korhonen. Lähetetty 19.4.2010. Luettu 19.4.2010.
- Neuhaus, Stefan 2004. *Literaturkritik – Eine Einführung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2004.
- Niemi, Juhani 1991. *Kirjallisuus instituutiona*. SKS, Helsinki.
- Oittinen, Riitta 1999. Kääntäjä, käännös ja kriitikko. *Helsingin Sanomat* 10.4.1999. C6.
- Paasonen, Ulla 2001. *Käännöskirjaa valitsemassa. Kulttuurinen yksipuolisuus suomenetun kaunokirjallisuuden valinnoissa*. Tampereen yliopiston käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma.
- Paloposki, Outi 2002. *Variation in Translation. Literary Translation into Finnish 1809–1850*. Helsingin yliopisto, käännöstieteen väitöskirja.
- Paloposki, Outi 2000. Nerontuotteita Maailmakirjallisuudesta : Suomennosten historia 1800-luvulta nykypäivään. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja. 20–33.
- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2003. Retranslations in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos* 1. 19–38.
- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2004. A thousand and one translations – Revisiting retranslation. Hansen, Gyde; Malmkjær, Kirsten; Gile, Daniel (toim.), *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies : selected contributions from the EST Congress*. Benjamins, Amsterdam. 27–38.
- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2010a. Reprocessing texts. The fine line between retranslating and revising. *Across Languages and Cultures* 11:1 29–49.
- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2010b. Retranslations. Gambier, Yves; Doorslaer, Luc van (toim.) *Handbook of Translation Studies*. Benjamins, Amsterdam. 294–297.

- Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2011. Sata kirjaa, tuhat suomennosta. [pdf-dokumentti]. <http://www.uta.fi/laitokset/kielet/yht/tutkimus/plural/common/projects/sata_kirjaa_tuhat_suomennosta.pdf> Luettu 26.1.2011.
- Pikku-idis 2011. Friedrich Nietzsche: Näin puhui Zarathustra. [Kustantamon esite.] Saatavilla www-muodossa: <<http://www.pikku-idis.fi/nainpuhuizarathustra/>> Luettu 8.4.2011.
- Reiß, Katharina 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Max Hueber Verlag, München.
- Riikonen, H. K. et. al. (toim.) 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. SKS, Helsinki.
- Rossi, Paula 2005. "Hän tuntuu terävästi aistineen kirjailijan kielen" kääntämisen esittelyä lehdissä. Sorvali, Irma (toim.) *XIII Kääntämisentutkimuksen päivät Oulussa 9.12.2004*. Oulun yliopisto.
- Salminen, Petra 2004. *Vanha uudempi paras? Uudelleenkääntämishypoteesi testissä*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (saksa) pro gradu -tutkielma.
- Schmeidler, Marie-Elisabeth 1956. *Das deutsche Drama auf dem Finnischen Nationaltheater 1890-1905. Ein Kapitel deutsch-finnischer Geistesbeziehungen*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Sevänen Erkki 2007. Suomennoskirjallisuuden määrällisestä kehityksestä. Riikonen, H. K. 2007. 12–22.
- Shepherd, Anna 2009. *Sivumennen sanoen - Näkökulmia käännöskritiikkiin ja -keskusteluun*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma.
- Sillman, Pia 1996. *Uudelleenkääntäminen kustantajan, kääntäjän ja lukijan näkökulmasta*. Turun yliopisto, ranskan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -tutkielma.
- Sinisalo, Johanna 2004. Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälineenä. Blomberg, Kristian, Hirsjärvi, Irma, Kovala, Urpo (toim.) *Fantasian monet maailmat*. Gummerus, Helsinki. 11–31.
- Soikkeli, Markku 2007. Kirjallisuuskritiikki portinvartijana. Hypén, Tarja-Liisa (toim.) *Kirjan matka tekijältä lukijalle*. Tampereen yliopistopaino. 143–150.
- Stöckell, Päivi 2002. Mitä käännöskirjallisuuden kriitikko arvioi? Verkkolehti Kiiltomaton pääkirjoitus 10.12.2002. Saatavilla www-muodossa: <<http://www.kiiltomato.net/?cat=editorial&id=46>> Luettu 16.8.2010.
- Stöckell Päivi 2007. Käännöskritiikki tänään. Riikonen, H. K. 2007. 452–458.
- Susam-Sarajeva, Şebnem 2003. Multiple-entry visa to travelling theory : Retranslations of literary and cultural theories. *Target* 15:1 1–36.

- Tommila, Päivio 1980. Tiedon leviäminen. *Suomen kulttuurihistoria. Osa II. Autonomian aika*. Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.) WSOY, Helsinki. 254–293.
- Valtonen, Elsa 2010. *Humisevat harjut - Vanha ja uusi suomennos nykylukijoiden silmin*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (englanti) pro gradu tutkielma.
- Vanderschelden, Isabelle 2000. Why Retranslate the French Classics? The Impact of Retranslation on Quality. Salama-Carr, Myriam (toim.), *On Translating French Literature and Film II*. Rodopi, Amsterdam. 1–18.
- Varpio, Yrjö 1977. *Kirjallisuuskritiikki*. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja nro 6.

LIITTEET

Liite 1. Saksasta suomennetut uudelleenkäännökset ja niitä edeltävät ensi-käännökset

1. **Eckstein, Ernst** 1875. *Der Besuch im Karzer*.²⁶
1879 Samuli S. Mukaillen suom. *Lukon takana*. Holm-kustantamo.
1898 U. B. Mukaillen suom. *Lukon takana*. Holm-kustantamo.

2. **Eichendorff, Joseph von** 1826. *Aus dem Leben eines Taugenichts*.
1908 V. Siikaniemi. *Maankiertäjän elämästä*. Vihtori Kosonen.
1950 Antero Manninen. *Tyhjäntoimittajan elämästä*. WSOY.

3. **Goethe, Johann Wolfgang** 1774. *Die Leiden des jungen Werthers*.
1904 Volter Kilpi. *Nuoren Wertherin kärsimykset* Otava.
1992 Markku Mannila. *Nuoren Wertherin kärsimykset* Otava.

4. **Grass, Günter** 1959. *Die Blechtrommel*. Luchterhand.
1961 Aarno Peromies. *Peltirumpu*. Otava.
2009 Oili Suominen. *Peltirumpu*. Otava.

5. **Grass, Günter** 1963. *Hundejahre*. Luchterhand.
1964 Aarno Peromies. *Koiranvuosia*. Otava.
1985 Oili Suominen. *Koiranvuosia*. Tammi.

6. **Kafka, Franz** 1925. *Der Prozess*. Die Schmiede.
1946 Aukusti Simojoki. *Oikeusjuttu*. Aura.
1975 Aarno Peromies. *Oikeusjuttu*. Otava.

---

²⁶ Saksankielisten lähdeostosten kustannustiedot on haettu Saksan kansalliskirjaston (Deutsche Nationalbibliothek) tietokannasta (<https://portal.d-nb.de/>). Tietokantaan on koottu saksankielistä kirjallisuutta vuodesta 1913, ja aikaisemmat julkaisut ovat viiden muun yhteistyökirjaston harteilla (Sammlung Deutscher Drucke SDD). SDD:n jäsenkirjastojen kokoelmatiedot eivät ole vielä kattavasti Internetissä, joten luotettavaa tietoa vanhempien teosten julkaisutiedoista ei ollut helposti saatavilla. Näiden teosten kohdalla olen tyytynyt suppeampiin julkaisutietoihin.

7. **Kafka, Franz** *Amerika*. (1927) K. Wolff. / *Der Verschollene*. (1983) Fischer.
 1965 Elvi Sinervo. *Amerikka*. Tammi
 2000 Markku Mannila. *Mies joka katosi*. Otava.
8. **Keller, Gottfried** 1875. *Die Leute von Seldwyla*. G. J. Göschen'schen Verlagsbuchhandlung.
 1887 ja 1888 ai. *Seldwylan asukkaat : kertomuksia 1 ja 2* Hagelberg.
 1971 Gerda Lindgren & Antti Nuutila. *Seldwylan asukkaat : kertomuksia Osa 1*. Olli Nuorto & Oili Suominen. *Seldwylan asukkaat : kertomuksia Osa 2*. Kirsi Kunnas (runot). WSOY.
9. **Ludwig, Otto** 1856. *Zwischen Himmel und Erde*.
 1875 P. C[ajander]. *Taivaan ja maan välillä*. SKS.
 1915 Eino Länsilehto. *Taivaan ja maan välillä*. Kirja.
10. **Mann, Thomas** 1901. *Buddenbrooks : Verfall einer Familie*.
 1925 Siiri Sieberg. *Buddenbrookit : erään suvun rappaumistarina* WSOY.
 2010 Ilona Nykyri. *Buddenbrookit : erään suvun rappio*. WSOY.
11. **Mann, Thomas** 1912. *Der Tod in Venedig*. Fischer.
 1928 Toini Kivimäki. *Kuolema Venetsiassa*. Karisto.
 1985 Oili Suominen. *Kuolema Venetsiassa*. Tammi.
12. **Nietzsche, Friedrich** 1885. *Also sprach Zarathustra – Ein Buch für Alle und Keinen*.
 1909 Aarni Kouta. *Näin puhui Zarathustra : kirja kaikille eikä kenellekään*. Otava.
 1961 J. A. Hollo. *Näin puhui Zarathustra : kirja kaikille eikä kenellekään*. Otava.
 2008 Jari Tammi. *Näin puhui Zarathustra : kirja kaikille eikä kenellekään*. Pikku-idis.

13. Raspe, Rudolf Erich 1781. *Die wunderbaren Reisen und Abenteuer des Freiherrn von Munchhausen.*

1903 Ano Caselius. *Parooni Mynkhausenin merkilliset matkat ja seikkailut*²⁷ Sampo.

1903 Samuli S. *Paroni von Munchhausenin retket ja seikkailut*. Otava.

1904 Kääntäjää ei mainittu, mahdollisesti Caselius. *Parooni Mynkhausenin merkilliset matkat ja seikkailut* Sampo.

1947 Yrjö Korhonen. *Parooni von Munchhausenin ihmeelliset seikkailut maalla ja merellä ja retki maan keskipisteeseen.* Nide.

1952 Aulis Savolainen (mukaelma) *Parooni von Munchhausenin ihmeelliset matkat ja seikkailut maalla ja merellä / mukailten kertonut Erich Kästner* Pellervo.

1978 Taisto ja Anna-Maija Nieminen.. (mukaelma) *Paroni von Munchhausenin ihmeelliset matkat ja seikkailut : siihen tapaan kuin hän itse kertoili niitä illallispöydässä ystävilleen.* Lasten keskus.

14. Reuter, Fritz 1862. *Ut mine Stromtid.* Hinstorff.

1885 ja 1886 Nikodemus Hauvonen. *Maamiesajoiltani.* Osat 1 ja 2 Clouberg.

1913 ja 1914 Joel Lehtonen. *Maamiesajoiltani.* Osat 1 ja 2 Gummerus.

15. Rinser, Luise 1950. *Mitte des Lebens.* Fischer.

1954 Kyllikki Hämäläinen. *Elämän polttopiste.* Otava.

1994 Rauni Paalanen. *Elämän polte.* Gummerus.

16. Schnitzler, Arthur 1926 *Traumnovelle.* Fischer.

1928 Kalle Väänänen. *Tohtori eksyy erotiikkaan.* Karisto.

1999 Oili Suominen. *Unikertomus.* WSOY.

---

²⁷ Caseliuksen suomennos on tehty Raspen itse 1785 englannin kielelle kääntämästä versiosta.

Liite 2. Tiivistelmä ensi- ja uudelleenkäännösten arvosteluista

Liitteen 2 lehtien nimilyhenteet:
 HS=Helsingin Sanomat
 KL=Kansan lehti
 KU=Kansan uutiset
 PS= Päivän Sanomat
 US=Uusi Suomi

Arvostelut Gullinin (2002) käännöskritiikin luokittelun mukaan:

X = Kääntäjän nimeä ei mainita ollenkaan.

I = Kääntäjä nimi mainitaan vain teostiedoissa.

II = Käännöksen kielen kommentoinnista jää mielikuva, että alkuperäisteoksen tekijä on kirjoittanut suoraan käännöksen kielellä.

III = Leipätekstissä mainitaan, että kyseessä on käännös, mutta käännöstyötä ei sinänsä arvioida.

IV = Käännöstyötä arvioidaan parilla sanalla, mutta arviointia ei perustella.

V = Käännöstyötä arvioidaan tarkemmin kuin ryhmässä IV ja kriitikko perustelee väitteensä.

VI = Kääntäjän suoritusta kommentoidaan perusteellisesti, kriitikko pohtii kääntämisen luonnetta ja esimerkiksi kääntäjän työhön vaikuttavia olosuhteita.

Lähde	Kohde	Kääntäjä	Arvostelun tiedot	Käännöskritiikki	Arvostelun otsikko
Die Leute von Seldwyla	Seldwylan asukkaat SKS:n kirjapaino 1887	A. I.	-ne. Valvoja 1888, 45–47	V	[Ei otsikkoa]
Aus dem Leben eines Taugenichts	Maankiertäjän elämästä Vihtori Kosonen 1908	V. Siika-niemi	M. V. E– –CH. Valvoja 1910, 513–514	III	[Ei otsikkoa]
Ut mine Stromtid	Maamiesajoiltani 1–2 Gummerus 1913 ja 1914	Joel Lehtonen	V. T. Valvoja 1914, 596–598	III	[Ei otsikkoa]
Ut mine Stromtid	Maamiesajoita 1. osa Clouberg 1885	N. Nauvonen	O. H-nen, Valvoja 1886, 48	VI	[Ei otsikkoa]
Die Leiden des jungen Werthers	Nuoren Wertherin kärsimykset Otava 1992	Markku Mannila	Erik Ahonen, Aamulehti 10.5.92	IV	Ei ole Wertherillä helppoa – Goethen ahdistusklassikko tulee uutena suomennoksena

Lähdeteos	Kohdeteos	Kääntäjä	Arvostelun tiedot	Käännös-kritiikki	Arvostelun otsikko
Die Leiden des jungen Werthers	Nuoren Wertherin kärsimykset Otava 2001	Markku Mannila	Markku Soikkeli, Kiiltomato 30.07.01	III	Kesäklassikko: Kauhean rakkauden kauneudesta
Die Blech-trommel	Peltirumpu Otava 1961	Aarno Peromies	Toini Havu, HS 24.9.61	IV	Fantasia Peltirummulle
Die Blech-trommel	Peltirumpu Otava 1961	Aarno Peromies	Pentti Saarikoski, Parnasso 5/1961, 257–258	IV	Cinerama
Die Blech-trommel	Peltirumpu Otava 2009	Oili Suominen	Jari Olavi Hiltunen. Kiiltomato 22.07.09	IV	Romaaniklassikko keskenkasvuisen miehen sodasta
Die Blech-trommel	Peltirumpu Otava 2009	Oili Suominen	Hannu Marttila, HS 5.4.09	VI	Pimeän vuosisadan jeesuslapsi – Oskar Matzerathin rumpu lyö selkeämmin Peltirummun uudessa suomennoksessa
Die Blech-trommel	Peltirumpu Otava 2009	Oili Suominen	Tarja Pulli, Parnasso 5/2009, 54–55	V	Veijari ja Musta Köksä
Hundejahre	Koiranvuosia Otava 1964	Aarno Peromies	Ari Koskinen, KU 20.12.1964	IV	Pelätinvuosia
Hundejahre	Koiranvuosia Otava 1964	Aarno Peromies	Kalle Hämäläinen, KL 31.12.1964	V	Pelättimet ihmisten maailmassa

Lähdeteos	Kohdeteos	Kääntäjä	Arvostelun tiedot	Käännös-kritiikki	Arvostelun otsikko
Hundejahre	Koiranvuosia Otava 1964	Aarno Peromies	Raili Elovaara, HS 10.2.1966	IV	Titaaninen puolivalmiste
Hundejahre	Koiranvuosia Otava 1964	Oili Suominen	Jukka Petäjä, KU 4.2.1986	V	Jokaisessa helvetissä on oma ilmanalansa – Günter Grassin Koiranvuosien täydellinen laitos vihdoinkin suomeksi.
Der Prozess	Oikeusjuttu Otava 1975	Aarno Peromies	Rafael Koskimies, US 25.9.1975	III	Kafka – vaikea, suosittu
Der Prozess	Oikeusjuttu Otava 1975	Aarno Peromies	Leena Eilittä, Parnasso 4/1994, 474-475	III	Kuka murhasi Josef K:n?
Der Prozess	Oikeusjuttu Otava 1975	Aarno Peromies	Päivi Sinikka Kosonen, Kiiltomato 30.07.2003	I	Kesäklassikko: Sanat irrallaan teoista
Amerika	Amerikka Tammi 1965	Elvi Sinervo	Hannu Vuorio, KU 20.10.1965	II	Muu maa mustikka
Amerika	Amerikka Tammi 1965 (vuoden 1995 painos)	Elvi Sinervo	Leena Eilittä, Parnasso 4/1995, 472-474	IV	Amerikkalainen yö
Der Verschollene	Mies joka katosi Otava 2000	Markku Mannila	Pertti Lassila, HS 16.4.2000	VI	Muukalainen Amerikan ihmemaassa

Lähdeteos	Kohdeteos	Kääntäjä	Arvostelun tiedot	Käännös-kritiikki	Arvostelun otsikko
Der Verschollene	Mies joka katosi Otava 2000	Markku Mannila	Juhani Ruotsalo, Demari 3.10.2000	VI	Kafkaa uusintana – miksi?
Der Tod in Venedig	Kuolema Venetsiassa Karisto 1957	Toini Kivimäki	Eeva-Liisa Manner, KL 17.12.57	I	Thomas Mann Venetsiassa
Der Tod in Venedig	Kuolema Venetsiassa Weilin & Göös 1966	Toini Kivimäki	T. Pohjola, PS 31.8.1966	IV	Eteviä novelleja
Der Tod in Venedig	Kuolema Venetsiassa Weilin & Göös 1966	Toini Kivimäki	Ilpo Kaukovalta, Aamulehti 1.11.1966	IV	Kolme klassista novellia
Der Tod in Venedig	Kuolema Venetsiassa Karisto 1957. 2. painos	Toini Kivimäki	Pekka Tarkka, HS 17.1.1958	IV	Rappeutuva Narkissos
Der Tod in Venedig	Kuolema Venetsiassa Tammi 1985	Oili Suominen	Pertti Lassila, HS 26.11.1985	IV	Thomas Mann, novellin viimeistelijä
Buddenbrooks	Buddenbrookit WSOY 2010	Ilona Nykyri	Päivi Koivisto, Kiilto- mato, 30.6.2000	VI	Elämä ja miten se on eletävä
Buddenbrooks	Buddenbrookit WSOY 2010	Ilona Nykyri	Arto Virtanen Parnasso 5/2010, 54–55	VI	Ei porvaristollakaan niin helppoa ollut
Traumnovelle	Unikertomus WSOY 1999	Oili Suominen	Hannu Marttila, HS 2.9.1999	III	Outo vieras makuuhuoneessa

Universität Tampere
Fachbereich Sprach-, Translations- und Literaturwissenschaften
Translationswissenschaft (Finnisch-Deutsch)

Korhonen, Meri: Erst- und Neuübersetzungen deutschsprachiger Literatur in Buchrezensionen
– Zur Sichtbarkeit und Rezeption von Übersetzungen

Magisterarbeit: 80 Seiten

Anhang: 7 Seiten

Deutsche Kurzfassung: 14 Seiten

Mai 2011

---

1. Einleitung

Das Interesse am Neuübersetzen ist in der Translationswissenschaft am Anfang 1990er Jahre erwacht. Besonders nützlich haben sich die Neuübersetzungen als Material für vielerlei Fallstudien erwiesen, weil man mit ihrer Hilfe zum Beispiel die Entwicklung der Sprache oder der Übersetzungsnormen untersuchen kann. Der Erforschung von Neuübersetzungen an sich ist hingegen weniger Beachtung gewidmet worden. In dieser Arbeit konzentriere ich mich auf die Rezeption von Neuübersetzungen, ein Thema, das bisher nur verschiedentlich kurz angeschnitten, aber noch nicht als hauptsächliches Forschungsobjekt behandelt worden ist.

Das Ziel der Arbeit ist herauszufinden, welche belletristischen Werke aus dem Deutschen mehr als einmal ins Finnische übersetzt worden sind und im Folgenden die Rezeption von Erst- und Neuübersetzungen in Buchrezensionen zu untersuchen. Der Schwerpunkt der Analyse liegt auf den Neuübersetzungen, die Erstübersetzungen dienen vor allem zum Vergleich. Neuübersetzungen sollten ein fruchtbares Forschungsobjekt sein, weil frühere Untersuchungen (z. B. Paloposki & Koskinen 2003) bestätigt haben, dass sie mehr Aufmerksamkeit als Erstübersetzungen und überarbeiteten Auflagen auf sich ziehen. Eine ähnliche systematische Sammlung an Neuübersetzungen ist meines Wissens nach früher nicht gemacht worden, wenigstens nicht im Sprachenpaar Finnisch-Deutsch. Auch eine in einer ähnlichen Weise fokussierte Analyse der Übersetzungskritik gibt es nicht, insofern das Material auf einer weitgehend umfassenden und zielgerecht angelegten Liste an Erst- und Neuübersetzungen basiert, die für diese Arbeit erstellt wurde.

Die vorliegende Arbeit besteht aus sechs Hauptkapiteln. Die ersten drei dienen als Grundlage für die Analyse und behandeln die Geschichte der Übersetzungsliteratur in Finnland, die Erforschung von Neuübersetzungen sowie Anmerkungen zur Literatur- und Übersetzungskri-

tik. Dann folgen die Beschreibung der Suche nach Neuübersetzungen und die Analyse der Buchrezensionen. Zum Schluss werden die Ergebnisse der Analyse reflektiert, die einzelnen Kapiteln in Verbindung zueinander gesetzt und weitere Forschungsziele besprochen.

2. Geschichte der Übersetzungsliteratur in Finnland

Am Anfang des 19. Jahrhunderts gab es noch wenig finnischsprachige Literatur, weil der gebildete Teil der Bevölkerung Werke der europäischen Literatur auf Schwedisch oder in der Originalsprache las. Das Lesevermögen des einfachen Volkes war schwach ausgeprägt. (Sevänen, 2007, 12.) In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden allerdings schon mehr Bücher auf Finnisch als auf Schwedisch gedruckt. Ein Großteil davon war Übersetzungsliteratur. (ebd. 13.) Die ersten Übersetzungen stammten einerseits wegen naher Kulturverbindungen und andererseits wegen beschränkten Sprachvermögens der Übersetzer aus der schwedischen und deutschen Sprache (Paloposki 2000, 25). Die Mehrheit der frühen Übersetzungen aus dem Deutschen war geistlicher oder aufklärerischer Natur. Auch belehrende Kinderliteratur wurde übersetzt. Dramen waren die beliebteste Textsorte. (Lassila 2007, 91, 93–94.)

Nach der Wende zum 20. Jahrhundert wuchs die Menge der Übersetzungen und die Textgattungen wurden vielseitiger (Paloposki 2000, 27). Die Verlage wurden kommerziell und der Anteil an Unterhaltungsliteratur stieg. Dabei wurde Englisch die größte Ausgangssprache. (Sevänen 2007, 14.) Die Bedeutung des Deutschen dagegen sank (Paloposki 2000, 27), obwohl der Anteil von Deutsch und den skandinavischen Sprachen als Ausgangssprache bei Lyrik- und Dramenübersetzungen noch der größte war (Kovala, 1999, 308). Im Namen der Bildung und Erziehung wurden deutsche Klassiker weiter übersetzt, aber moderne Literatur bedeutend weniger (Lassila 2007, 99).

Während des Ersten Weltkriegs 1914–1918 stieg die Nachfrage nach Büchern und insbesondere nach Unterhaltungsliteratur rasant. Verlagsbetrieb und Übersetzen wurden kommerziell profitabel, und das Übersetzen war nicht mehr nur eine nebensächliche Beschäftigung. (Kovala 1999, 304–305). In der Zeit zwischen den Weltkriegen gab es große Schwankungen der Mengen von Übersetzungsliteratur. Im Jahr 1928 wurde Finnland Mitglied der Berner Übereinkunft zum Schutz von Werken der Literatur und Kunst. Im folgenden Jahr verursachte die Wirtschaftskrise einen Rückgang der Übersetzungsmengen. (Kovala 1999, 306–307.) In den 1930er Jahren emigrierten die wichtigsten deutschen Schriftsteller und ihre Produktion wurde kaum publiziert. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurden deutsche Klassiker verschiedenen

Alters veröffentlicht, die aus dem ein oder anderen Grund früher nicht übersetzt worden waren. Beliebt waren auch Thomas Mann, Heinrich Böll, Günter Grass und Herman Hesse. Auch einige Neuübersetzungen wurden gemacht. (Lassila 2007, 100–102.)

Seit Anfang der 1980er Jahre ist die Hegemonie von Englisch als Ausgangssprache noch stärker geworden. 1985 und 1990 lag ihr Anteil bei ca. 60 Prozent. Danach kamen skandinavische Sprachen mit gut 10 %, Deutsch mit ca. 8 %, gefolgt von Französisch, Russisch und anderen Sprachen. (Sevänen 2007, 20.) In den 1990er Jahren wuchs der Anteil von Englisch noch weiter an, während der Anteil der anderen Sprachen immer bescheidener wurde (Paasonen 2001, 10). Zu bemerken ist jedoch, dass die zu Rate gezogenen Statistiken teilweise verschiedene Dinge messen, so dass sie miteinander nur bedingt vergleichbar sind.

Alles im allem wurde in den letzten Jahrzehnten ziemlich wenig deutsche Literatur übersetzt. Schrey-Vasara (2002, 403–404) sagt, dass die „Übersetzungen neuerer Literatur [...] zwischen 1980 und 2000 nicht nur wenig [...], sondern auch eher zufällig gemacht worden“ sind. „Bei den Verlagen fehlt es offensichtlich an der Kenntnis des Sprachraumes, an Ausdauer und an Kontakt zur deutschen literarischen Diskussion“. (Laut Lassila 2010, 35.)

3. Zur Forschung der Neuübersetzungen

Die Definition von Neuübersetzung ist einfach: Ein bereits früher übersetzter Text wird wieder – normalerweise von einer anderen Person – in die gleiche Zielsprache übertragen. Einige Forscher zählen auch gleichzeitige Übersetzungen zu Neuübersetzungen (Paloposki & Koskinen 2010a, 47). Häufiger als ein Werk ganz neu zu übersetzen ist es, eine überarbeitete Auflage aus den alten Übersetzung zu machen (vgl. Vanderschelden 2000, 2). Das Hauptmaterial der Überarbeitung ist die alte Übersetzung, während die Neuübersetzung direkt auf Basis des Originals verfasst wird. Generell wird auch vermutet, dass man beim Überarbeiten kleinere Korrekturen und Änderungen vornimmt, während eine neue Übersetzung von Stil und Interpretation her sehr stark von der Erstübersetzung abweichen kann (vgl. ebd. 1). Trotz dieser Unterschiede ist es in der Praxis manchmal schwierig, eine Neuübersetzung von einer Überarbeitung zu unterscheiden. Der Übersetzer kann Ausdrücke oder Textabschnitte der Erstübersetzung verwenden oder die gleiche Person kann den Ausgangstext zweimal übersetzen. Paloposki und Koskinen (2010a, 36–41) haben auch festgestellt, dass bibliografische Daten der Werke manchmal nicht stimmen. Ihre Fallstudien haben u.a. erwiesen, dass eine laut Bibliografien neue Übersetzung nur eine überarbeitete Fassung der Erstübersetzung war, und

in einem anderen Fall in einer „sprachlich aktualisierten“ Auflage umfangreiche stilistische Änderungen vorkamen.

Im Jahr 1990 schrieben Berman und Bensimon in der Fachzeitschrift *Palimpsestes* über die Eigenschaften von Erst- und Neuübersetzungen. Bensimon (1990, I–II) meinte, dass Erstübersetzungen das Werk einer neuen Kultur vorstellen würde. Sie verkürzten den Abstand zwischen den Kulturen und seien deswegen einbürgernd. Wenn das Werk schon bekannt ist, kann sich der Verfasser der Neuübersetzung auf andere Dinge, wie genaueres Vermitteln von Sprache und Stilmitteln des Originals, konzentrieren. Berman (1990) für sein Teil findet, dass die Erstübersetzungen i.d.R. mangelhaft seien und erst die Neuübersetzungen die wahre Essenz des Originals vermitteln könnten.

Etwa zehn Jahre nach Bermans und Bensiomons (1990) Artikel erwachte das Interesse an Neuübersetzungen erneut. Vanderschelden (2000) betrachtete das Verhältnis zwischen Neuübersetzen und Überarbeiten. Sie suchte auch Gründe dafür, warum Werke mehrmals in die gleiche Sprache übersetzt werden. Sie (ebd. 4–6) nennt fünf Argumente:

1. Die Erstübersetzung ist unbefriedigend und eine Überarbeitung nicht kosteneffektiv
2. eine neue Fassung des Originals erscheint, welche Standardquelle wird
3. Die Erstübersetzung wirkt stilistisch veraltet
4. Die Neuübersetzung hat eine besondere Funktion in der Zielsprache
5. Die Neuübersetzung erbringt eine neue Interpretation des Ausgangstextes

Susam-Sarajeva (2003) und Brownlie (2006) haben die Perspektive der Forschung erweitert. Susam-Sarajeva untersuchte Neuübersetzungen von Fachliteratur, weil die meisten damaligen Studien nur belletristische Texte behandelten. Ihr wichtigstes Argument ist, dass die Bedürfnisse und Einstellungen der Zielkultur größere Wirkung auf das Entstehen von Neuübersetzungen als die textinternen Merkmale haben (Susam-Sarajeva 2003, 5). Brownlie (2006) dagegen hat ihre eigene post-strukturalistische Neuübersetzungstheorie formuliert, die Theorien der Übersetzungs- und Literaturwissenschaft verbindet. Sie behauptet, dass die traditionellen, auf Normen basierenden Erklärungsversuche für Neuübersetzungen zu vereinfachend sind. Im Hintergrund stehen immer mehrere gleichwertige (rhizomatic) Faktoren, die zusammen das Entstehen einer Neuübersetzung zustande bringen. (Ebd. 156–157.)

Paloposki und Koskinen (2003, 2004, 2010a) haben Neuübersetzungen ins Finnische aus verschiedenen Blickwinkeln untersucht. Sie haben die Neuübersetzungshypothese an einem Material getestet, das Belletristik von den 1850er Jahren bis zum Jahr 2000 umfasst. Obwohl ein Teil des Materials die Hypothese unterstützte, stand ein Teil dem auch dagegen. (Paloposki und Koskinen 2004.) Des Weiteren haben sie die Wirkungen der Digitalisierung auf die Verlagsarbeit untersucht. Dafür sind sie unter anderem Buchlisten der Verlage und Rezensionen der Übersetzungen durchgegangen. Sie stellen die Vermutung auf, dass ein Grund für das Bevorzugen bestimmter Neuübersetzungen vielleicht darin liegt, dass sie einen positiven Empfang in den Literaturrezensionen bekommen. (Paloposki und Koskinen 2003.) 2010 haben die beiden Forscherinnen ihre neusten Resultate präsentiert. Unter anderem haben sie die Übersetzungsgeschichte einiger Werke recherchiert. Die wichtigsten Ergebnisse wurden schon weiter oben erwähnt: dass nämlich die Grenze zwischen Überarbeiten und Neuübersetzen sehr fein ist und dass die bibliografischen Daten nicht die ganze Wahrheit verraten.

4 Zur Literaturkritik und Übersetzungskritik

Die Rezeption eines Buchs – Original oder Übersetzung – kann auf vielen Niveaus untersucht werden. Auf kollektivem Niveau sind zum Beispiel Verkaufserfolg, Ausleihzahlen und Buchrezensionen die Forschungsobjekte. (Vgl. Hekkanen 2010, 54.) Die kollektive Rezeption kann noch nach quantitativem und qualitativem Aspekt unterschieden werden. Zur quantitativen Rezeption gehören Verkaufszahlen, die Menge der Auflagen und Übersetzungen sowie die Zahl der Buchrezensionen. Aber der Umfang von Kritiken sagt noch nichts über die qualitative Rezeption. Kritiken können positiv oder negativ sein oder sich auch auf andere Eigenschaften des Werkes konzentrieren. In dieser Arbeit werden beide Seiten der kollektiven Rezeption von Übersetzungen berücksichtigt. Zuerst wird aber in groben Zügen geschildert, was in der Literaturwissenschaft und Translationswissenschaft unter Literatur- beziehungsweise Übersetzungskritik verstanden ist.

Laut Varpio (1977, 8 & 10) sind die wichtigsten Aufgaben der Literaturkritik die kritische Betrachtung und Bewertung von Literatur sowie das Vorstellen von Werken. Hinzu kommt noch die Position als Gatekeeper: Kritiker pflegen das literarische Feld durch Empfehlen und Abraten (Neuhaus 2004, 147). Zeitungskritiker müssen ihre Zielgruppe beachten, indem sie Fachsprache vermeiden und für den potentiellen Leser des Buchs interessante Themenbereiche besprechen (Varpio, 1977, 9).

Literaturkritik besteht aus Beschreibung, Interpretation und Bewertung. Der Kritiker beschreibt, wie das Werk ist: was für ein Thema es hat und zum Beispiel welche Stilmittel der Schriftsteller verwendet hat. Interpretation heißt, dass man versucht, das Verhältnis des Werkes zur umgebenden Welt zu klären. Schließlich bewertet der Kritiker, wie gut der Text gelungen ist. (Varpio 1977, 45–48.)

Aber was passiert, wenn das zu bewertende Werk eine Übersetzung ist? Muss diese Eigenschaft des Werkes berücksichtigt werden und wenn ja, wie? Innerhalb der Übersetzungswissenschaft variieren die Meinungen darüber, was Übersetzungskritik eigentlich ist. Die strengste Meinung vertritt vielleicht Balk (2004, 95). Er findet, dass eine Rezension ohne Vergleich von Ausgangs- und Zieltext nicht Übersetzungskritik, sondern „Textanalyse eines durch Übersetzen entstandenen Werkes“ ist. Auch viele andere Forscher (z. B. Reiß 1971, Gullin 2002 und Rossi 2004) sind der Ansicht, dass ein Vergleich mit dem Original ein essenzieller Teil der Übersetzungskritik ist. Nach Stöckell (2007) kann die Übersetzung auch als eine selbstständige Einheit behandelt werden, aber dann muss der Kritiker sich klar machen, welches Werk er eigentlich bewertet und wer dessen Verfasser ist. Weitere erhobene Forderungen an die Übersetzungskritik sind, dass der Kritiker die Strategie und das Ziel des Übersetzers rekonstruieren sollte und das Werk dementsprechend bewertet (Balk 2004, 96), dass der Kritiker eine nach Texttyp variierende Textanalyse vornehmen müsste, weil alle Texttypen andere Übersetzungsstrategien erfordern (Reiß 1971, 24), dass die Kritik objektiv und sachlich ist (ebd. 13) und dass Texte nach verschiedenen Ansprüchen (z. B. Äquivalenz oder Adäquatheit) bewertet werden (Chestermann 2000b, 66–68). Ich selbst finde, dass in der journalistischen Übersetzungskritik der Leser im Vordergrund stehen sollte. Wenn der Übersetzungscharakter des Werkes für den Leser von Interesse sein kann, wie es zum Beispiel bei Neuübersetzungen oft der Fall ist, sollte darüber geschrieben werden. Das Werk an sich kann dem Leser inhaltlich schon vertraut sein, und der Kritiker muss eher beweisen, warum es sich lohnt oder nicht lohnt, gerade die neue Übersetzung zu lesen. Wenn aber der Kritiker nichts Besonderes über die Übersetzung zu sagen hat, muss er es nicht nur aus Pflicht tun.

Die journalistische Literaturkritik ist ein vielfach untersuchtes Thema. Außer Paloposki und Koskinen (2003, vgl. Kapitel 3) haben unter anderem Oittinen (1999), Rossi (2005) und Stöckell (2007) in Finnland sowie Gullin (2002) und Gustavsson (2005) in Schweden sich damit beschäftigt.

Rossi (2005) hat die Sichtbarkeit des Übersetzers und der Übersetzungen in der Zeitung *Kaleva* untersucht. Sie sieht ein Verhältnis zwischen der Sichtbarkeit der Übersetzungen und dem Respekt gegenüber dem Übersetzen als Beruf. Rossi hat festgestellt, dass die Rezensionen in Bezug auf den Übersetzungsprozess oberflächlich sind und dass die Übersetzer nicht die von ihnen gewünschte Rückmeldung bekommen. Viele andere Forscher sagen Ähnliches. Die Leistung des Übersetzers bleibt unsichtbar, die Kritik ist oberflächlich und unprofessionell. Manche behaupten auch, dass Tageszeitungen nicht der richtige Ort für umfangreiche Übersetzungskritik sind. Alternative Foren sind unter anderem Zeitschriften für Übersetzer, besondere Nummern der Literaturzeitschriften und gegenseitiges Feedback der Übersetzer.

Gullins (2002) Klassifizierung ist ein praktisches Modell für die quantitative Forschung von Übersetzungskritik. Gullin hat untersucht, welches Gewicht der Leistung des Übersetzers in den Buchrezensionen zukommt. Im Folgenden wird ihre in sieben Kategorien aufgeteilte Klassifizierung beschrieben, weil diese auch für die eigene Untersuchung bedeutsam ist:

- x. der Name des Übersetzers wird überhaupt nicht erwähnt
- I. der Name des Übersetzers wird nur in den bibliografischen Angaben erwähnt
- II. Durch die Kritik bekommt man den Eindruck, dass der Verfasser des Originals direkt in der Sprache der Übersetzung geschrieben habe
- III. im Fließtext wird erwähnt, dass das zu bewertende Werk eine Übersetzung ist, aber die Leistung des Übersetzers wird an sich nicht bewertet
- IV. Die Leistung des Übersetzers wird mit ein paar Worten bewertet, aber die Meinung wird nicht begründet
- V. Die Leistung des Übersetzers wird genauer als in der Gruppe IV bewertet und der Kritiker begründet auch seine Meinung. Zu dieser Gruppe gehören auch Rezensionen, in denen der Kritiker seine Meinung mit Vorbehalt äußert: z. B. „Die Übersetzung wirkt treu zum Ausgangstext“
- VI. Die Leistung des Übersetzers wird gründlich kommentiert und der Kritiker denkt über das Wesen des Übersetzens nach (Gullin 2002, 173–174.)

5 Suche von Neuübersetzungen aus dem Deutschen ins Finnische in der Datenbestand der finnischen Nationalbibliografie

Als Teil dieser Magisterarbeit entstand eine Liste von belletristischen Werken, die mehr als einmal aus dem Deutschen ins Finnische übersetzt worden sind. Die Hauptquelle für die Liste ist der Datenbestand der finnischen Nationalbibliothek, FENNICA. Im Datenbestand wurde also nach solchen Werken gesucht, die Fassungen von mehreren Übersetzern haben.

Der Suche in FENNICA kann vielerlei abgegrenzt werden. Für diese Untersuchung wurde erstens als Materialart Bücher und als Sprache der Werke Finnisch gewählt. Als Ausgangssprache wurde Deutsch und UDK-Kategorie (universelle Bibliotheksklassifikation) deutschsprachige erzählende Belletristik bestimmt. Schließlich wurde Kinderliteratur ausgegrenzt, weil sonst das durchzugehende Material den Umfang einer Magisterarbeit weit überschritten hätte (etwa 3900 Sachtitel). Außerdem waren die frühen Kindermärchen und ihre Übersetzer oft anonym, was das Klären ihrer Übersetzungsgeschichte deutlich erschweren würde. Entsprechend wurden auch die ersten 56 Titel des Materials (von insgesamt 2010 Sachtiteln) nicht weiter berücksichtigt, weil sie anonym waren. Obwohl die Suche über 1900 Sachtitel ergab, gibt es nicht so viele Übersetzungen aus dem Deutschen. Wenn Bücher in einer neuen Serie oder bei einem neuen Verlag erscheinen oder eine überarbeitete Version entsteht, werden sie erneut in FENNICA eingetragen. Seit den 1970er Jahren reicht sogar eine neue ISBN für einen Neueintrag (Luukkanen 2010).

Die FENNICA-Suche ergab zwölf Werke, die mehrmals übersetzt worden sind (Siehe Anhang 1). Die erste Neuübersetzung, Ernst Ecksteins *Der Besuch im Karzer* (*Lukon takana*) stammt aus dem Jahr 1898 und die letzte, Thomas Manns *Buddenbrooks* (*Buddenbrookit*) von 2010. Als Ergänzung wurde auch die Auswahlbibliografie *Deutschsprachige Literatur in finnischer Übersetzung 1834–1990* von Assmann, Hallikainen und Piipponen (1991) benutzt. In dieser Bibliografie wurden zwei weitere Neuübersetzungen gefunden und in sonstiger Fachliteratur noch zwei. Die letzten zwei sind Bücher, deren spätere Übersetzung einen neuen Titel trug und die deswegen nur durch eine bibliografische Suche schwer zu finden sind. Insgesamt gibt es also 16 mehrmals übersetzte Werke auf der Liste. Zuerst gab es noch ein Werk, Hermann Hesses *Narziss und Goldmund* 1930 (*Narkissos ja Kultasuu*), aber das erwies als Lapsus. Dieses Buch wurde 1947 von Kai Kaila ins Finnische übersetzt. In den Daten von FENNICA und auch auf der Titelseite des Buchs stand aber der Name Aarno Peromies als Übersetzer der

Auflage des Jahres 2009. Doch ein Vergleich dieser zwei Titel zeigte, dass es sich um denselben Text handelt. Aarno Peromies hätte das Werk 2009 auch schwerlich übersetzen können, weil er 1978 starb.

Der Fall *Narziss und Goldmund* sowie die von Paloposki und Koskinen (2010a) beschriebenen Fälle (siehe Kapitel 3) zeigen, dass Fehler auch in den Datenbeständen auftreten können. Es kann auch sein, dass der Titel des Originals sich geändert hat, was das Finden von Neuübersetzungen erschwert. Ich entdeckte auch, dass es bei der UDK-Suche nicht immer gleich viele Ergebnisse gab wie eine Suche mit dem Namen des Verfassers oder Titel des Werkes. Laut Kärki (2010) ist die Ursache dafür, dass alle Werke noch nicht nach UDK-Zeichen aufgelistet sind. Von der Belletristik des 20. Jahrhunderts ist circa 80–90 Prozent aufgelistet, von Sachliteratur weniger (ebd. 2010). Aus diesen Gründen ist es möglich, dass meine Liste nicht alle belletristischen Neuübersetzungen aus dem Deutschen enthält. Es müsste auch konkret bewiesen werden, dass alle frühen Neuübersetzungen sicher auch solche sind, weil besonders bei alten Werken die Bibliografien am wenigsten zuverlässig sind.

6 Rezeption von Erst- und Neuübersetzungen in Literaturrezensionen

Das Material dieser Arbeit besteht aus Rezensionen der Werke, die auf der erarbeiteten Liste der Erst- und Neuübersetzungen (siehe Anhang 1) auftreten. Es gibt 30 Rezensionen, 17 aus Tageszeitungen und 13 aus Literaturzeitschriften. Die Mehrheit von Tageszeitungsrezensionen stammt aus der Ausschnittssammlung von Stadtbücherei Tampere. Darüber hinaus gibt es Texte aus dem Datenbestand von *Helsingin Sanomat*, der größten Tageszeitung in Finnland, die auch das umfangreichste Feuilleton hat. Die weiteren Kritiken sind aus *Parnasso*, *Kiiltomato* und *Valvoja*. Der Grund, warum das Material um Literaturzeitschriften ergänzt wurde, ist erstens, um ein reichlicheres Material einbeziehen zu können, und zweitens, weil ich untersuchen wollte, ob ihre Übersetzungskritik anders ist als in Tageszeitungen. Allgemein heißt es ja, dass die Kritik in den Literaturzeitschriften umfangreicher ist, was wohl auch für die Übersetzungskritik gilt (vgl. Shepherd 2009, 32).

Die Rezensionen werden auf die Sichtbarkeit des Übersetzers und der Übersetzung untersucht, sowie darauf, ob und wie die Natur des Werkes als Übersetzung berücksichtigt wird. Zuerst wird sich auf die explizite Übersetzungskritik, wie Bewertung der Übersetzungsleistung, konzentriert, aber später auch auf die anderen Formen von Kritik.

Die Rezensionen verteilen sich nach der Klassifizierung von Gullin 2002 (Siehe Kapitel 4) wie folgt:

Kategorie	Erstübersetzung	Neuübersetzung	Zusammen
x	-	-	-
I	1	1	2
II	1	-	1
III	1	5	6
IV	8	3	11
V	2	2	4
VI	1	5	6

Tabelle 1. Sichtbarkeit des Übersetzers und der Übersetzung in den Rezensionen

Keine einzige Kritik entfiel auf die Kategorie x, in der der Name des Übersetzers nirgendwo erwähnt wird. Auch in die Kategorien I und II, in denen der Übersetzer nur in den bibliografischen Angaben erwähnt wird, gehören insgesamt nur drei Rezensionen. Der Name des Übersetzers ist also zu sehen und üblicherweise wird seine Leistung auch kommentiert. Bei weitem die größte ist die Kategorie IV, in der das Gelingen der Übersetzung mit ein paar Worten evaluiert wird. Zu dieser Kategorie gehören elf Texte, also ein gutes Drittel des Materials. Ein wenig genauer wurde die Übersetzungsleistung in vier Kritiken bewertet und gründlich in insgesamt sechs.

Die weitere Verteilung der Kategorien III–VI nach Erst- und Neuübersetzungen ist interessant. Am meisten fanden sich Rezensionen zu Neuübersetzungen in den Kategorien III und VI. Die Übersetzungsarbeit wird also gar nicht oder sehr gründlich evaluiert. Doch wurden drei der Rezensionen aus der Kategorie III über zehn Jahre nach dem Erscheinen der Übersetzung geschrieben, also zu einem Zeitpunkt, als die Übersetzung an sich keinen Neuigkeitswert mehr hatte. Gründlich wurden mit Ausnahme von einem Text nur Neuübersetzungen bewertet. Stattdessen wurden Erstübersetzungen normalerweise nur kurz bewertet, und die Mehrheit ihrer Rezensionen lässt sich in die Kategorie IV einordnen.

Die Sichtbarkeit der Übersetzung kann auch mit Hilfe von Überschriften und Bildunterschriften untersucht werden. In meinem Material deutet nur ein Überschrift darauf, was für ein Text in Frage ist: „Kafkaa uusintana – miksi?“ („Kafka in Wiederholung – warum?“) Ruotsalo 2000. Auf Bildabschriften wird die Übersetzung/die Übersetzerin auch nur einmal erwähnt, in

Zwischentiteln aber sehr häufig (4/5). Es sind allesamt Rezensionen zu Neuübersetzungen, was auch aus den Titeln klar wird.

Zu der expliziten Übersetzungskritik gehört vor allem die Bewertung der Übersetzungsarbeit. Sie wird in einem Großteil der Rezensionen sehr kurz gefasst:

- (1) Oili Suominen on kääntänyt Mannin novellit erittäin hyvin. (Lassila 1985.)
Oili Suominen hat Manns Kurzgeschichten sehr gut übersetzt.

Kurze Bewertungen sind meistens positiv, und manchmal muss man sich fragen, ob der Kritiker seine Worte wirklich so meint oder sich nur verpflichtet fühlt, ein Kompliment zu machen. In solchen Fällen hat der Kritiker wohl nur den Zieltext gelesen. Seine Hauptbewertungskriterien sind dann vermutlich die Flüssigkeit und ästhetische Wirkung der Übersetzung.

Das Evaluieren der Übersetzungsarbeit wird konkreter in solchen Rezensionen von Neuübersetzungen, in denen der Kritiker die frühere Übersetzung und manchmal auch den Ausgangstext gelesen hat. Er kann das Gelingen der Übersetzungslösungen vergleichen und seine Meinung durch Textbeispiele begründen.

Auch die Verlage bekommen durch die Rezensionen Feedback, sowohl positives als auch negatives. In dieser Beziehung unterscheiden sich die Kritiken von Erst- und Neuübersetzungen nicht voneinander, wie es bei Paloposki und Koskinen (2003, 32; siehe Kapitel 3) der Fall war.

Die Sprache der Übersetzung wird in den meisten Rezensionen kommentiert (22/30). Obwohl das zu betrachtende Werk eine Übersetzung ist, spricht der Kritiker etwa zweimal öfter nur von der Wortwahl und den Stilmitteln des Verfassers. Anscheinend wird davon ausgegangen, dass der Übersetzer den Inhalt und die Form unverändert in den Zieltext vermittelt hat. Der Beitrag des Übersetzers wird meistens kurz im ersten oder letzten Textabschnitt kommentiert oder manchmal gar nicht. In fünf Rezensionen betrachtet der Kritiker die Sprache der Übersetzung deutlich aus der Perspektive des Übersetzers. Seine Leistung wird gelobt und mit positiven Adjektiven beschrieben. Oft werden auch solche Wörter wie „treu“ oder „genau“ verwendet, was verstehen lässt, dass die Sprache der Übersetzung auch in Bezug auf das Original gelungen scheint.

- (2) Ilona Nykyrin suomennos on pulppuavan eloisaa ja silti tarkkaa, hyvää ja luontevaa työtä. (Virtanen 2000, 5.)

Ilona Nykyris Übersetzung ins Finnische ist sprudelnd lebendig und doch genau, gut und treffend.

In den Rezensionen von Neuübersetzungen wird fast immer berichtet, dass es sich um eine solche handelt. Nur in vier von sechzehn Texten wird es nicht gesagt. Neuübersetzungen bekommen durchweg positives Feedback, und zwischen den Zeilen kann man lesen, dass die alte Übersetzung nicht ebenso hervorragend war. Kritiker nennen auch Gründe, warum Neuübersetzungen gemacht werden. Folgende Ursachen wurden in dem Material erwähnt: die Sprache hat sich seit Entstehung der Erstübersetzung deutlich verändert, eine neue Edition des Ausgangstextes ist vorgelegt worden, das Werk ist erneut aktuell geworden oder die Erstübersetzung wurde ohne Erlaubnis des Verfassers oder Verlags verkürzt.

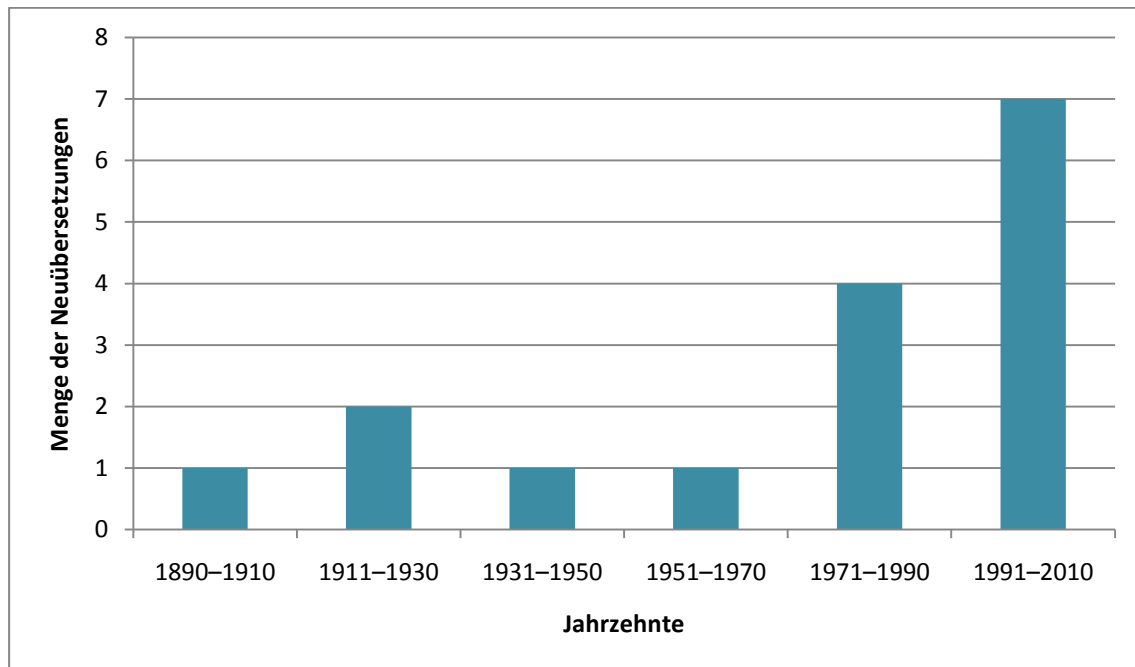
Der Vergleich der Rezensionen zeigt, dass die Hypothese von einer gründlicheren Übersetzungskritik in den Literaturzeitschriften in diesem Material nicht stimmt. Tiefgehende Analysen der Übersetzung gab es in Literaturzeitschriften und Tageszeitungen gleich viele (dreimal in beiden Gruppen), obwohl damit der prozentuale Anteil von Letzteren ein wenig kleiner ist. In den Literaturzeitschriften war es sogar üblicher, den Beitrag des Übersetzers gar nicht zu kommentieren, wogegen in Tageszeitungen kurze Bewertungen in der Mehrheit waren. Zu bemerken ist aber, dass auch der Zeitpunkt, zu dem die Rezension geschrieben wurde, sicherlich eine bedeutsame Rolle spielt. Zwei von den Rezensionen in Literaturzeitschriften ohne jegliche Übersetzungskritik sind vor etwa einhundert Jahren geschrieben worden, als die Konventionen und Schwerpunkte solcher Texte wohl anders gewesen sein mögen.

7 Schlussfolgerungen

Der Ziel dieser Arbeit war, herausfinden, welche belletristischen Werke mehrmals aus dem Deutschen ins Finnische übertragen worden sind und was für eine Kritik diese Übersetzungen in Buchrezensionen bekommen haben. Die Suche im Datenbestand der Nationalbibliografie, die um Informationen einiger anderen Quellen ergänzt wurde, ergab 16 mehrmals übersetzte Werke. Die Zeitspanne der Neuübersetzungen betrug 112 Jahre. Ein Großteil davon sind Übersetzungen renommierter Schriftsteller wie Franz Kafka, Thomas Mann und Günter Grass, die internationalen Rang haben.

In Kapitel 2 wurden Mengen und Anteile der Übersetzungsliteratur in Finnland aufgeführt. Die Tabellen zeigen, dass die Bedeutung von Deutsch als Ausgangssprache im 19. Jahrhun-

dert am größten war und dann nach und nach kleiner wurde. Wie ist es aber mit den Neuübersetzungen aus dem Deutschen? Tabelle 1 zeigt die Verteilung von Neuübersetzungen in Zeitintervallen von je 20 Jahren:

Tabelle 1. Neuübersetzungen deutschsprachiger Belletristik 1890–2010

Tabelle 1 enthält die Neuübersetzungen aus Anhang 1. Es kann auch mehr als eine Neuübersetzung pro Ausgangstext geben. Mehrteilige Werke wurden als eine Einheit gerechnet¹.

Interessant bei Tabelle 1 ist, wie die Neuübersetzungen sich rund um die Jahrtausendwende ansammeln. Während der letzten zwei Jahrzehnte sind fast genauso viele Neuübersetzungen erschienen wie früher zusammen. Im Vergleich zum allgemeinen Anteil von Deutsch als Ausgangssprache stehen diese Zahlen in Widerspruch. Tabelle 1 berücksichtigt aber nicht die absolute Menge der übersetzten Literatur, so dass man die Anteile der Neuübersetzungen mit allen Übersetzungen aus dem Deutschen nicht in Relation setzen kann. Da die Menge der (übersetzten) Literatur am Ende des 19. Jahrhunderts klein war, wirkt es nicht mehr so überraschend, dass damals auch nur wenige Neuübersetzungen entstanden. Der Bedarf an Neuübersetzungen war sicherlich auch noch nicht sehr groß, weil die ersten belletristischen

---

¹Nicht berücksichtigt wurden Übersetzungen von Raspes *Die wunderbaren Reisen und Abenteuer des Freiherrn von Münchhausen*, weil eine Festlegung der zahlreichen Textfassungen als Neuübersetzung ohne intensive Textvergleiche nicht möglich wäre.

Übersetzungen nur wenige Jahrzehnte früher veröffentlicht wurden. Ein nicht zu übersehender Punkt ist auch, dass meine Untersuchung nur die Übersetzungen von erzählender schöner Literatur umfasst. Wenn auch Dramentexte mitberücksichtigt würden, würde die Tabelle 1 sicherlich anders aussehen.

Die Aufnahme der Erst- und Neuübersetzungen wurde in dieser Arbeit anhand von Rezensionen aus drei Literaturzeitschriften und sieben Tageszeitungen untersucht. Die Analyse zeigte, dass in den Rezensionen der Neuübersetzungen das Werk deutlicher als Übersetzung betrachtet und auch die Leistung des Übersetzers konkreter bewertet wird. Das Material umfasst 30 Rezensionen. Viele alte Übersetzungen wurden in den durchgesehenen Zeitungen nicht besprochen. Auch von einigen relativ neuen Werken gab es keine Rezension. Gründe dafür können in den Texten selbst stecken. Zum Beispiel die Erst- und Neuübersetzung (1954 und 1994) von Luise Rinsers *Mitte des Lebens* wurde nicht rezensiert. Rinsers Buch ist eine Liebeserzählung, die vielleicht nach Meinung der Kritiker nicht ernst genug zu nehmen war, um besprochen zu werden. Bücher erscheinen ja viel mehr, als rezensiert werden können, da die Konkurrenz hart ist.

Diese Arbeit lässt viele Fragen offen, die in weiteren Untersuchungen beantwortet werden könnten. Zum Beispiel wäre eine ähnliche Sammlung von Erst- und Neuübersetzungen aus einer anderen Sprache aufschlussreich. Hat die Quellsprache Wirkung auf die Konventionen der Rezensionen? Anhand eines größeren Materials könnte auch untersucht werden, ob es in der Tat Unterschiede zwischen Rezensionen in Tageszeitungen und Literaturzeitschriften gibt und welche Rolle der Zeitpunkt des Erscheinens spielt. Es würde mich freuen, wenn die von mir aufgestellte Liste von Erst- und Neuübersetzungen auch für weitere Untersuchungen genutzt werden könnte.